

ISSN 1407-2157

**LATVIJAS UNIVERSITĀTES
ZINĀTNISKIE RAKSTI**

ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS

628

**Ekonomikas un vadības
zinību attīstības problēmas**

**Development Problems of
Economics and Management**

University of Latvia
Faculty of Economics and Management

DEVELOPMENT PROBLEMS OF ECONOMICS AND MANAGEMENT

Scientific papers

Volume 628

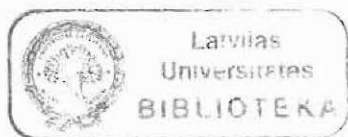
Riga 2000

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte

EKONOMIKAS UN VADĪBAS ZINĪBU ATTĪSTĪBAS PROBLĒMAS

Zinātniskie raksti

628. sējums

Rīga 2000

Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas: LU Zinātniskie raksti /Zin. redaktore asoc. prof. Elena Dubra.-Rīga: Latvijas Universitāte, 2000.-628. sēj.-132 lpp. ISSN 1407-2157

LU zinātnisko rakstu "Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas" 628. sējumā iekļauti Ekonomikas un vadības fakultātes pasniedzēju un doktorantu, kā arī studentu sagatavotie zinātniskie raksti. Raksti veltīti aktuālām problēmām, tādām kā: Latvijas sociāli ekonomiskās attīstības virzieni, valsts nodokļu politikas pilnveidošana, fiskālās politikas veidošana, ekonomisko modeļu analīze, Latvijas uzņēmējdarbības vides pilnveidošana, valsts iedzīvotāju dzīves kvalitātes novērtēšana, ekonomiskās statistikas pilnveidošana, ekonomiskās informātikas attīstība, menedžmenta nozīme valsts tautsaimniecībā, tūrisma attīstības analīze, projektu vadīšana uzņēmējdarbībā un publiskajā pārvaldē, reģionālās ekonomiskās attīstības problēmas, pašvaldību sadarbības apvienību izveidošana u.c.

LU zinātnisko rakstu "Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas" 628. sējums varētu ieinteresēt universitāšu pasniedzējus, doktorantus un studentus, zinātniekus un praktiķus, kuri mācās vai strādā ekonomikas un vadības jomā.

Redakcijas kolēģija:

Edgars Vasermanis, profesors, Dr.habil.oec. (Latvija)

Elena Dubra, asoc. profesore, Dr.oec. (Latvija)

Verners Lahmans, profesors, Ph.D., LU Goda doktors (Vācija)

(Werner Lachmann, Friedrich-Alexander Univesitāt)

Vytautas Vengrauskas, profesors, Dr.habil.oec. (Lietuva)

(Vytautas Vengrauskas, Vilniaus Universitetas)

Recenzents Edvīns Vanags, LU profesors, Dr.habil.oec.

SATURS

Mag.sc.comp. V.Arnicaņe STATISTIKAS SISTĒMU DATU IEVADES UN ATSKAIŠU FORMU IZSTRĀDES METODOLOĢIJA	9
Mag.math., lekt. S.Bāliņa LATVIJAS MĀJSAIMNIECĪBU BUDŽETU PĒTĪJUMA REPREZENTATIVITĀTES NOVĒRTĒJUMS	12
Lekt. I.Baļčūne, Dr. oec., doc. T.Romānova GRĀMATVEDĪBAS PROGRAMMATŪRAS IZMANTOŠANA STUDENTU APMĀCĪBĀ	15
Mag. commerc., lekt. A.Batraga SABIEDRISKO ATTIECĪBU LOMA MĀRKETINGA PROCESĀ	16
Mag.oec., lekt. K.Bērziņa TŪRISMA ATTĪSTĪBA BALTIJAS VALSTĪS	19
Dr.oec., doc. A.Bērziņš MENEDŽMENTA NOZĪME LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBĀ	24
Dr.oec., asoc. prof. V.Bikse CĪLVĒKKAPĪTĀLA NOZĪME EKONOMIKAS IZAUGSMĒ	25
LU students K.Birznieks LATVIJAS INFORMĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS PAKALPOJUMU INDUSTRIJA: TĀS STĀVOKLIS, ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS UN LOMA LATVIJAS EKONOMIKĀ	31
Dr.oec., Banku augstskolas asoc. prof. I.Brīvers EKONOMETRIJAS KURSA SATURS UN VIETA PROFESIONĀLAJĀ EKONOMISTA STUDIJU PROGRAMMĀ	33
Dr.oec., asoc. prof. E.Ģubra MAKROEKONOMIKAS IZAUGSMES ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI	35
Mag.oec., lekt. S.Eglīte, Mag.oec., lekt. I.Skribāne FISKĀLĀS POLITIKAS LOMA INVESTĪCIJU PIESAISTĪŠANĀ	40
Mag.math., lekt. R.Freimane EKONOMISKO MODEĻU ANALĪZE EKONOMETRIJAS SEMINĀROS	44

Dr.math., doc. M.Gulbe OPTIMIZĀCIJAS TEORIJAS LIETOŠANA PRAKTISKAJĀ MODELĒŠANĀ	47
Dr.math., doc. M.Iļazans CILVĒKKAPITĀLS UN ALGU LĪMENIS LATVIJĀ	48
Dr.oec., asoc.prof. Ž.Īlmete PROJEKTU VADĪŠANAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ	50
Dr.oec., asoc. prof. Ž.Īlmete, Mag.sc.soc. D.Āboltiņa PROJEKTORIENTĒTĀS ORGANIZĀCIJAS SPECIFIKA UN TĀS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ	52
Dr.paed., doc. B.Judrupa, Dr.math., doc. O.Judrups STUDIJU KURSU SATURU INFORMATĪVĀ IETILPĪBA	54
Doc. I.Karlsona, asist. T.Ļasmonoviča, asist. A.Veselova DZĪVES KVALITĀTES PROBLĒMAS LATVIJĀ	56
I.U doktorante D.Kaužēna LATVIJAS UZŅĒMĒJDARBĪBAS VIDES NOVĒRTĒJUMS	58
I.U doktorants E.Kaužēns LATVIJAS FINANSU TIRGUS IETEKME UZ EKONOMIKAS AUGSMI	59
Mag.oec. V.Kaže FINANSU PAKALPOJUMU TIRGUS – NĀKOŠNES PERSPEKTĪVAS UN LOMA TAUTSAIMNIECĪBĀ	60
Dr.h.oec., prof. O.Krastiņš LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU PATĒRIŅA IZDEVUMU FUNKCIJAS (DATU AVOTI, APRĒĶINĀŠANAS PROBLĒMAS, REZULTĀTI)	62
Mag.oec. M.Krūmiņa STARPTAUTISKĀ PALĪDZĪBA LATVIJAS EKONOMIKAS IZAUGSMEI	63
Lekt. J.Krūmiņš EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTES PORTĀLA IZVEIDE	67
I.U doktorants L.Neiders LATVIJAS SOCIĀLI-EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS DISPROPORCIJU UN RISKU ANALĪZE	73
Dr.oec., asoc. prof. V.Niedrīte STUDIJU DARBA ORGANIZĀCIJAS STRATĒGIJA UN TAKTIKA AUGSTSKOLAS STRUKTŪRVIENTĪBĀS	76
Mag.oec. A.Orehova DAŽĀDU NODOKĻU GRUPU IETEKME UZ UZŅĒMĒJDARBĪBU	80

Dr.hist., doc. A.Putniņš GRUPAS LĒMUMU PIEŅĒMŠANAS APMĀCĪBAS METODIKA	81
Dr.math., asoc.prof. I.Revina MULTIKOLINEARITĀTES PROBLĒMA EKONOMETRIJĀ	83
Dr.oec., doc. T.Romānova INFORMĀCIJAS SISTĒMAS EKONOMIKĀ. STUDIJU KURSA LOMA VADĪBZINĪBU SPECIĀLISTU SAGATAVOŠANĀ	85
LU doktorants A.Romānovs INFORMĀCIJAS SISTĒMAS PROJEKTĒŠANAS UZDEVUMI, PAMATOJOTIES UZ INFORMĀCIJAS TEHNOLOĢIJU REALIZĀCIJAS FAKTORIEM	87
Dr.oec., doc. U.Rozevskis BIZNESA INFORMĀTIKAS KURSA SATURA UN FORMAS PILNVEIDOŠANAS PERSPEKTĪVAS VADĪBAS ZINĪBU BAKALAURA STUDIJU PROGRAMMĀ	88
Dr.oec., doc. U.Rozevskis, lab. vad. V.Auza, Mag.oec., lekt. J.Krūmiņš, Mag.oec., lekt. V.Pīmanovs, Mag.oec., lekt. K.Praudīņš, Mag.sc.comp., lekt. J.Krasts STUDENTU UN PASNIEDZĒJU DARBU AUTOMATIZĒTĀ UZSKAITES SISTĒMA EI.EKTRONISKĀ FORMĀ	89
Dr.h.biol., prof. I.Skārdš, Dr.oec., doc. V.Straziņa DZĪVES KVALITĀTE – LATVIJA EIROPAS VALSTU VIDŪ	91
Dr.h.biol., prof. I.Skārdš, Dr.oec., doc. V.Straziņa IEDZĪVOTĀJU IZDEVUMU IZMANTOŠANA PĀRTIKAS PRET NEPĀRTIKAS PREČU IEGĀDEI. DEMOGRĀFISKĀ UN SOCIĀLĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ	93
Dr.oec., asoc. prof. B.Sloka STATISTIKAS UN AR TO SAISTĪTO PRIEKŠMETU ĪPATSVARS DAŽĀDĀS VADĪBAS ZINĪBU STUDIJU PROGRAMMĀS	95
Mag.commerc., lekt. I.Spīča LATVIJAS ĀRĒJĀS TIRDZNIECĪBAS IZVĒRTĒŠANAS PAŅĒMIENI	99
Mag.oec. I.Sproģe NODOKĻU UZŅĒMĒJDARBĪBĀ	101
Dr.habil.oec., prof. A.Sproģis LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBA GADSIMTU MIJĀ	104
Mag.commerc., lekt. L.Stabulniece PATĒRĒTĀJU KOOPERĀCIJA TIRDZNIECĪBĀ: UZŅĒMĒJDARBĪBAS TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI	106

Mag.oec., lekt. J.Šalkovska OPTIMĀLĀ REKLĀMAS BUDŽETA NOTEIKŠANAS PROBLĒMA	107
Mag.oec. J.Šalkovska LATVIJAS ALKOHOLISKO DZĒRIENU TIRGUS MĀRKETINGA IZPĒTE	109
Dr.oec., asoc. prof. R.Škapars DABĪGIE MONOPOLI LATVIJĀ UN TO REGULĒŠANA	110
Lekt. R.Tiesniece, lekt. R.Buševice BIROJA DARBĪBAS AUTOMATIZĀCIJAS PROBLĒMAS	112
Dr.oec., doc. D.Usmanova SOCIĀLĀS UN EKONOMISKĀS STRATIFIKĀCIJAS PROBLĒMU ANALĪZE	113
Dr.oec., doc. G.Usovs PLĀNOŠANA UN MOTIVĒŠANA, VADĪŠANA UN STIMULĒŠANA, KOPSAVILKŠANA UN APMĀKSŠANA KĀ ADMINISTRĒŠANAS TRĪSFĀZU CIKLA DIVKĀRŠAS PAMATFUNKCIJAS	115
Dr.h.oec., prof. E.Vanags, LU doktorante I.Vilka ĪPAŠI ATBALSTĀMO REĢIONU NOTEIKŠANAS METODIKAS PILNVEIDOŠANA	116
Dr.oec., doc. A.Viesis DĀTORS UN STATISTIKA	123
LU doktorante I.Vilka PAŠVALDĪBU SADARBĪBA ADMINISTRATĪVI TERITORIĀLĀS REFORMAS KONTEKSTĀ.....	123
Dr.oec., doc. J.Vitkovskis VADĪŠANAS KULTŪRA UN STILS	126
Dr.oec., asoc. prof. I.Vorončuka, Dr.oec., doc. V.Dubra PRAKTISKO DARBU NOZĪME APMĀCĪBAS SISTEMĀTISKĀ PĪEEJĀ	128
Dr.oec., asoc. prof. I.Vorončuka SĪEVIETES LOMA VADĪBĀ	129

STATISTIKAS SISTĒMU DATU IEVADES UN ATSKAIŠU FORMU IZSTRĀDES METODOLOĢIJA

Mūsdienās ar informatīvo datu vākšanu, glabāšanu un analīzi nodarbojas daudzi dažādi uzņēmumi, valsts iestādes, organizācijas vai pat atsevišķas personas. Viena no galvenajām problēmām, ar kuru jāsaduras, veicot šādus uzdevumus, ir mainīgā apkārtējā vide un prasības. Tā rezultātā uzkrājamie dati, to struktūra, glabāšanas principi, apstrāde, ievads un izvads arī mainās.

Īpaši asi problēma izpaužas datorizētajās apstrādes sistēmās – nemītīgi mainās informācijas ievads, apstrāde un apstrādes rezultātu attēlošana. Kā likums, specializētas datu apstrādes sistēmas izstrādā IT speciālisti, kas bieži vien ir dārgs un grūti pieejams resurss. Apskatīsim statistisko datu apstrādes metodoloģiju, kas paredz maksimālu gala lietotāja iesaistīšanu sistēmas izveidē, atstājot IT speciālistiem veikt tikai visspecifiskāko daļu. Viens no metodoloģijas pamatprincipiem ir deleģēt ievada un izvada formu veidošanu gala lietotājam (pasūtītājam), bet IT speciālisti nodrošina datu glabāšanu, apstrādi un piesaistīšanos izveidotajām formām. Tādējādi samazinās izstrādes laiks, lietotājs pats pārvalda sev nepieciešamo saskarni ar datoru.

Statistisko datu apstrādes sistēmām to izstrādes gaitā tiek veidoti trīs lieli bloki – ievades formu bloks, datu glabāšanas un apstrādes bloks, atskaišu formu bloks.

Ievades vai atskaišu forma ir dokumentu veida šablons, kas realizēts kādā izstrādes vidē un satur kontroles elementus, teksta elementus, kā arī ievada-izvada elementus:

- Kontroles elementi nosaka, kādu informāciju caur konkrēto šablonu ievadīs vai izvadīs, t.i. nosaka informācijas tipu un virkni ar atribūtiem, kas ir kopīgi visai ievada vai izvada informācijai šajā formā. Piemēram, laika periods (gads, ceturksnis, mēnesis utt.), organizācija, valūta, maksājumu grupa.
- Teksta elementi satur aprakstošu informāciju (faktiski statiskos tekstus) par formas datiem. Tādi ir, piemēram, formas virsraksts, bilances pozīciju nosaukumi, ja forma ir bilances šablons utt.
- Ievada - izvada elementi nodrošina datu ievadu saglabāšanu datu bāzē vai saglabāto un/vai apstrādāto datu attēlošanu atskaitē. Tie var būt kā atsevišķs lauks (vienai informācijas vienībai) vai tabula (līdzīgām vai grupējamām informācijas vienībām).

Privatizācijas sertifikātu tirgus

Teksta elementi

2000 gada

7.

marts

Kontroles elementi

	Neorganizētajā tirgū		Izolēs	
	kompens.ertif.	pārējie	kompens.ertif.	pārējie
Darījumu apjoms (sertif.)				
Darījumu apjoms (Ls)				
Vidējā cena, pērkot no fiziskām personām				
Vidējā cena, pērkot no starpniecības uzņēmumiem				

Ievada-izvada elementi

1. zīmējums. Dokumentu veida šablona paraugs.

Privatizācijas sertifikātu tirgus

2000 gada

7

marts

	Neorganizētajā tirgū		Izolēs	
	kompens.ertif.	pārējie	kompens.ertif.	pārējie
Darījumu apjoms (sertif.)	4 998.00	12 619.00	2 433.80	6 992.60
Darījumu apjoms (Ls)	16 675.16	25 416.73	8 322.32	14 285.25
Vidējā cena, pērkot no fiziskām personām	3.09	1.87		
Vidējā cena, pērkot no starpniecības uzņēmumiem	3.44	2.16		

2. zīmējums. Formas šablonam atbilstošā dokumenta piemērs.

Sistēmas dzīves cikla gaitā parasti parādās jaunas ievadformas vai esošās tiek koriģētas, tāpat notiek arī ar atskaitēm. Parādoties jaunai ievadformai, visticamāk būs korekcijas arī datu apstrādē, bet jauna atskaite bieži vien korekcijas sistēmā neprasa. Tāpat sistēmas darbību pēc būtības neietekmē dažādas interfeisa izmaiņas formās – burtu izskats, pareizrakstības kļūdas, cipariem atvēlētas vietas lieluma maiņa, kad skaitļiem nepietiek vietas, vai gluži otrādi, forma slikti pārskatāma datora monitora ekrānā. Šīs izmaiņas lietotājiem ir ļoti svarīgas, bet sistēmu izstrādātājiem atņem daudz laika.

Veidojot jaunu ievades vai atskaites formas izskatu, lietotāji to parasti uzzīmē vai apraksta, bet izstrādātāji pēc tam to veido no jauna izstrādes vidē.

Tātad racionāli būtu, ja lietotāji veidotu atskaišu un ievades formu šablonus, kurus papildinātu izstrādātāji ar specifiskām lietām, lai forma "strādātu", bet kuras nemaina formas izskatu. Vislabāk būtu, ja ar visām ievadformām un visām atskaitēm strādā viena un tā pati programma – kods nav izsvaidīts pa dažādām ievadformām, jaunas formas pielikšana sistēmai parasti neprasa kodēšanu un līdz ar to ir ātra.

Tajā pašā laikā lietotāji labprātāk veidos pasūtījumus sev ierastā un ērtā vidē. Viena no šādām vidēm ir MS Excel. Lietotāji to pārzina un lieto ikdienas darbā.

turklāt iegūtos atskaites vai ievades formas datus iespējams tūlīt izmantot, veidojot kādus nelielus aprēķinus vai grafikus.

Sistēmu izstrādātāji formām piesaista kontroles elementus un ievada-izvada elementus. Kontroles elementi bieži tiek izmantoti daudzās formās līdzīgi, piemēram, elements, ar kuru izvēlas dokumenta gadu. Tādēļ ir lietderīgi tos kodēt vienā vietā un katrā formā pēc vienota principa tos izmantot.

Ievada izvada elementi formā viens no otra atšķiras ar vārdu un datu bāzes pieprasījumu komplektu, kas nodrošina datu saglabāšanu, labošanu un nolasīšanu. Atskaites formā tiem ir nepieciešami tikai nolasīšanas pieprasījumi.

Viens no realizācijas variantiem ir sekojošs. Izstrādātājs nosauc ievada-izvada elementu laukus vismaz formas ietvaros unikālā vārdā un piesaista tiem pieprasījumus, izmantojot to vārdus. Datu bāzē tiek pierēģistrēts dokumenta tips (forma), ievada-izvada elementiem – vārdi, un kolonnu vārdi (tabulām). Pieprasījumos var paredzēt izmantot kontroles elementu vērtības, apzīmējot tās ar elementu vārdiem. Izpildes gaitās vārdi tiks aizvietoti ar konkrētajām vērtībām.

Iegūtie pozitīvie aspekti:

1. Formu izstrāde notiek ātrāk, jo:
 - 1.1. lietotāji paši precizē, kādai formai būtu jābūt, lai tā attēlotu nepieciešamo informāciju, lai ar to būtu ērti strādāt pie datora, lai to varētu labi izdrukāt utt.
 - 1.2. lietotāji un izstrādātāji nedublē darbu, zīmējot formas;
 - 1.3. izstrādātāji nodarbojas tikai ar formu tehnisko noformēšanu, nevis vizuālo, kas parasti paņem daudz laika;
 - 1.4. izstrādātāji neraksta jaunu kodu katrai formai, bet gan izmanto esošo – ietaupās laiks gan koda rakstīšanai, gan testēšanai, gan potenciāli kļūdu labošanai;
 - 1.5. ja lietotājs vēlas mainīt tikai interfeisa elementus formas šablonā – tekstus, līniju noformējumu, nav nepieciešama izstrādātāja iejaukšanās;
2. Sistēma ir stabilāka, jo:
 - 2.1. visas formas izmanto vienu un to pašu kodu – kļūdas relatīvi ātrāk atklājas un tās ir jālabo tikai vienā vietā;
 - 2.2. vairāki ievada-izvada elementi var izmantot vienu un to pašu pieprasījumu – ietaupās laiks to izstrādei un testēšanai;
 - 2.3. sistēmu vieglāk pārņemt citam izstrādātājam, jo nav daudz kodu.
3. Sistēma ir vieglāk transformējama, sekojot lietotājprogrammatūras un datu bāzu programmatūras attīstībai – kods ir neliels un atrodas vienkopus.

Negatīvie aspekti:

1. Sistēmas programmu kods ir sarežģīts, to nav viegli labot;
2. Dažu formu noformēšana (piemēram, kas paplašinās gan uz leju, gan pa labi ar grupējumiem un starpsummām) var būt sarežģīta.

Balstoties uz metodoloģijas principiem, ir izveidotas divas statistisko datu apstrādes sistēmas. Tajās izmanto vairāk nekā 600 formu šablonus (gandrīz visus no tiem veidoja lietotāji). Viena no sistēmām darbojas 3 gadus un tajā ir uzkrāts vairāk nekā 2 miljoni informācijas vienību. Sistēmas nemitīgi attīstās, tās tiek papildinātas ar jauniem formu šabloniem, kā arī tiek uzlaboti jau esošie.

Mag.math., lekt. S.Bāliņa

LATVIJAS MĀJSAIMNIECĪBU BUDŽETU PĒTĪJUMA REPREZENTATIVITĀTES NOVĒRTĒJUMS

Esošo Latvijas Mājsaimniecību budžeta pētījumu LR Centrālās Statistikas pārvaldes Sociālās statistikas departaments uzsāka 1995. gada rudenī. Pētījuma galvenais mērķis – novērtēt visu Latvijā dzīvojošo mājsaimniecību (kā arī to administratīvi teritoriālo un sociālo grupu) ienākumu, izdevumu un patēriņa līmeni un struktūru.

Mājsaimniecību budžeta pētījumā ģenerālkopa, par kuru vēlamies iegūt informāciju, ir visas Latvijā dzīvojošās mājsaimniecības. Pētījuma izlase veidota, par pamatu ņemot divu dažādu reģistru informāciju:

- pilsētās – iedzīvotāju reģistra datus,
- laukos – pagastu mājsaimniecību sarakstus.

Sākotnējais ikgadējais Mājsaimniecību budžeta pētījuma izlases apjoms bija 7992 mājsaimniecības un katru mēnesi apsekoja 666 mājsaimniecības. Nosakot izlases apjomu, vērā tika ņemta citu valstu analoģu pētījumu pieredze. Galvenajās stratās jeb grupās: Rīga, 6 lielās pilsētas, vidēja lieluma un mazās pilsētas un lauki ikmēneša izlase izvietota proporcionāli iedzīvotāju skaitam dažādās teritorijās starp pilsētām un laukiem, kā arī starp pieciem Latvijas reģioniem: Kurzemi, Latgali, Ziemeļi, Vidzemi un Rīgas reģionu.

Publicējot pētījuma datus, būtu nepieciešams publicēt arī šo datu precizitāti raksturojošus lielumus: dispersiju, standartkļūdu vai variācijas koeficientu. Līdz šim Latvijas Mājsaimniecību budžeta pētījuma publikācijās rādītāju precizitāte netika norādīta.

Mājsaimniecību budžeta pētījuma izlase ir atšķirīgi veidota trim grupām – Rīgai un 6 lielajām pilsētām (R, 6LP), vidēja lieluma un mazajām pilsētām (CP) un lauku teritorijām (LK). Summārā tipa rādītāja novērtējumu Latvijai var iegūt, summējot šo trīs grupu summāros rādītājus:

$$\hat{Y}_{\text{Latv.}} = \hat{Y}_{\text{R,6LP}} + \hat{Y}_{\text{CP}} + \hat{Y}_{\text{LK}}.$$

Tā kā katrā no šīm trim grupām izlase veidota neatkarīgi, tad dispersijas novērtējumu varam iegūt sekojoši:

$$\hat{V}(\hat{Y}_{\text{Latv.}}) = \hat{V}(\hat{Y}_{R,6LP}) + \hat{V}(\hat{Y}_{LK}) + \hat{V}(\hat{Y}_{CP}).$$

Katrā grupā ir atšķirīgi iegūstams summārā tipa rādītāja dispersijas novērtējums. Dispersijas novērtējuma iegūšanai tika izmantota pakete SUDAAN, kas ļauj novērtēt rādītāju dispersijas vienpakapes un daudzpakāpju izlasēm. Tā kā pētījumā izmantoti 3 dažādi dizaini, tad dispersijas novērtējums iegūstams katrai no lielajām stratām atsevišķi: Rīgai un 6 lielajām pilsētām, vidēja lieluma pilsētām un mazajām pilsētām un laukiem. Rezultātā katram summārā tipa rādītājam dispersija iegūstama kā trīs dažādu komponentu summa.

MBP galvenā interese ir par attiecības tipa novērtējumiem $R = \frac{\hat{Y}}{\hat{X}}$.

Tā kā Latvijas Mājsaimniecību budžeta pētījuma izlase ir sarežģīti veidota, tad attiecības tipa rādītāju dispersijas novērtēšanai jāizmanto kāda no tuvinātajām metodēm. Nelineāru rādītāju dispersijas novērtēšanai var izmantot Teilora linearizācijas metodi, kurā nelineārais rādītājs tiek aproksimēts ar lineāru rādītāju un pēc tam dispersijas novērtējums tiek iegūts lineārajam novērtējumam.

Izmantojot Teilora linearizācijas metodi, attiecības tipa rādītāja dispersijas novērtējums ir:

$$\hat{V}(\hat{R}) = \hat{R}^2 \left(\frac{\hat{V}(\hat{Y})}{\hat{Y}^2} + \frac{\hat{V}(\hat{X})}{\hat{X}^2} - \frac{2\text{cov}(\hat{Y}, \hat{X})}{\hat{X}\hat{Y}} \right),$$

kur $\text{cov}(\hat{Y}, \hat{X})$ – rādītāju X un Y kovariācijas novērtējums.

Latvijas Mājsaimniecību budžeta pētījuma gadījumā katrs novērtējums $\hat{V}(\hat{X})$, $\hat{V}(\hat{Y})$ un $\text{cov}(\hat{Y}, \hat{X})$ sastāv no trim komponentiem, kas atbilst katrai no lielajām grupām: Rīgai un 6 lielajām pilsētām, vidēja lieluma un mazajām pilsētām un laukiem.

Aplūkosim dažu pamatrādītāju un šo rādītāju variācijas koeficientu (procentos) novērtējumus Latvijas, Rīgas un lauku mājsaimniecībām:

	Latvija		Rīga		Lauki	
	Ls	%	Ls	%	Ls	%
<i>Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli</i>						
Visas mājsaimniecības	50.07	1.03	57.45	1.57	44.25	2.66
1 personas mājsaimniecības	65.68	2.08	77.33	4.15	39.37	2.81
4 personu mājsaimniecības	44.68	2.27	49.71	2.70	43.22	6.44

	Latvija		Rīga		Lauki	
	Ls	%	Ls	%	Ls	%
<i>Pārtikas izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli</i>						
Visas mājsaimniecības	25,32	0,78	24,47	1,10	27,53	1,77
1 personas mājsaimniecības	33,50	1,62	30,73	3,42	39,45	2,30
4 personu mājsaimniecības	21,68	1,40	21,67	2,08	23,58	2,57
<i>Mājokļa iekārtošanas izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli</i>						
Visas mājsaimniecības	1,54	5,64	1,72	11,63	1,45	10,20
1 personas mājsaimniecības	1,80	16,02	2,54	31,50	1,55	19,59
4 personu mājsaimniecības	1,23	8,07	1,45	14,48	1,20	16,73

Ja apskata tabulā apkopotos rezultātus, tad redzam, ka tādiem rādītājiem kā patēriņa izdevumi un izdevumi pārtikai uz vienu mājsaimniecības locekli Rīgā un Latvijā variācijas koeficients ir mazāks par 2%, kas norāda uz augstu rādītāju precizitāti. Precizitāte šiem rādītājiem ir augsta arī tādām mājsaimniecību grupām kā vienas un četru personu mājsaimniecības Latvijā un Rīgā.

Ja mēs aplūkojam procentuāli mazāku patēriņa izdevumu grupu, tādu kā izdevumi mājokļa iekārtošanai, tad šeit vērojams daudzkārt augstāks variācijas koeficients, bet tajā pašā laikā šīs izdevumu grupu absolūtā izteiksme ir neliela. Bez tam šiem rādītājiem varētu būt liela izkliede arī ģenerālkopā. Ja mēs aplūkojam laukos dzīvojošās mājsaimniecības, tad šeit rādītājiem variācijas koeficienti ir augstāki.

Tabulas dati liecina par to, ka, aplūkojot lielas mājsaimniecību grupas un skaitliski nozīmīgas pozīcijas, Latvijas Mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātu precizitāte ir augsta. Uzmanīgiem ir jābūt, aplūkojot nelielas mājsaimniecību grupas un skaitliski nelielas pozīcijas.

Šeit gan jāatzīmē, ka novērtētie variācijas koeficienti parāda tikai izlases kļūdas lielumu, šajā novērtējumā neieiet tas kļūdas komponents, kas nav saistīts ar izlasi.

Literatūra:

1. Andersson C., Nordberg L. A User's Guide to CLAN 97. Statistics Sweden, Örebro, 1998. – 84 p.
2. Babubhai V.Shah, Beth G.Barnwell, Gayle S.Bieler. SUDAAN User's Manual. Release 7.5. Research Triangle Park, NC: Research Triangle Institute, 1997.
3. Lapins J., Vaskis E. The New Household Budget Survey in Latvia. *Statistics in Transition*, Vol.2, No.7, 1085–1102, 1996.
4. Särndal C.E., Swensson B., Wretman J. Model Assisted Survey Sampling. Springer-Verlag, New York, 1992. – 696 p.
5. Skinner C.J., Holt D., Smith T.M.F. Analysis of Complex Surveys. John Wiley & Sons, Chichester, 1989. – 310 p.

6. Wolter K.M. Introduction to Variance Estimation. Springer-Verlag, New York, 1985. – 428 p.

Lekt. I.Balčūne, Dr.oec., doc. T.Romānova

GRĀMATVEDĪBAS PROGRAMMATŪRAS IZMANTOŠANA STUDENTU APMĀCĪBĀ

Mūsdienīga finansu uzskaites apmācība nav iedomājama bez grāmatvedības programmatūras izmantošanas. Grāmatvedības programmu izmantošana demonstrē studentiem mūsdienīgu grāmatvedības uzskaiti, ļauj vairāk vērības veltīt grāmatvedības uzskaites apguvei, samazina uzdevumu tehniskās izpildes laiku.

Uzņēmumu informācijas sistēmu priekšmetā programmatūra kalpo kā uzskates līdzeklis pētījumiem uzņēmuma sistēmu izveidošanā. Šīs programmas daudziem studentiem, kuriem trūkst praktiskās darba pieredzes, sniedz ieskatu par reālu informācijas sistēmu.

Studentu apmācībā izmantotajai grāmatvedības programmatūrai tiek izvirzītas augstas prasības. Tai ne tikai tehniski jānodrošina apmācības iespējas vienlaicīgi pēc iespējas lielākam studentu skaitam, bet arī jābūt metodoloģiski pareizai un ērti lietojamai. Programmatūrai jāatbilst visām grāmatvedības likumdošanas un informācijas sistēmu veidošanas prasībām, jāradā jauninājumi un paņēmieni, kas atslēgo uzskaites tehnisko darbu un demonstrē mūsdienīgas datu izmantošanas un apmaiņas iespējas.

Šādas programmatūras izmantošanas svarīgs priekšnosacījums ir sadarbība ar programmatūras izplatītāju, kas nodrošina jaunu versiju savlaicīgu izmantošanu mācību procesā. Sadarbības pamatu būtu jāveido tādu lai, ieinteresētība būtu abpusēja un izplatītājs apzinātos, ka sadarbība ir liels ieguvums ne tikai Universitātei, bet arī firmai.

Veiksmīgu mācību priekšmeta apguvi nodrošina pareiza mācību metodikas izvēle, kuras būtiska sastāvdaļa ir praktisko darbu uzdevumu un darba gaitas aprakstu sastādīšana. Uzdevumiem vienlaicīgi jāpilnveido studentu finansu uzskaites zināšanas, kā arī jādemonstrē mūsdienīgi uzskaites paņēmieni, kuri iespējami vienīgi, izmantojot programmatūras iespējas. Mācību materiāliem jābūt pieejamiem gan papīra, gan elektroniskā formā, kā arī pašā programmatūrā iebūvētām palīdzības iespējām jānodrošina studenta patstāvība uzdevuma izpildes laikā. Ņemot vērā, to, ka daļai studentu šī ir pirmā sastapšanās ar reālu informācijas sistēmu, kuras darbības apraksts parasti ir vairāku simtu lappušu biezis, būtu svarīgi, lai studenti vispirms lekcijā gūtu priekšstatu par sistēmu kopumā, tās iespējām, vietu un lomu uzņēmumā, informācijas sistēmu teorētiskajiem pamatjautājumiem.

Būtiski ir psiholoģiski iedrošināt studentus, kas ļautu viņiem vairāk koncentrēties uzskaites apguvei un mazāk bažīties sistēmas tehnisko darbību.

Nav noliedzams, ka reālas programmatūras izmantošana mācību procesā ir nepieciešama, tā jāpaplašina sadarbībā ar lielāku skaitu izplatītājfīrmām, lai varētu precīzāk piemērot programmatūru mācību kursa apguves mērķiem, kā arī demonstrēt jaunāko informācijas tehnoloģiju izmantošanu saimniecībā. Fakultātē būtu nepieciešams izveidot šādu programmatūru bibliotēku, kuras izmantošana ļautu dažādot mācību procesu un neatstātu programmatūras iegādes problēmas personisko kontaktu līmenī.

Mag.commerc., lekt. A.Batraga

SABIEDRISKO ATTIECĪBU LOMA MĀRKETINGA PROCESĀ

Mārketinga kompleksu veido, kā zināms, četri elementi: prece, cena, noiets, virzība. Savukārt virzības komplekss ir specifiskā veidā savienoti sekojoši četri komponenti: reklāma, noieta stimulēšana, tiešā pārdošana un saikne ar sabiedrību.

Saikne ar sabiedrību ir noteiktu attiecību veidošana un stabilizēšana starp kompāniju un dažādām kontaktauditorijām, lai izveidotu izdevīgu kompānijas reputāciju, labvēlīgu imidžu jeb tēlu, kā arī vienlaicīgi novērstu nelabvēlīgas tenkas, baumas un darbības.

Komponents – sabiedriskās attiecības var tikt realizētas gan atsevišķi, gan mijiedarbībā ar pārējiem virzības elementiem. Tas nodrošina sekinīgu virzības attīstību, kura ieņem nozīmīgu vietu mārketinga procesa veidošanā un realizēšanā.

Tādēļ autora mērķis ir parādīt, kāda ir sabiedrisko attiecību realizēšanas loma un, kā tās palīdz nodrošināt veiksmīgu mārketinga procesa īstenošanu.

Saikne ar sabiedrību ir ietekme uz sabiedrisko domu, kur attiecību uzdevums ir nodrošināt sabiedrību ar informāciju, kas nepieciešama, lai pieņemtu pareizos lēmumus.

Saiknes ar sabiedrību darbības lauks ir svarīgas sabiedriskās grupas. Tās ir:

- kompānijās strādājošie,
- akcionāri,
- patērētāji,
- konkurenti,
- valdība,
- izpildorgāni.

Sabiedriskās attiecības ietver sevī sekojošus darbības veidus:

- 1) sakaru nodibināšana un uzturēšana ar presi, t.i., -- informējošu rakstu izvietošana masu informācijas līdzekļos, lai pievērstu sabiedrības uzmanību konkrētām precēm vai pakalpojumiem;
- 2) preču propaganda, t.i., - konkrētu preču/ pakalpojumu popularizēšana;
- 3) saikne ar sabiedrību, t.i., - attiecību formēšana un uzturēšana ar sabiedrību vietējā vai nacionālā mērogā;
- 4) lobēšana, t.i., - attiecību formēšana un uzturēšana ar likumdevēju un izpildvaras pārstāvjiem, lai ietekmētu likumu pieņemšanas procesus un to ieviešanu dzīvē;
- 5) attīstība, t.i., - sakaru veidošana ar sabiedriskām, nekomerciālām organizācijām, lai saņemtu finansiālu atbalstu vai palīdzību.

Šodien sabiedriskās attiecības kļuvušas par modernās sabiedrības daļu un sabiedrisko attiecību speciālisti ieņem nozīmīgu vietu organizācijas/firmas darbībā. Ir jāsaprot, ka katrai firmai neizbēgami rodas saskarsme ar ārpusauli, tātad ar sabiedrību.

Galvenais mērķis ir izveidot profesionālas un labas attiecības. Ir svarīgi, lai firmas vadība analizētu attiecības ar sabiedrību, ir nepieciešama informatīvās sistēmas izveide, kas sasniegtu visus darbiniekus.

Sākotnējais iespaids sabiedrībā par firmu veidojas stihiski, taču, ievērojot nepieciešamos sabiedrisko attiecību veidošanas priekšnosacījumus, ir iespēja radīt vēlamu tēlu. Ņemot vērā sabiedrības intereses un viedokli, firmas darbība var ciest nopietnas neveiksmes.

Tātad sabiedriskās attiecības ir iespējams raksturot kā ciklisku procesu.

Firma sniedz informāciju sabiedrībai, sabiedrība uz šīs informācijas bāzes veido savu viedokli, kas savukārt ietekmē firmas darbību. Sabiedriskās attiecības tāpat kā reklāma ir uzskatāmas par ārējo komunikāciju, kas iedarbojas uz cilvēku apziņu. Sabiedrisko attiecību prakse ir tā, kas nodrošina firmai pieaugošu popularitāti, prestižu, peļņu.

Panākumi sabiedrisko attiecību jomā atkarīgi gan no sabiedrisko attiecību speciālistiem, gan firmas vadības izvirzītās koncepcijas, filozofijas un darbības pamatprincipiem. Panākumi ir gūstami, tātad, ja vadība pareizi veido un attīsta mārketinga procesus, respektē un izprot sabiedrisko attiecību nozīmi, piedāvā atbilstošu pieprasītajam, tātad atbilstošu pircēju vēlmēm un vajadzībām – precī pakalpojumu.

Sabiedrisko attiecību programmas sasniedz lielāku efektivitāti, ja tās tiek īstenotas sistematiski, stratēģiski un konsekventi. Sabiedriskās attiecības ir viens no tirgus elementiem, to realizēšanā jānodrošina visu darbību atbilstība kopējai uzņēmuma koncepcijai.

Informatīvajai sistēmai, kura veidojas sabiedrisko attiecību speciālistu darbības rezultātā ir pilnībā jānodrošina uzņēmuma vadītāji un speciālisti, lai visas vadības funkcijas tiktu pildītas precīzi uz savlaicīgas informācijas bāzes.

Organizācijas, uzņēmumi, firmas un sabiedrisko attiecību kompānijas vai atsevišķi speciālisti darbojas attiecīgā vidē. Sabiedrisko attiecību speciālistiem

jāiet dažus soļus priekšā sociālajām, ekonomiskajām un politiskajām pārmaiņām, jāspēj paredzēt tendences, lai iespējami ātri reaģētu uz notikumiem, kas spēj ietekmēt šo kompāniju kopējo darba procesu, t. sk. mārketinga procesu.

Tātad, sabiedriskajām attiecībām kā virzības kompleksa elementam jāveidojas, pilnveidojoties līdz ar vidi, lai nodrošinātu nemainīgu darba kvalitāti.

Ir vairāki faktori, kas ietekmē vides maiņu, veicinot sabiedrisko attiecību attīstību:

- 1) ekonomiskās globalizācijas ietekme uz firmu organizāciju;
- 2) mainīgais sabiedrības viedoklis;
- 3) vispārējā konkurence;
- 4) attīstība;
- 5) tehnoloģija.

Aizvien vairāk firmas/organizācijas novērtē priekšrocības, kuras sniedz sabiedrisko attiecību veidošana to mārketinga procesa realizēšanā.

Lai uzņēmums sekmīgi varētu attīstīties, kā arī paplašināt savu tirgu, nepieciešama tā veiksmīga prezentācijas modeļa izstrāde, mērķauditorijas, konkurentu u.c. apzināšana un izpēte. Iespēju produktīvi veikt minētās darbības, var nodrošināt sabiedrisko attiecību kā mārketinga procesa virzības kompleksa elementa attīstīšana.

Pēc autora domām, sabiedriskajām attiecībām Latvijā ir jāsasniedz daudz lielāki darbības apjomi, nekā tas ir pašreizējā periodā, lai varētu aktīvi piedalīties ekonomiskajos un sabiedriskajos procesos. Firmu vadītājiem no sabiedrisko attiecību veidotājiem jāsagaida radošas idejas, neparastus problēmu risinājumus un ātra reakcija uz notikumiem.

Ikviens uzņēmums, kas nolēmis sekmīgi un ilgstoši strādāt, veic savas darbības plānošanu. Ja ņem vērā, ka viena no uzņēmuma darbības plānu sastāvdaļām ir mārketinga plāns, tad jāsecina, ka sabiedriskās attiecības iespējams efektīvi izmantot mārketinga mērķu sasniegšanā. Tātad uzņēmumam jāveic arī sabiedrisko attiecību programmas mērķtiecīga plānošana. Sabiedrisko attiecību programma pakļaujas tiem pašiem izstrādes nosacījumiem un ietver tādas pašas elementus kā jebkurš cits uzņēmuma darbības plāns – situācijas novērtēšanu, mērķu un mērķauditorijas definēšanu, stratēģijas un taktikas izstrādi, programmas laika grafiku un budžeta plānošanu, kā arī rezultātu novērtēšanu.

Līdz ar to sabiedrisko attiecību plānošana ir gan stratēģisks, gan taktisks process. Svarīgi ir nepārtraukti koordinēt sabiedrisko attiecību aktivitātes ar citam tirgvedības komunikāciju programmām, lai rezultātā pēc iespējas sekmīgāk iekļautos kopējā tirgvedības attīstības procesā.

Literatūra:

1. Caywood C. L. The handbook of strategic public relations & integrated communications/ McGraw – Hill.-1997.
2. Harris L. T. Value Added Public Relations/NTC Business Books. 1998.

3. Scott M. Cutlip, Allen H. Center, Glen M. Brown Effective public relations// Engelwood Cliffs, NJ:Prentice Hall, 1994.
4. Smith PR. Marketing communications//Kogan Page, 1996.

Mag.oec., lekt. K.Bērziņa

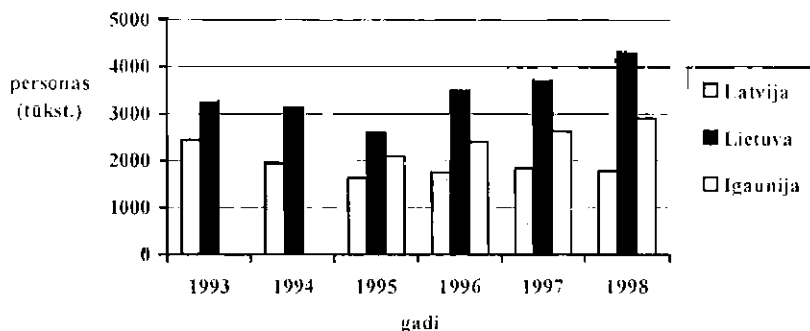
TŪRISMA ATTĪSTĪBA BALTIJAS VALSTĪS

Latvijā pašlaik daudz tiek diskutēts par tūrisma svarīgo lomu Latvijas tautsaimniecībā, ir izstrādātas dažādas prognozes un attīstības plāni gan Latvijā, gan arī citās valstīs. Kā vienu no piemēriem var minēt Pasaules tūrisma organizācijas prognozi – līdz 2020. gadam Eiropā kopumā un jo īpaši Baltijas reģiona valstīs būs vērojama strauja tūrisma attīstība, kas veicinās visas ekonomikas augšupeju. Tādēļ ir svarīgi izanalizēt pašreizējo situāciju Baltijas valstīs – ko esam spējuši panākt līdz šim Latvijā, salīdzināt to kaimiņvalstu sasniegumus, kurās ekonomiskā un politiskā situācija ir līdzīga tai situācijai kāda pašlaik ir Latvijā un mēģināt rast risinājumus.

Galvenie parametri, kuri pēc autores domām būtu jāsalīdzina, ir katras valsts robežu šķērsojošo personu skaits, tai skaitā iebraukušo ārzemnieku skaits un struktūra, kā arī naudas summas, kādas ceļotāji ir atstājuši Latvijā.

1. zīmējums

Robežu šķērsojošo personu skaits (ārzemnieki)

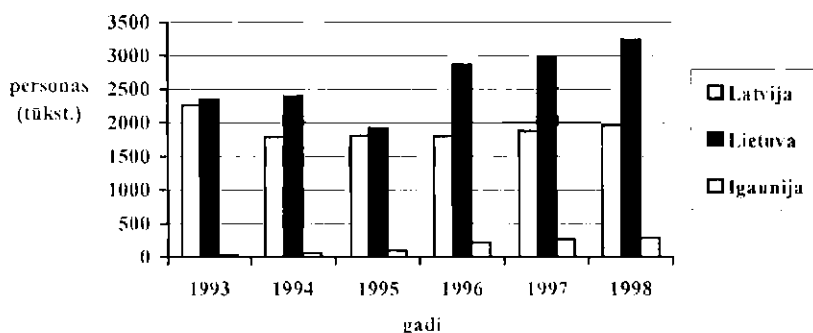

Kā redzams pirmajos 3 zīmējumos, situācija Latvijā ir sliktāka nekā Lietuvā un Igaunijā pēc visiem iepriekšminētajiem parametriem. Pirmkārt, ieceļojošo tūristu

skaits kaimiņvalstīs ir lielāks nekā Latvijā. Igaunijā ieeļojošo tūristu skaits ir par 1,7 reizes vairāk, Lietuvā 2,5 reizes lielāks, turklāt abās kaimiņvalstīs tūristu skaitam ir tendence pieaugt, bet Latvijā 1998. gadā tas ir pat nedaudz samazinājies. Lai arī Lietuvā ir vairāk iedzīvotāju nekā Latvijā, salīdzinot iedzīvotāju skaitu ar ieeļojošo tūristu daudzumu, Latvijā tūristu un vietējo iedzīvotāju attiecība ir mazāka par 1, precīzāk 0,7 (skat. 3. zīm.), kas nozīmē, ka uz katriem 10 Latvijas iedzīvotājiem ierodas tikai 7 ārvalstu tūristi. Lietuvā savukārt uz katriem 10 iedzīvotājiem ir 12 tūristu, bet Igaunijā 20, tātad 2 reizes vairāk.

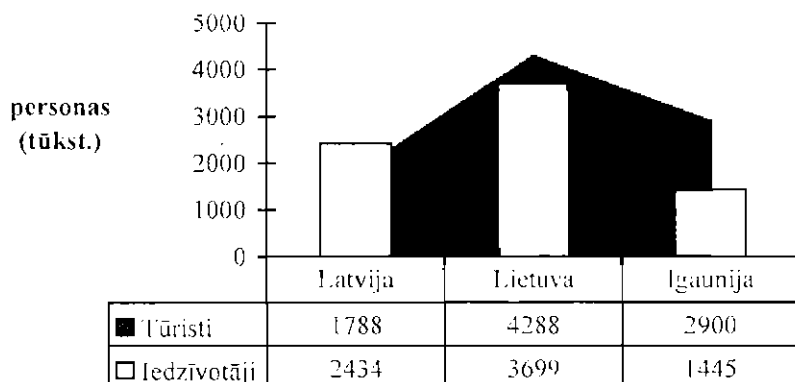
2. zīmējums

Robežu šķērsojošo personu skaits (rezidenti)

3. zīmējums

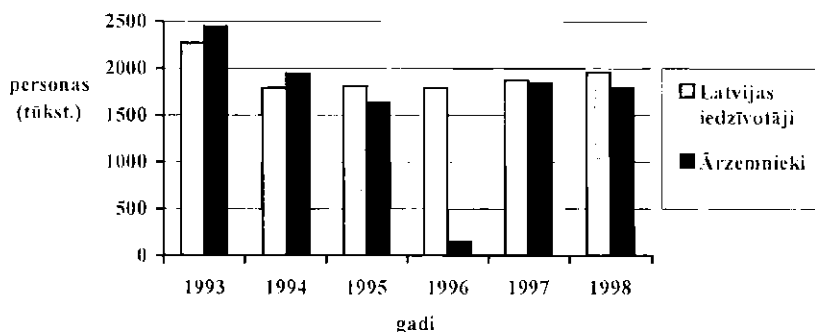
Vietējo iedzīvotāju un ieeļotāju skaita attiecība

Arī tūrisma imports Latvijā jau kopš 1995. gada pārsniedz tūrisma eksportu (skat. 4. zīm.), kas veicina valūtas aizplūšanu no Latvijas. Turpretim Lietuva pēc neatkarības iegūšanas ir spējusi noturēt pozitīvu tūristu skaita bilanci. Lai gan statistikas datos precīzas informācijas par Igaunijas iedzīvotāju ceļošanu nav (tikai tūrisma aģentūru apkopotā informācija, kuru nevar ņemt par pamatu datu salīdzināšanai), vērā ņemami ir valsts ieņēmumi no ārzemju ceļotājiem, dažādos informācijas avotos šīs summas nedaudz atšķiras, taču vidēji tās vairākas reizes pārsniedz Latvijas kopējos ieņēmumus. Tādi paši optimistiski rādītāji ir arī par Lietuvas ārzemju tūristu izdevumiem (skat. 1. tabulu). Var diskutēt par šo statistikas datu atbilstību reālai situācijai, tomēr atšķirība ar kaimiņvalstu ieņēmumiem ir pietiekoši nozīmīga, lai signalizētu par nopietnām problēmām tūrisma

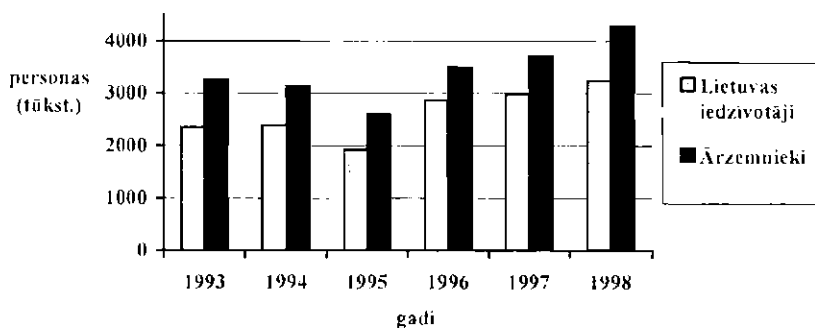
4. zīmējums

Latvijas ceļojošo iedzīvotāju un ārzemnieku skaits

5. zīmējums

Lietuvas ceļojošo iedzīvotāju un ārzemnieku skaits

1. tabula

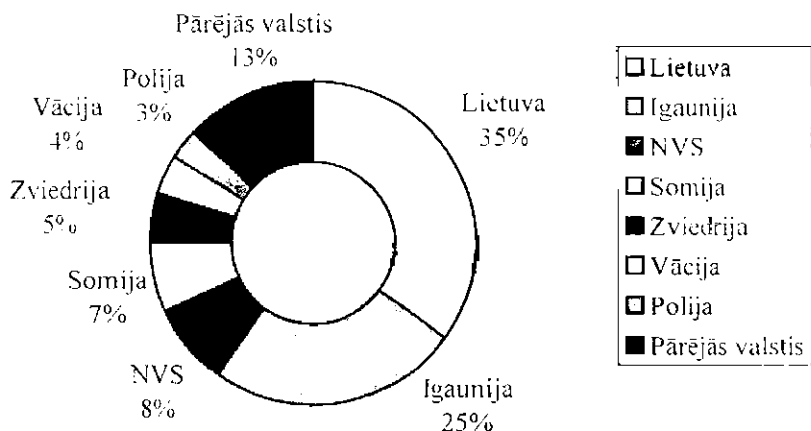
Kopējie ārzemju ceļotāju izdevumi 1998.g. (milj. USD)

Latvija	174
Lietuva	694
Igaunija	450

Meklējot papildu izskaidrojumus zemajiem ienākumiem no ieobraucošajiem tūristiem, nākamajos zīmējumos autore parāda ārzemju tūristu sadalījumu pa valstīm.

Lietuvai lielu daļu tūristu sastāda NVS tūristi (55%), no kuriem liela daļa ierodas pateicoties tieši atvieglotajam vīzu režīmam un, lai arī trešdaļa ieobraucošo tūristu ir no Baltijas valstīm, Lietuva tieši ar zemākajām cenām rod papildu ienākumus arī no Baltijas tūristiem. Savukārt Igaunija lielāko daļu ienākumu iegūst no Somijas tūristiem (64%) neskatoties uz to, ka Igaunijā ir zems vidējais uzturēšanās ilgums. Latvijā gandrīz divas trešdaļas no kopējā tūristu skaita sastāda viesi no abām kaimiņrepublikām (60%) un tikai neliela daļa tūristu ierodas no NVS (8%), arī Rietumeiropas un Skandināvijas tūristi, diemžēl, ir tikai maza daļa no kopējā ieceļotāju daudzuma.

6. zīmējums

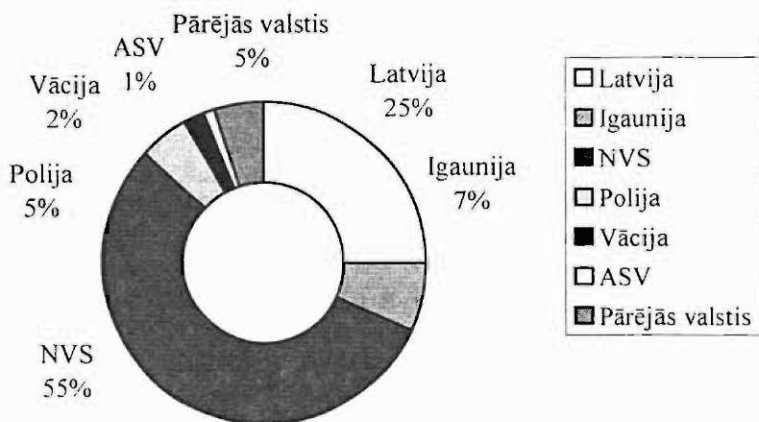
Ceļotāju sadalījums pa valstīm (Latvija)

Apkopojot iepriekšminētos datus, jāsecina, ka Latvija ir vēl ļoti tālu no vēlāmās tūrisma attīstības. Iemesli šai problemātiskai situācijai varētu būt vairāki.

kas saistīti gan ar likumdošanu – pievienotās vērtības nodokļa maksāšanas noteikumiem, gan ar nesakārtotu un laikietilpīgu vīzu režīmu ar NVS, gan ar pārstrukturizāciju saistītās problēmas, nesakārtotu (neeksistējošu) prāmju satiksmi, ar nepietiekamām investīcijām tūrisma infrastruktūrā, ar informācijas un reklāmas nepietiekamību ārzemju medijos utt.

7. zīmējums

Ceļotāju sadalījums pa valstīm (Lietuva)

Tūrisma uzņēmumiem un institūcijām ir jācenšas piesaistīt papildu līdzekļus, lai mēģinātu risināt minētās problēmas. Pašreizējais valsts ieguldījums tūrisma attīstībā ir niecīgs (170 tūkst. latī), un tuvāko gadu laikā valsts budžetā, pēc autores domām, nav gaidāmi papildu ieņēmumi, tādēļ būtu nepieciešams aktivizēt tūrisma strādājošos privātos uzņēmumus, izveidojot, piemēram, tūrisma uzņēmumu asociāciju, vai arī darbojoties jau izveidotu organizāciju sastāvā, piesaistot privāto kapitālu, uzsākt tieši ar informācijas un reklāmas izplatīšanu pasaulē, akcentējot Latviju kā atraktīvu atpūtas, pilsēttūrisma, konferenču un motivējošā tūrisma mērķvalsti. Privātais bizness nelabprāt iegulda savus līdzekļus šādos projektos, bet tieši soli pa solim ar nelielām aktivitātēm tūrisma popularizēšanai varētu panākt gan Latvijas kā tūrisma mērķvalsts popularizēšanu, gan arī privātā sektora ietekmes apziņas radīšanu. Tajā pašā laikā nepieciešams veikt papildu aktivitātes kopējai Baltijas valstu kā tūrisma reģiona integrēšanai. Ir pagājuši jau gandrīz 9 gadi, kad psiholoģiski bija nepieciešams trim Baltijas valstīm būt patstāvīgām un neatkarīgām vienai no otras, tagad ir pienācis laiks apzināties, ka tikai strādājot kopā, mēs spēsim piesaistīt jaunus tūristus, kas trīs Baltijas valstis uztver kā vienotu reģionu.

Literatūra:

1. Statistikas biļetens "Tūrisms Latvijā". LR Centrālā Statistikas pārvalde. Rīga, 1999.
2. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas Ministrija, 1999.
3. Statistical Yearbook of Estonia. Tallinn: Statistical office of Estonia, 1999.
4. Lithuanian Tourism statistics. Vilnius: State Department of Tourism, 1999.
5. R. Davidson. Travel and tourism in Europe. UK, 1998.
6. D.W.Howel, R.A.Elisson, M.Bateman Elisson, D.Wright. Passport. An Introduction to the Tourism Industry. Canada, 1998.
7. T.Kristges. Management von Tourismusunternehmen. Deutschland, 1994.
8. J.W.Mundt. Reiseveranstaltung. Deutschland, 1998.

Dr. oec., doc. A.Bērziņš

MENEDŽMENTA NOZĪME LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBĀ

Pārejot Latvijā uz brīvā tirgus ekonomiku, ir jānācās izmantot visas tās sniegtās iespējas, kas ir saistītas ar uzņēmējdarbības veicināšanu.

Viena no pašām lielākajām vērtībām ir māka vadīt uzņēmumus jaunajos apstākļos, tas ir menedžmenta zināšanas. Uzņēmumiem vajadzīgi gan augstākā, gan vidējā, gan zemākā līmeņa menedžeri.

Ne velti menedžmenta speciālistu vidū pastāv uzskats, ka paši vērtīgākie uzņēmuma resursi ir menedžeri. Tas arī saprotams, jo tieši menedžeru ieguldījums ir izšķirošs uzņēmumu darbības efektivitātes nodrošināšanā. Uzņēmumu darbības efektivitāti mēra ar tiem pašiem ekonomiskajiem kritērijiem, kā uzņēmumā realizētā menedžmenta efektivitāti.

Nemot vērā to, ka Latvijā nav ievērojamu dabas resursu, tieši menedžmenta kvalitatīva izmantošana varētu veicināt Latvijas tautsaimniecības attīstību un Latvijas uzņēmumu konkurētspēju Eiropā.

Pirmie pozitīvie piemēri šai ziņā jau ir. Viens no pārliecinošākajiem ir a/s "Aldaris" darbība.

"Aldari" raksturo pārdomāts un efektīvs menedžments. "Aldara" izcilos sasniegumus uzņēmējdarbībā redz daudzi, bet maz būs tādu, kuri zina konkrētos statistiskos "Aldara" ekonomiskās izaugsmes rādītājus un vēl daudz mazāk to, kuriem ir skaidrs, ka šo lielisko sasniegumu pamatā ir ļoti pārdomāts, labi izplānots un sekmīgi realizēts menedžments.

Vispirms par uzņēmuma mērķiem. Šeit "Aldarim" ir sava oriģināla pieeja. To varētu raksturot kā sistēmas pieeju.

Visus "Aldara" nodomus jeb mērķus varētu kopumā iedalīt trīs līmeņos:

- misija (stratēģiskā koncepcija),
- biznesa ideja (vispārīgie mērķi),
- mērķi (konkrētie mērķi).

"Aldarī" valda uzskats, ka pamatu pamats uzņēmuma attīstībai un uzplaukumam ir stratēģiskā plānošana un domāšana. Ar to sākas tālejošu perspektīvu mērķu noteikšana. Ja šādi mērķi pastāv, ir iespējams sākt rūpēties par to realizēšanu. Tāpēc arī uzņēmuma politika un stratēģija ir kompānijas kvalitātes sistēmas pamats. Kvalitāte tiek saprasta plašākā un šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē tā raksturo visa uzņēmuma darbību kopumā, tas ir teicamu menedžmentu, bet šaurākā -- produktu un pakalpojumu kvalitāti. Var teikt, ka kvalitāte ir "Aldara" filozofija.

"Aldara" prezidents Vitālijs Gavrilovs, kā augstākā līmeņa menedžeris, ir devis lielu ieguldījumu šīs akciju sabiedrības attīstībā:

1. Visus, kuri ir redzējuši Vitāliju Gavrilovu, pārsteidz viņa lielais optimisms, pozitīvā psiholoģiskā nostāja. Labi būtu to no viņa pamācīties!
2. Prezidenta darbu vada pārliecība, ka visus nodomus, plānus un mērķus iespējams materializēt.
3. "Aldarim" netrūkst jaunas idejas. Viena no tādām 1998. gadā bija pudeļu, iepakojuma kastu un etiķešu standarta nomaina, jaunas alus šķirnes.
4. Vitālijs Gavrilovs kā līderis ir izveidojis ļoti spēcīgu komandu.

Dr.oec., asoc. prof. V.Bikse

CILVĒKKAPITĀLA NOZĪME EKONOMIKAS IZAUGSMĒ

Cilvēkkapitāla jēdziena izpratne

Ar *cilvēkkapitālu* saprot talantu un iegūtās spējas: zināšanas, kvalifikāciju, pieredzi un prasmi, ko var izmantot ražīgā ekonomiski aktīvā darbībā un gūt ienākumu.

Līdzīgi kā fiziskajā kapitālā ieguldījumi tiek veikti arī cilvēku resursos. Ar ieguldījumiem *cilvēkkapitālā* saprot jebkuru aktivitāti ar mērķi paaugstināt cilvēku darbaspējas un iemaņas ražīgākai darbībā.

Ir trīs galvenās ieguldījumu sfēras cilvēkkapitālā:

- *izglītība*, sākot ar bērnu sagatavošanu pirmskolas iestādēs, ieskaitot izglītību vispārizglītojošās skolās, arodskolās, vidējās speciālās mācību

iestādēs, augstākās mācību iestādēs, kā arī pieaugušo iedzīvotāju apmācību darba vietās un kvalifikācijas paaugstināšanu;

- *veselības aprūpe* – tikai pilnīgi vesels cilvēks var augstāzīgi strādāt;
- *cilvēku mobilitātes nodrošināšana*. Ekonomikas internacionalizācija pastiprina cilvēku mobilitātes problēmu plašā nozīmē, nojaucot robežas starp darba tirgiem. Viņiem jābūt gataviem nemītīgām pārmaiņām ne tikai ražošanā vispār, bet galvenais – dzīves vietas maiņai, iesaistoties darbaspēka tirgus konkurencē izvēlētajā dzīves vietā, profesijas vai amata maiņai, kā arī pastāvīgai sevis pilnveidošanai.

Ieguldījumi cilvēkkapitālā dod iespēju sagatavot daudz augstākas kvalitātes darbaspēku. Kā liecina ASV zinātnieka E.F.Denisona pētījumi, ieguldījumi cilvēkkapitālā ir ļoti efektīvi.

Cilvēki ar augstāku vispārējās izglītības līmeni un profesionālo sagatavotību, labu veselības stāvokli strādā ražīgāk, arvien palielinot produkcijas izlaidi. Turpretī valstīs, kurās ir zems iedzīvotāju izglītības līmenis, ir lielāks bezdarbnieku skaits, pieaug noziedzība, narkomānija. Neizglītoti, slimi cilvēki apdraud sabiedrību. Viņi vairāk ņem no sabiedrības nekā tai dod, jo valstij ir jāmaksā no budžeta bezdarbnieka pabalsts, jāuztur cietumi, jācīnās pret narkomāniju un dažādām lipīgām slimībām. Diemžēl, daudzi cilvēki un valstis ne vienmēr novērtē ieguldījumu nozīmi izglītībā un veselībā. Daži arī nav spējīgi maksāt pieprasīto tirgus cenu par medicīnas pakalpojumiem un nepieciešamās izglītības iegūšanu.

Bērnu vecāki vai sabiedrība, regulāri maksājot par vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanu un veicot citus ieguldījumus cilvēka attīstībā, cer, ka iegūtās zināšanas un prasmes nākotnē nodrošinās viņam arī daudz lielāku ieguvumu darba algas un citu ienākumu veidā nekā tika ieguldīts cilvēkkapitālā. Jānorāda, ka atdeve no ieguldījumiem cilvēkkapitālā parādās tikai pēc noteikta laika, saņemot augstāku darba algu un iegūstot tādu darbu, kas sniedz vislielāko gandarījumu.

Šajā rakstā jēdziens *cilvēkkapitāls* tiks lietots nevis, lai analizētu izglītības ietekmi uz darba algas lielumu, bet gan, lai parādītu tā nozīmi makroekonomikā – ekonomikas izaugsmei.

Zināms, ka maksimālo produkcijas izlaides lielumu iespējams saražot, izmantojot noteiktu ražošanas faktoru daudzumu: zemi, darbu, kapitālu, izejvielas un uzņēmējspējas.

No ražošanas funkcijas teorijas izriet, ka pastāv divi galvenie avoti, kas sekmē ekonomikas izaugsmi: pielietoto ražošanas resursu palielināšana attiecībā uz cilvēku resursiem – tas ir darba ieguldījums (stundās) un darba ražīgums. Palielinot kā vienu, tā otru, tiek nodrošināts produkcijas izlaides pieaugums un ekonomikas izaugsme. Mūsdienās svarīgākais darba ražīguma paaugstināšanas avots ir zinātnisko atklājumu un tehnoloģisko zinību attīstība – jaunas un daudz pilnīgākas tehnoloģijas, ražošanas vadības un organizācijas metožu radīšana. Tas daļēji atspoguļo notiekošās izmaiņas darbaspēka kvalitātē – zināšanās un kvalifikācijā. Katrā laika periodā sabiedrības rīcībā ir noteikta zināšanu summa. Tās parādās

vairākās formās: vienas ir iemiesotas grāmatās, žurnālu rakstos, citas ir fiksētas patentos, bet vēl citas tiek iegūtas kā pieredze un nekur netiek atspoguļotas. Zināšanas par ražošanu arvien pieaug, un to apgūšana iemiesojas cilvēkkapitālā. Ekonomikas izaugsme īpašu nozīmi iegūst zināšanas, kas skar zinātniski tehnisko progresu.

Zinātnisko atklājumu un tehnoloģisko zinību ietekme uz ekonomikas izaugsmi

Zinātnisko atklājumu un tehnoloģisko zinību attīstību raksturo divi aspekti: izgudrojumi un jaunievedumi. Katrs jauns izgudrojums rada jaunas zināšanas. Jaunievedumi ir esošo zināšanu pielietojanas metožu pilnīgošana, izgudrojumu (pētījumu) rezultātu izmantošana jaunu tehnoloģiju un dažādu produktu radīšanā un to ieviešanā, kā arī sabiedrisku un politisku procesu uzlabošanā.

Visbūtiskākās izmaiņas zinātniski tehnoloģiskajās zinībās rada ievērojami atklājumi. Lai izgudrojumi un jaunievedumi varētu ietekmēt ekonomikas izaugsmi, tie ir jāiemiešo kapitālā – fiziskajā un cilvēciskajā. Līdzko ir veikti izgudrojumi un inženieri strādā, lai tos ieviestu, ir nepieciešamas investīcijas jaunu iekārtu ražošanā. Zinātniski tehnoloģisko zinību pilnīgošana nozīmē arī pieredzes apgūšanu. Jo ilgāk strādnieki veic doto darbu, jo lielāku pieredzi viņi iegūst un labāk šis darbs veicas. Ekonomikas izaugsmes procesā izmaiņas vienā nozarē rada izmaiņas citās sfērās.

Zinātniski tehniskā progresa galvenais motīvs ir augstākas peļņas iegūšana, zinātkāre, vēlēšanās padarīt darbu labāk un vieglāk, ātrāk virzīties pa karjeras kāpnēm, kā arī slinkums. (Jābūt taču daudz vieglākam veidam kā to paveikt! Uztaisī daudz efektīvāku žurku ķerāju un visa pasaule iemīdīs taku uz tavām mājām).

1. tabula

Valsts budžeta finansējums pētniecībai un tehnoloģiskām izstrādēm Latvijā (% no iekšzemes kopprodukta)*

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999**	2000**
0,22	0,27	0,28	0,26	0,24	0,21	0,21	0,20

* Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999. – R.: -1999.-113.lpp.

** Dienas bizness.-2000.-9.sept.-7.lpp.

Mūsdienās arvien lielāka ietekme uz ekonomikas izaugsmi ir zinātniski tehniskajam progresam. *Zinātnisko atklājumu un tehnoloģisko zinību ietekmē* aizvien straujākos tempos pieaug jaunatklājumu skaits zinātnes un tehnoloģijas laukā un to izplatīšanās ātrums. Rodas jauns zināšanu un profesionālo iemaņu ražošanas modelis, kurā apvienojas galēja specializācija un daudzpusīgs jaunrades gars. Šajos apstākļos ir svarīgi pētniecībai un tehnoloģiskām izstrādēm novirzīt vairāk naudas līdzekļu. Piemēram, ASV, Vācija, Japāna šim nolūkam tērē apmēram

trīs procentus no iekšzemes kopprodukta, Somija attiecīgi – 3,3%, bet Latvijā 1997. un 1998. gadā kopējais finansējums pētniecībai un izstrādēm bija tikai 0,42% no iekšzemes kopprodukta, bet valsts budžeta finansējums kopš 1995. gada arvien samazinās (sk. I. tabulu).

Nepietiekams valsts budžeta finansējums pētniecībai un tehnoloģiskām izstrādēm ir cēlonis tam, ka Latvijas rūpniecībā ir izveidojusies nozaru struktūra, kurā ir neliels augsto tehnoloģiju īpatsvars un tās apkalpošanai nav nepieciešams augsti kvalificēts darbaspēks, kas savukārt nesekmē ekonomikas izaugsmi un cilvēkkapitāla attīstību.

Jānorāda, ka LR Ekonomikas ministrija ir uzsākusi veidot augstu tehnoloģiju produktu ražošanas klasifikatoru, lai stimulētu zinātnietilpīgu nozaru attīstību, kurās tiks veidoti augstas tehnoloģijas uzņēmumi. Tas sekmēs aktīvu zinātniski pētnieciskā darba izplatību, un ieguldījumu palielināšanu cilvēkkapitālā, īpaši izglītībā, jo jaunas tehnoloģijas iet roku rokā ar zināšanu apgūšanu, lai tā ietekmē ražotu augstas kvalitātes un konkurētspējīgu produkciju.

Globalizācija – cilvēkkapitāls un ekonomikas izaugsme

Globalizācija nozīmē pasaules sistēmas izveidi ar raksturīgiem dziļiem savstarpēji saistītiem procesiem. Parasti pie globalizācijas pieskaita tās problēmas, kuras pēc saviem mērķiem un dziļuma skar ne tikai atsevišķu valsti vai reģionu, bet visu cilvēci. Pie tām pieder: *informācijas tehnoloģiju attīstība, ekonomikas internacionalizācija, zinātniskie atklājumi* jeb kā norādīts Apvienoto Nāciju materiālos – *globalizācija nozīmē, ka pastāv: jauni (ātrāki un lētāki) saziņas līdzekļi, jauni tirgi, jauni aģenti (multinacionālās korporācijas, Pasaules Tirdzniecības organizācija u.c.) un jaunas normas (daudzpusēji līgumi par cilvēktiesībām, vides aizsardzības un sociālo jautājumu risināšanu u.c.)*. (Skat. Human development report 1999 (UNDP). New York.-1999.-p.10)

Globalizācija nozīmē dzīvot un darboties arvien asākas konkurences vidē. Lai šajos apstākļos ikviens pasargātu sevi no riska un varētu baudīt globalizācijas sniegtās iespējas, par konkurences būtiskāko nosacījumu kļūst cilvēka attīstība, izglītības līmenis, iegūtās zināšanas, iemaņas un prasme tās pielietot. Tiek izvirzīts jautājums par sabiedrības attīstības mērķu nomaiņu. Ja divus pēdējos gadsimtus par sabiedrības attīstības galveno mērķi tika uzskatīta ekonomikas izaugsme, tad šobrīd galvenais *tautas attīstība*. Pateicoties ANO Attīstības programmas (*United Nations Development Programs, UNDP*) finansējumam, kopš 1995. gada Latvijā tiek veikti pētījumi par tautas attīstību. Tie ir publicēti ikgada pārskatos. 1999. gada pārskatā ir analizēti globalizācijas procesi un to ietekme uz ilgtspējīgu tautas attīstību Latvijā.

Plašākā nozīmē cilvēka attīstība ietver visus viņa attīstības aspektus, kas sekmē cilvēka *spēju attīstību un to paplašināšanos*, sākot ar pamatvajadzību apmierināšanu: dzīvība un drošība, tīrs ūdens un veselīga pārtika, laba veselība, izglītība, darbs un pieklājīgs dzīves līmenis. Ieskaitot arī ekonomiskās un politiskās brīvības pakāpi. Tikai tad, ja ir pieejamas šīs pamatvajadzības, cilvēkiem paveras

citās svarīgas iespējas – veidot pilsonisko sabiedrību, piedalīties politiskajā dzīvē, rūpēties par savu valsti, apkārtējo vidi un ekonomikas izaugsmi.

Sabiedrības attīstības mērķu sasniegšanas vissvarīgākais līdzeklis ir *ekonomikas izaugsme*. Ekonomikas izaugsme nodrošina iedzīvotāju dzīves līmeņa pieaugumu, samazina nabadzību un atrisina daudzas citas sociālās problēmas. Taču ekonomikas izaugsme pati par sevi nenodrošina cilvēku attīstību. Tas nebūt nav vienīgais līdzeklis, jo svarīga ir arī valdošā ekonomiskā politika. Piemēram, lai paaugstinātu iedzīvotāju izglītības līmeni, uzlabotu viņu veselību un mūža ilgumu, valdība var izmantot izglītības un veselības pakalpojumu palielināšanai augošās ekonomikas papildu budžeta resursus. Arī tad, ja ekonomikas izaugsme nenotiek, valdība var atvēlēt arvien vairāk valsts budžeta līdzekļu iedzīvotāju veselības aprūpei. Līdzīgi valdība var rīkoties arī ar izglītības pakalpojumu palielināšanu. Šādi rīkojas ne visai bagātas valstis. Līdz ar to tiek panākts valsts iedzīvotāju labāks veselības stāvoklis un augstāks izglītības līmenis nekā attīstītās valstīs. Arī iedzīvotāju ienākumu līmenis ir ciešā saistībā ar iespēju uzturēt labāku veselības stāvokli un iegūt labāku izglītību.

Pastāv *būtiska sakarība starp ekonomikas izaugsmi un ieguldījumiem cilvēkkapitālā* (skat. 1. shēmu).

1. shēma

Cilvēkkapitāla nozīme ekonomikas izaugsmē un ekonomikas izaugsmes ietekme uz cilvēku attīstību

Cilvēkkapitāla nozīme ekonomikas izaugsmē	Ekonomikas izaugsmes ietekme uz cilvēku attīstību
• Augsta darbaspēka kvalitāte: zināšanas, iemaņas un prasme, laba veselība • Augstāks darba ražīgums un lielāka produkcijas izlaide • Efektīvāka cilvēkkapitāla izmantošana • Saprātīga ekonomiskā politika	• Vairāk resursu var novirzīt veselības aprūpes un izglītības pakalpojumiem • Labākas nodarbinātības iespējas • Vairāk resursu var novirzīt dabas aizsardzības vajadzībām • Labākas demokratizācijas iespējas • Labākas iespējas jaunākās tehnoloģijas ieviešanai ražošanā

Ekonomikas izaugsmes būtiskākais avots ir ieguldījumi cilvēkkapitālā. Ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi var nodrošināt attīstītu cilvēku sabiedrība, viņu zināšanas un prasme, iespēja tās efektīvi izmantot, ja ir darbs, labāki nosacījumi uzņēmējdarbības uzsākšanai, demokrātiska visu līmeņu lēmumu pieņemšana. Un otrādi. Zema darbaspēka kvalitāte bremzē ekonomikas izaugsmi. Savukārt vienmērīga ekonomikas izaugsme nodrošina labākus apstākļus tautas attīstībai.

Ekonomikas izaugsmi nodrošina preču un pakalpojumu ražošanas palielināšana, kas dod iespēju labāk apmierināt pieaugošās iedzīvotāju vajadzības, paaugstināt kopējo tautas labklājību, novērst nabadzību un risināt citus sociālos jautājumus, t.i., ekonomikas izaugsme ir līdzeklis tautas attīstībai. Ir gadījumi, ka ekonomikas izaugsmei valstī neseko adekvāts progress tautas attīstībā: arvien pieaug sociālā nevienlīdzība, bezdarbs, vides piesārņošana, tiek zaudēta tautas kultūras identitāte un patērēti resursi, kas būs nepieciešami nākamām paaudzēm.

Tas nozīmē, ka ekonomikas izaugsmi var nodrošināt, kaitējot cilvēku labklājībai. Piemēram, pārmērīga mežu izciršana un kokmateriālu eksportēšana var atņemt valsts iedzīvotājiem daudzus labumus, ko dod mežs, t.i., svaigu gaisu, estētisku baudu, atpūtu, dabisku ārstniecisku vidi. Ja netiek neievērota saikne starp ekonomikas izaugsmi, vides aizsardzību un sociālo jautājumu adekvātu risināšanu, tad nevar nodrošināt ekonomikas ilgtspējīgu attīstību.

Šāda rīcība nevar nodrošināt arī sabiedrības ilgtspējīgu attīstību. *Ilgtspējīga attīstība* ir jauns jēdziens. Tā definīcija vēl nav pilnīgi izstrādāta. ANO Pasaules vides un attīstības komisija (1987) skaidro, ka *attīstība ir ilgtspējīga*, ja tā *apmierina pašreizējās vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu iespējas apmierināt viņu vajadzības*. Ilgtspējīga attīstība skar *ekonomiskos* (izaugsme, efektivitāte, stabilitāte), *sociālos* (taisnīgums, sociālā vienotība un mobilitāte, līdzdalība, kultūras identitāte) un *vides* (cilvēkiem veselīga vide, atjaunojamo dabas resursu racionāla izmantošana, neatjaunojamo dabas resursu saglabāšana) faktoros. Tikai tāda attīstība, kas vienādi atbilst visām trim mērķu grupām, var pastāvēt ilglaicīgi.

No iepriekšteiktā varam secināt, ka, pieaugot globalizācijas procesiem, tiek mainīti akcenti attiecībā uz cilvēku attīstību, ieguldījumiem cilvēkkapitālā. Pētījumi liecina, ka mūsdienās ekonomikas izaugsmes svarīgākais avots ir zinātniski tehnoloģiskās zināšanas, iemaņas un prasme pielietot tās ražīgā darbībā. Latvijas integrācija vienotas pasaules ekonomikā izvirza uzdevumu veidot jauno paaudzi atbilstoši notiekošajām izmaiņām. Tās liek veidot *kompetenta cilvēku modeli*, izglītotu augstas kvalifikācijas darbinieku, spējīgu vispusīgai darbībai, sevis kā personības pašrealizācijai, pamatojoties uz *plašām zināšanām un nepieciešamās kompetences nodarbinātībai un ekonomiskajai dzīvei*. Kompetents cilvēks ekonomiskās dabas jautājumus risina vienotībā ar globālām problēmām, kas skar vispārcilvēciskās vērtības un kas saistītas ar cilvēces izdzīvošanu uz zemeslodes, proti – kā atomkara novēršana, apkārtējās vides piesārņojuma samazināšana, mazākumtautību kultūras saglabāšana, narkomānijas un alkoholisma apkarošana, cīņa pret nabadzību u.tml.

Cilvēkkapitāla veidošanā visbūtiskākā loma pieder izglītības sistēmai. Tāpēc izglītības uzdevums ir veidot cilvēku, kas apzinātos sava cilvēkkapitāla pieaugošo nozīmi, konkurētu ar citiem darba tirgū un pieņemtu optimālus lēmumus, risinot kā lokālās, tā arī globālās problēmas, un veicināt ekonomikas izaugsmi.

LU students K.Birzniesks

LATVIJAS INFORMĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS PAKALPOJUMU INDUSTRIJA: TĀS STĀVOKLIS, ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS UN LOMA LATVIJAS EKONOMIKĀ

Informācijas tehnoloģiju (IT) sektors ir viena no pasaulē visstraujāk augošajām tautsaimniecības nozarēm un pēc daudzu zinātnieku atzinuma, informācijas tehnoloģiju ieviešana pasaulē nozīmē jaunu tehnoloģiju apguves ciklu ražošanas attīstībā. Bez jauno tehnoloģiju ieviešanas nav iedomājama arī Latvijas rūpniecības attīstība, kas atzīts arī Latvijas rūpniecības attīstības stratēģijā. Taču, iespējams, vēl lielāks ir šīs nozares potenciāls eksporta attīstības iespēju griezumā.

Kāds ir stāvoklis industrijā šodien? 1980. gados Latvijā pastāvēja vairāki datorcentri, kas nodarbojās ar IT pētījumiem, un Latvijā bija viena no attīstītākajām IT infrastruktūrām bijušajā PSRS.

Pašreiz IT pakalpojumu sektorā strādā vairāk nekā 500 privātu uzņēmumu, kas kopsummā nodarbina virs 3000 darbinieku (1998. g.). Latvijas kompāniju saražoto IT pakalpojumu patēriņš 1998. gadā bija 26,7 miljoni latu jeb 0,7% IKP. IT pakalpojumu apjoms eksportā 1998. gadā bija 0,6 % jeb 6 miljoni Ls.

Latvijas IT pakalpojumu sektors pagaidām ir maz attīstīts, tomēr tam ir tendence strauji pieaugt. Būtisks nozarē izstrādāto pakalpojumu apjoms jau patlaban tiek eksportēts, taču IT pakalpojumi ir būtiski arī vietējo uzņēmumu tehnoloģiskajai izaugsmei.

Galvenais kavēklis IT pakalpojumu sektora izaugsmei ir kvalitatīva darbaspēka trūkums. Darbaspēka deficīts pastāv gan uz eksporta produkcijas ražošanā, gan – vietējo kompāniju IS uzturēšanā. Deficīta cēlonis – nepietiekamais inženierzinātņu studentu skaits un zemā izglītības kvalitāte. Šādu situāciju ir izraisījuši augstskolu nespēja sagatavot speciālistus atbilstoši ekonomikas pieprasījumam, kā arī zemā datorzinātņu studentu motivācija kvalitatīvi apgūt un pabeigt studijas augstskolās.

Lai veicinātu sektora un līdz ar to arī – tautsaimniecības attīstību, valstij ir jāveic investīcijas izglītības un zinātnes sfērā, palielinot speciālistu sagatavošanas apjomus un paaugstinot viņu kvalifikāciju. Privātā sektora loma – privāto zinātnisko institūtu tīkla izveide, kā arī atbalsts (studentu kredītešana, prakses vietu nodrošināšana u.c.) speciālistu sagatavošanā. Saskaņā ar Nacionālo programmu Informātika, IT infrastruktūras izveidei ir nepieciešami 243 miljoni Ls. Pēc nozares kompāniju veiktajiem aprēķiniem, lai IT pakalpojumu nozarē izveidotu spēcīgu eksporta industriju, datorzinātņu studentu sagatavošanas apjoms ir četrreiz palielināt, kas prasa, lai valsts finansējums datorizglītībai katru gadu pieaugtu par 0,57 miljoniem Ls.

Saskaņā ar speciālistu aprēķiniem IT pakalpojumu sektora nozīme tautsaimniecībā 20 gadu laikā var palielināties vairāk nekā 200 reizes, 2020. gadā nozares saražoto pakalpojumu eksporta vērtībai sasniedzot 4 miljardus Ls, bet nodokļu apjomam pieaugot līdz aptuveni 500 miljoniem Ls. Straujo izaugsmi nodrošina IT pakalpojumu sektora pieaugums globālā mērogā. Sektora vidējais attīstības temps ir aptuveni 2 reizes lielāks nekā Latvijas tautsaimniecībai tuvākajos gados prognozētais, kas nozīmē, ka sektora pieaugums veicinās ekonomikas attīstības tempa paātrināšanos, kas ir būtiska, lai sasniegtu ES ekonomiku attīstības līmeni.

IT pakalpojumu nozares attīstība ļaus ne tikai efektivizēt Latvijas lielākā – cilvēkresursu – potenciāla izmantošanu, bet, pateicoties zinātnes attīstībai, uzlabos tā kvalitāti un pievienojamo vērtību. Palielinot makroekonomisko rādītāju pieaugumu Latvijā, sektora attīstība varētu arī uzlabot tautsaimniecības stāvokli depresīvajos reģionos.

Informācijas tehnoloģiju (IT) pakalpojumu nozares attīstīšana Latvijas tautsaimniecībai no stratēģiskās augsmes viedokļa ir nozīmīga vairāku aspektu dēļ, jo nodrošina:

1. Latvijas resursu potenciāla izmantošanu.

Valsts tautsaimniecības attīstības ilgtermiņa stratēģija paredz orientāciju uz zinātnietilpīgo, cilvēka radošo resursu ietilpīgo nozaru attīstību (biotehnoloģijas, finanšu pakalpojumi u.c.), kas saistīts ar Latvijā pieejamo ražošanas resursu specifiku. Attīstot šīs nozares, Latvijai būtu iespējams visstraujāk paaugstināt savu konkurētspēju pasaules tirgū, jo pretēji dažādām ražošanas nozarēm pakalpojumu nozaru attīstība daudz mazākā mērā ir atkarīga no vēsturiskajiem apstākļiem un vēsturiskās nozares izaugsmes;

2. Paaugstinātus tautsaimniecības izaugsmes tempus.

Tautsaimniecības ilgtermiņa stratēģija norāda, ka Latvijas tautsaimniecībai jāorientējas uz nozarēm ar sevišķi strauju pieauguma tempu. IT pakalpojumi ir viens no visstraujāk augošajiem tautsaimniecības sektoriem visā pasaulē ar lielu attīstības potenciālu. Paātrinātie augsmes tempi ir būtiski, lai veicinātu Latvijas tautsaimniecības straujāku atjaunošanos vismaz līdz 1990. gada līmenim;

3. Tehnoloģiju attīstīšanu.

Pastāv uzskats, ka informācijas tehnoloģijas iezīmē jaunu tehnoloģisko ciklu, kas ir viens no tautsaimniecības attīstību ietekmējošiem faktoriem. Latvijai ir jāpielāgojas šim tehnoloģiskajam ciklam tā augsmes periodā.

Pēc autora domām, iepriekšminēto faktoru dēļ valstij ir svarīgi izveidot un attīstīt IT pakalpojumu sektoru konkurētspējīgu, plaukstošu, kas nodrošinātu tautsaimniecības stabilitāti un augsmi, kas nodrošinātu iedzīvotāju labklājības palielināšanos.

Dr.oec., Banku augstskolas asoc. prof. I.Brivers

EKONOMETRIJAS KURSA SATURS UN VIETA PROFESIONĀLAJĀ EKONOMISTA STUDIJU PROGRAMMĀ

Ekonometrija ir studiju priekšmets, kas veido neatņemamu ekonomista augstākās izglītības sastāvdaļu attīstīto pasaules valstu augstskolās. Latvijas augstskolās studiju kurss ar šādu nosaukumu ir parādījies tikai pēdējos desmit gados. Kā to savā grāmatā "Statistika un ekonometrija" norāda viens no ievērojamākajiem ekonometrijas speciālistiem Latvijā profesors Oļģerts Krastiņš, tad ekonometrija ir robežzinātne starp ekonomiku, matemātiku un statistiku. Tāpēc tās robežas nav skaidri definētas. Līdz ar to speciālistiem var būt atšķirīgs priekšstats par to, kas ir iekļaujams ekonometrijas kursa saturā. Tāpēc vispirms nedaudz pakavēsimies pie šī vārda izcelsmes un tā sākotnējā satura.

Vārdu "**ekonometrija**" 1926. gadā ieteica norvēģu ekonomists un statistiķis, pirmais Nobela prēmijas laureāts Ragnars Frišs (*R.Frisch*). Viņš šo terminu izveidoja pēc analogijas ar vārdu "biometrija", ko 1889. gadā ieviesa Frensiss Goltens (*F.Galton*), lai apzīmētu matemātisko un statistisko metožu kopu, ko lieto bioloģijā. (Latviešu konversācijas vārdnīcas 2. sējurnā, kas izdots 1929. gadā, biometrija ir definēta kā "bioloģijas nozare, kas bioloģiskus jautājumus atrisina ar matemātikas palīdzību." P.Rokickis 1964. gadā ieteica terminu "bioloģiskā statistika".) Pēc šīs analogijas R.Frišs ieviesa jēdzienu "ekonometrija", lai apzīmētu matemātisko un statistisko metožu kopu, ko lieto ekonomikā. Kā redzams, sākotnējā izpratnē jēdziens "ekonometrija" aptver jebkuru matemātisko metodi ekonomikā, kas balstās uz empīriskiem datiem.

Kopš 1926. gada pasaule ir ļoti mainījusies. Skaitļošanas tehnikas ienākšana mūsu ikdienā ir daudzkārt paplašinājusi ekonomikā izmantoto matemātisko metožu klāstu. Tāpēc arī ekonometrijas jēdziens ir sašaurinājies, kaut gan liela daļa ekonomistu, kuru darbība tieši nav saistīta ar matemātiskajām metodēm, joprojām vārdu "ekonometrija" saprot tā sākotnējā nozīmē.

Latvijas Padomju enciklopēdijas 3.sējurnā, kas ir izdots 1983. gadā, par ekonometriju ir teikts: "zinātne, kas pētī ekonomikas objektu un procesu kvantitatīvās likumsakarības, izmantojot matemātiskās statistikas metodes un ekonomiski matemātiskos modeļus."

Poļu ekonomists, marksists Oskars Lange (*O.Lange*) par ekonometriju izsakās šādi: "Ekonometrija ir zinātne, kura nodarbojas ar ekonomikā pastāvošu konkrētu kvantitatīvu likumsakarību noteikšanu ar statistiskām metodēm. Ekonometrija atšķiras no ekonomikas teorijas ar to, ka tā mēģina statistiski, ar konkrētām kvantitatīvām sakarībām attēlot tās likumsakarības, kuras ekonomikas teorija apskata vispārīgā un shematiskā veidā. ... Ekonometrija savieno ekonomikas

teoriju ar statistiku un mēģina ar matemātikas un statistikas metodēm dot konkrētu, kvantitatīvu izteiksmi vispārīgajiem shematiskajiem likumiem, kādi pastāv ekonomikas teorijā.”

Šādā nozīmē par ekonometriskiem modeļiem gandrīz vienmēr runā tikai makrolīmenī. Pie tiem ir attiecināmi starprozaru analīzes (Leontjeva) modeļi, ražošanas funkcijas, ekonomiskās prognozēšanas modeļi, AGE (*Applied General Equilibrium* – pielietojamie vispārējā līdzsvara) modeļi u.c.

Kā redzams, neviena no šīm definīcijām neidentificē ekonometriju ar matemātisko statistiku. Ekonometrija balstās uz matemātisko statistiku, un bieži vien pat netiek skaidri nodalīta atšķirība starp šīm zinātnēm. Vienkāršoti sakot, matemātiskajā statistikā tiek prasīta daudz lielāka stingrība, piemēram, lai pietiekami ticami konstatētu sakarību starp divām parādībām un šīs sakarības veidu, ir vajadzīgs liels skaits novērojumu. Ekonometrijā tiek pieņemts, ka šāda sakarība pastāv (izriet no ekonomikas likumiem), un ir jākonstatē tikai šīs sakarības konkrēta izpausme konkrētā vietā un konkrētā laikā. Tam pietiek ar ievērojami mazāku novērojumu skaitu.

Latvijā pastāvošās augstākās profesionālās ekonomista studiju programmas nav vērstas tieši uz profesionālu ekonometristu sagatavošanu. Tāpēc šajās studiju programmās ekonometrija nav uzskatāma par profilējošo kursu, bet gan priekšmetu, kas paplašina speciālista redzesloku, ļauj saprast ne tikai savu darbību, bet procesu kopumā, un veido augsni, lai vajadzības gadījumā varētu patstāvīgi apgūt ekonometriju dziļākā līmenī. No tā izriet, ka būtu lietderīgi šādu kursu veidot tā, lai aptvertu iespējami plašu jautājumu klāstu. Centrālā vieta šajā kursā būtu ierādāma ekonometriskajiem makromodeļiem. Kā piemēru šādam modelim var minēt 1980.gada Nobela prēmijas laureāta L.Kleina (*L.R.Klein*) ekonometrisko makromodeli, kas ir sastādīts mācību nolūkiem, ir viegli pārskatāms un labi izprotams (skat. *H.Theil, J.C.G.Boot, T.Kloek, Operations Research and Quantitative Economics, pp.77-86, Rotterdam, 1965*).

Kursa saturā ir lietderīgi iekļaut arī jautājumus par ražošanas funkcijām kā ekonometriskiem makromodeļiem un starprozaru analīzes (Leontjeva) modeļi, jo šie modeļi bieži tiek izmantoti kā sastāvdaļas reālos ekonometriskajos makromodeļos. Turklāt ekonometriskie makromodeļi lieliski papildina studentu zināšanas vienā no vissvarīgākajiem priekšmetiem – makroekonomikā, ļauj paskatīties uz jau it kā zināmiem jautājumiem citā aspektā.

Lai ar izpratni runātu par ekonometriskajiem makromodeļiem, protams, ir nepieciešamas priekšzināšanas makroekonomikā, matemātiskajā statistikā un matemātikā. Ja saikne ar makroekonomiku un matemātiku parasti īpašas problēmas nerada, tad matemātiskās statistikas un ekonometrijas attiecības ir sarežģītākas. Pēc manām domām, ir lietderīgi studiju programnā veidot šādu secību – vispirms matemātika, tad makroekonomika un matemātiskā statistika, visbeidzot ekonometrija. Tad matemātiskās statistikas kursā tādi jautājumi, kā, piemēram, regresiju un korelāciju analīze tiktu izskatīti pēc formas, sagatavojot augsni šo metožu lietošanai ekonometrijas kursā. Tad atkarībā no kursa apjoma līdz ar

ekonometriskajiem makromodeļiem varētu tikt apskatīti jautājumi par ekonomisko procesu prognozēšanu, pieprasījuma funkcijām u.tml.

Pasvītroju, ka manis teiktais – veidot ekonometrijas kursu, skatot plašumā, nevis dziļumā, attiecas uz profesionālo ekonomista studiju programmu. Akadēmiskajās studiju programmās, kur tiek sagatavoti speciālisti–ekonometristi, šāda studiju kursa veidošana ir balstāma uz citiem principiem.

Dr.oec., asoc. prof. E.Dubra

MAKROEKONOMIKAS IZAUGSMES ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI

Dinamikas un pozitīvais valsts un sabiedrības attīstības process lielā mērā balstās uz stabilu ilglaicīgu ekonomisko augsmi, kuras nodrošināšanā liela nozīme ir ārējai un iekšējai ekonomiskajai un politiskajai videi, ražošanas faktoriem un zinātniski-tehnoloģiskajam līmenim, kā arī cilvēkresursiem un to kvalitātei. Lai pārskatāmā nākotnē realizētu efektīvu un stabilu ekonomisko attīstību, ieteicams atsevišķi izcelt vidēja un ilgtermiņa sociāli-ekonomiskās attīstības stratēģijas uzdevumus.

Latvijas sociāli-ekonomiskās vidēja termiņa stratēģijas uzdevumi varētu būt sekojoši:

1. Radīt stabilu makroekonomisko vidi, realizējot stingru fiskālo un monetāro politiku un orientējoties uz integrācijas Eiropas Savienībā kritērijiem un pamatnosacījumiem.
2. Racionalizēt valsts funkcijas un izdevumus, nododot tai neraksturīgās funkcijas privātajam sektoram un sabiedriskajām organizācijām, novēršot dublēšanos ar mērķi sasniegt politisku vadību, izmantojot nelielu, efektīvu, atklāti darbojošamies administratīvo aparātu.
3. Nodrošināt labvēlīgu uzņēmējdarbības visu formu attīstības vidi, pilnveidojot valsts institucionālo un tiesisko sistēmu atbilstoši ES "acque communittare" un atklātas, brīvas konkurences prasībām.
4. Nodrošināt sekmīgu valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas procesa realizāciju ar kvalitatīvu stratēģisko investoru piesaisti.
5. Realizēt integrētu valsts, privātā un ārējā sektora efektīvu strukturālo investīciju politiku, orientējoties uz paaugstinātiem IKP augsmes tempiem.
6. Aktīvi, atbilstoši starptautiskajām saistībām un prasībām, piedalīties Baltijas valstu, Baltijas jūras reģiona, Eiropas Savienības un visas pasaules tirdzniecības apritē.

7. Veicināt valsts tautsaimniecības nozaru strukturālās un reģionālās attīstības politikas attīstību un realizāciju, ievērojot starptautiskās vides aizsardzības un ekoloģijas prasības.
8. Rūpēties par konkurētspējīga valsts cilvēkkapitāla attīstību atbilstoši 21. gadsimta darba tirgus globalizācijas tendencēm.
9. Paaugstināt iedzīvotāju izglītības un zinātnes līmeni atbilstoši pasaules attīstīto valstu sasniegtajam.
10. Nodrošināt valsts iedzīvotāju dzīves kvalitātes būtisku un stabilu uzlabojumu. tādējādi radot labvēlīgus apstākļus harmoniskai sabiedrības attīstībai.

Pieņemot, ka sekmīgi noritēs vidējā termiņa stratēģijas realizācija, Latvijas sociāli-ekonomiskās ilgtermiņa stratēģijas uzdevumi varētu būt definēti sekojoši:

1. **Ekonomikā un tehnoloģijā:** izveidot dinamisku un efektīvu ekonomiku brīvā tirgus ekonomiskā vidē;
2. **Politikā un vadībā:** sasniegt godprātīgu, nekorumpētu, tautas uzticību peļņu vadību, caurredzamu birokrātisko aparātu un administrāciju;
3. **Ārlietās un vadībā:** radīt demokrātisku, harmonisku labklājības sabiedrību valsts iekšienē un ņemt līdzdalību globālā miera un labklājības nodrošināšanā pasaulē;
4. **Izglītībā un zinātnē:** izveidot cilvēkresursu attīstības sistēmu atbilstoši laikmeta prasībām;
5. **Ekoloģijā:** rast labvēlīgu un līdzsvarotu ārējo vidi, ievērojot starptautiskās ekoloģijas standartus un prasības.

Tādējādi Latvijas ekonomiskās politikas un ilgtermiņa perioda svarīgākais mērķis ir panākt stabilu, sabalansētu un ilgtspējīgu izaugsmi. Tas nozīmē, ka ekonomiskā politika paredz panākt vides saudzēšanu un resursu efektīvu izlietošanu.

Straujāki ekonomikas augsmes tempi prasa noteiktu paātrinātu ražošanas fondu, darba efektivitātes un tehnoloģijas pieaugumu kombināciju. Mikroekonomikas līmenī valdība var pieņemt mērus, kas veicinātu iekšējo uzkrājumu un investīciju pieaugumu, realizējot liberālu tirdzniecības politiku, stabilizējot ekonomisko, sociālo un politisko stāvokli un veicot privātā īpašuma tiesību aizsardzību. Makroekonomiskā līmenī var izmantot finanšu politiku uzkrājumu un zinātniski-pētniecisku darbu veicināšanai. Budžeta deficīta gadījumā, valdība var to pazemināt, lai tādējādi paaugstinātu nacionālo uzkrājumu līmeni. Efektivitātes pieaugums var ne tikai nodrošināt pastāvīgu ienākumu palielinājumu uz vienu iedzīvotāju, bet arī augsmes tempu palielinājumu. Ja pastāv ievērojami investīciju ārējie efekti, bet integrācija Eiropas tirgū palielina investīciju ātrumu (kas var notikt, ja ienesīgums palielināsies uz paplašinātā, lielākā tirgus rēķina), tad var iestāties paātrināti ekonomiskās augsmes tempi Eiropā, palielinoties par 0,2-0,9%, bet visas Eiropas Savienības attīstības projekta realizācijas gadījumā kopējais ieguvums varētu būt 11-35% diapazonā no tekošā ES bruto kopprodukta.

Ekonomiskās attīstības pamatā ir ekonomiskais process, kas balstās uz ekonomiskās augsmes faktoriem: piedāvājuma, pieprasījuma un sadales faktoriem.

Šie faktori atrodas savstarpējā likumsakarībā, taču piedāvājuma faktoriem ir noteicošā loma valsts ekonomiskā izaugsme.

Piedāvājuma faktori, kas nosaka valsts ražošanas iespējamās potences ir: dabas resursi un zeme, iedzīvotāji un darba resursi, kapitāla resursi, tehniskais progress un tehnoloģijas.

Pamatojoties uz augsmes teorijām, ražošanas līmeni (Y) var izteikt kā funkciju no neatkarīgiem argumentiem:

$$Y = f(N, HC, Z, K, F, A, Ek, Inf),$$

kur

Y – iekšzemes kopprodukts,

N – darba resursi,

HC – cilvēkkapitāls,

Z – dabas resursi,

K – kapitāls,

F – pamatfondi,

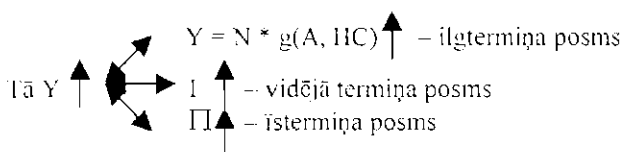
A – zinātniski tehniskais progress (izmaiņas tehnoloģijas līmenī),

Ek – ekoloģiskie standarti,

Inf – informatīvie resursi.

Valstīs ar zemāku ekonomiskās attīstības līmeni lielāka loma ir dabas un darba resursiem. Attīstoties ražošanai, tiem vairs nav tik izšķiroša nozīme. Lai paātrinātu ekonomiskās augsmes tempus, būtiska ir mūsdienīgu, modernu, pēdējiem zinātnes sasniegumiem atbilstošu ražošanas fondu un tehnoloģiju paātrināta ieviešana.

Atsevišķu parametru paredzamās ietekmes uz augsmi (Y) var izteikt īstermiņa, vidēja termiņa un ilgtermiņa posmā:

kur

I – investīcijas,

A – zinātniski tehniskais progress,

Π – inflācija.

Bet ļoti svarīgi ir īstenot labklājības pieauguma pamatnosacījumu:

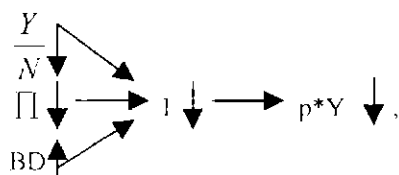
$$\Pi \uparrow < \Delta w/w \uparrow, \text{ kur } \Delta w/w - \text{atalgojumu pieaugums, \% gadā}$$

savukārt. $\frac{Y}{N} \uparrow \Rightarrow w \uparrow$,

kur $\frac{Y}{N}$ – darba ražīgums.

Svarīgi atzīmēt, ka daži parametri var negatīvi ietekmēt nominālo iekšzemes kopprodukta palielināšanos:

ja

kur BD – valsts budžeta deficīts, p – cenu līmenis.

Valsts ekonomiskā attīstība var dot vēlanus pozitīvus rezultātus, bet tās ietekme ar laiku un, pamatojoties uz iekšzemes īpatnībām, var kļūt maznozīmīgāka. piemēram, tā iekšzemes kopprodukta (y) palielināšana nav obligāti saistīta ar produkcijas kvalitātes palielināšanu un ar labklājības līmeņa pieaugumu. Savukārt, ekonomiskā izaugsme var ļoti negatīvi atsaukties uz tādiem parametriem, kā ekoloģiskais stāvoklis valstī, dabas resursu samazināšanās un īpaši cilvēku mūža ilguma samazināšanās, ja attiecīgi nebūs nodrošināti labklājības standarti valsts mērogā.

Kā viens no iespējamiem variantiem ilgtermiņa attīstības scenāriju noteikšanā var būt paredzējums par ekonomisko un politisko apstākļu iespējamību atsevišķos attīstības etapos un to izmaiņām. Šāda pieeja balstās uz apstākļu vērtējumiem, kas atspoguļoti tabulā.

Ekonomiski politisko un institucionālo apstākļu variācijas.

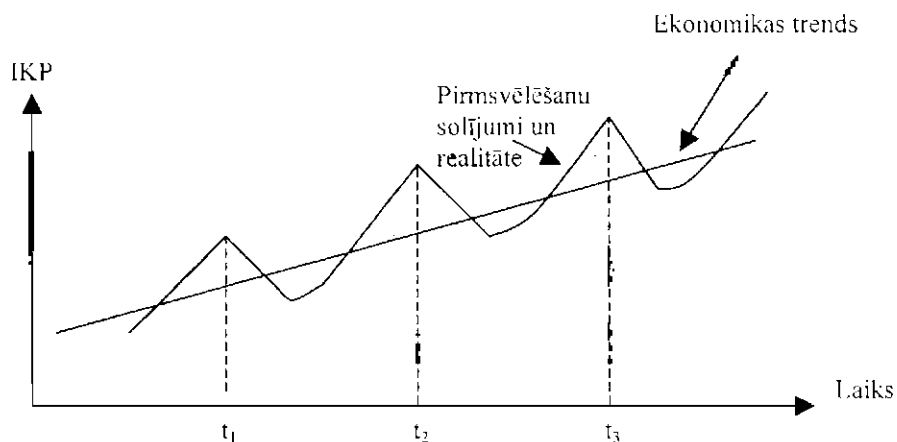
Ekonomiskie apstākļi: E1 – E4

Ārējie ekonomiskie faktori + Iekšējie ekonomiskie faktori + E1	Ārējie ekonomiskie faktori – Iekšējie ekonomiskie faktori + E2
Ārējie ekonomiskie faktori + Iekšējie ekonomiskie faktori – E3	Ārējie ekonomiskie faktori – Iekšējie ekonomiskie faktori – E4

Politiskie un institucionālie apstākļi: P1 – P4

Pilnīga ekonomiskā regulēšana P1	Vidēja ekonomiskā regulēšana P2
Vāja ekonomiskā regulēšana P3	Nepastāv ekonomiskā regulēšana P4

Izvērtējot ekonomiskos un politisko apstākļus, noteikti jāņem vērā tāds fenomens kā politiski biznesa ciklī, kas īpaši spilgti izpaužas jaunās demokrātijās, un saistīti ar valstī notiekošiem politiskiem procesiem un Saeimas vēlēšanām, pie varas esošo politisko spēku un opozīcijas cīņu par varu. Pirmsvēlēšanu solījumi, kas bieži ir populistiski, orientēti uz trenda virzību, kas shematiski attēloti zīmējumā.

1. zīmējums. Politiska biznesa ciklī.

Runājot par politisko un ekonomisko vidi, īpaša nozīme jāpievērš administratīvo instrumentu izplatībai, kas lielā mērā ir iepriekšējās ekonomiskās saimniecības sekas un rada virkni priekšnoteikumu korupcijas izplatībai. Kā rāda pasaules pieredze, šī negatīvā parādība parasti ir vairāk sastopama valstīs ar zemu ekonomiskās attīstības līmeni. Lai paātrinātu ekonomikas augsmes tempus, nepieciešama ražošanas fondu darbaspēka un tehnoloģiju paātrinātas augsmes apvienošana. Šim nolūkam nozīmīga loma ir mikroekonomiskajiem pasākumiem, tādiem kā īpašuma tiesību nostiprināšana un aizsardzība, stabilas politiskās

situācijas un starptautiskās integrācijas nodrošināšana uz brīvās tirdzniecības politikas bāzes.

No makroekonomiskajiem pasākumiem var minēt ietaupījumu un investīciju palielināšanu. Pie tam atvērtā ekonomikā ar brīvu kapitāla mobilitāti investīcijām nav jābūt obligāti vienādām ar uzkrājumiem, jo pastāv iespēja ieplūst ārvalstu kapitālam. Šinī gadījumā jāseko līdzi investīciju efektivitātei un starptautiskajām procentu likmēm.

Darbspēka daudzuma un kvalitātes palielināšana ir iespējama, veicot darba tirgus liberalizāciju un virkni sociālekonomisku pasākumu saistībā ar veselības aizsardzības, izglītības un sociālās nodrošināšanas jautājumiem, kā rezultātā var paaugstināties darbspēka efektivitāte, kas arī saskaņā ar Solova un Lukasa modeļiem ir viens no ekonomiskās augsmes noteicošajiem faktoriem. Atbilstoši Lukasa teorijai, investīcijas konkrētā cilvēkā paaugstina ne tikai produktivitāti, bet arī citu cilvēku produktivitāti, jo pastāv dažādi ārējie efekti investīcijām cilvēkkapitālā.

Līdzšinējie pētījumi (uz ASV bāzes) parāda, ka investīciju palielinājums cilvēkkapitālā par 10 % var izraisīt izlaides pieaugumu līdz 4%. Līdz ar to var izdarīt secinājumu, ka izglītību, profesionālo apmācību un citas darbības, kas saistītas ar cilvēkkapitāla palielināšanu, nepieciešams subsidēt no valsts budžeta lielākā apmērā nekā līdz šim.

Tādējādi cenu liberalizācijas, valūtas un tirdzniecības režīni privatizācijas un citu ekonomisko reformu gaita un tiešas ārvalstu investīcijas humānā un fiziskā kapitāla palielināšanā potenciāli ļoti spēcīgi var ietekmēt ilgtermiņa ekonomisko augsmi, realizējot piemērotu un efektīvu ekonomisko politiku.

Mag.oec., lekt. S.Eglīte, Mag.oec., lekt. I.Skribāne

FISKĀLĀS POLITIKAS LOMA INVESTĪCIJU PIESAISTĪŠANĀ

Fiskālā politika ir viena no ekonomikas regulēšanas svīrām, ar kuru palīdzību valdība var ietekmēt izlaides, nodarbinātības un inflācijas līmeni. Manipulējot ar valdības izdevumu, nodokļu un pārdalīto maksājumu (transfertu) līmeni, iespējams ietekmēt kopējo pieprasījumu un caur to arī citus ekonomiskās aktivitātes rādītājus. tajā skaitā investīciju apjomu. Fiskālās politikas iespējas investīciju piesaistē līdz šim Latvijā ir maz pētītas, jo galvenā uzmanība tiek veltīta budžeta veidošanai un sabalansēšanai, mazāk tiek domāts par ekonomikas aktivitātes veicināšanu izmantojot fiskālo politiku. Pastāv vairāki fiskālās politikas instrumenti – nodokļu atvieglojumi, tiešas subsīdijas no valsts budžeta, kredīti ar pazeminātu procentu

likmi (vai bezprocentu aizdevumi), valsts ieguldījumi infrastruktūras attīstībai, kurus var veiksmīgi izmantot gan uzņēmējdarbības veicināšanā, gan atsevišķu nozaru vai reģionu attīstības stimulēšanai un investīciju piesaistei. Taču ar to vien nepietiek, lai pārliecinātu investorus ieguldīt savu naudu. Investorā ir jārada pārliecība par valsts sekmīgu attīstību nākotnē, jo investīcijas ir ilgtermiņa ieguldījums, to atdeve var neparādīties uzreiz, bet pēc vairākiem gadiem.

Investīcijas, pirmkārt, ir ieguldījumi resursos, kas palielina valsts ražošanas potenciālu un iespēju nodrošināt ilgtspējīgu ekonomisko izaugsmi, otrkārt, – viens no pieprasījuma faktoriem un iekšzemes kopprodukta izlietojuma sastāvdaļām. Tāpēc tekošā gada investīciju līmenis un dinamika tiešā veidā iespaido IKP pieauguma tempus. Treškārt, investīciju tehnoloģiskā un nozaru struktūra lielā mērā nosaka valsts resursu racionālu un efektīvu izmantošanu.

Tāpat investīciju līmenis ir viens no pamatrādītājiem, kas raksturo ekonomiskās attīstības iespējas. Privāto investīciju līmenis tīrās ekonomikā ir atkarīgs no investoru ieguldījumu ienesīguma novērtējuma, kas lielā mērā ir saistīts ar viņu paredzējumiem par valsts ekonomiskās attīstības perspektīvām.

Investīciju līmeni un dinamiku Latvijā raksturo šādi rādītāji:

- Kopējā kapitāla veidošana;
- Kopējā pamatkapitāla veidošana;
- Nefinansu investīcijas u.c.

Rādītāji “kopējā kapitāla veidošana” un “kopējā pamatkapitāla veidošana” raksturo investīciju līmeni un dinamiku kā kopējā pieprasījuma un IKP sastāvdaļu. Savukārt rādītājs “nefinansu investīcijas” dod iespēju analizēt investīciju nozaru, tehnoloģisko, reģionālo un sektoru (privātās, valsts) struktūru.

1. tabula

Investīcijas Latvijā 1996.-1998.g.
(pieaugums pret iepriekšējo gadu, procentos)

	1996	1997	1998	1999.g. 1.pusgads salīdzināmās cenās % pret 1998.g. 1.pusgadu
Kopējā kapitāla veidošana	6,0	12,2	27,8	29,9*
Kopējā pamatkapitāla veidošana	22,3	20,7	11,1	61,3*
Kopējā pamatkapitāla veidošana (procentos no IKP)	18,1	18,7	20,1	18,3*
Nefinansu investīcijas	51,4	25,6	36,2	4,0

Laika posmā no 1990. gada līdz 1995. gadam investīcijas samazinājās gandrīz 4 reizes. Būtisks investīciju pieaugums Latvijā bija 1996. un 1997. gadā. Šajā periodā to pieauguma tempi pārsniedza 20% (izdevumi kopējā pamatkapitāla veidošanai). Tiek strauju investīciju kāpumu sekmēja vairāki faktori: ārvalstu

investīciju ieplūdums, galvenokārt, sakarā ar privatizācijas procesa sekmīgo norisi, neatkarīgo starptautisko organizāciju atzītais augstais Latvijas kredītreitings, procentu likmju pazemināšanās un banku sektora stabilizēšanās pēc 1995. gada banku krīzes, kā arī kopējo ekonomisko aktivitāšu pieaugums visās nozarēs un pozitīvo nākotnes paredzējumu veidošanās. 1998. gadā, salīdzinot ar 1997. gadu, investīciju apjomi Latvijas tautsaimniecībā turpināja pieaugt, kaut gan ar mazākiem tempiem.

Kāpēc ekonomisko aktivitāšu samazināšanās apstākļos investīcijas turpināja pieaugt? Investīcijas iespaido ekonomisko izaugsmi, tomēr arī stabila ekonomiska vide ir viens no investīcijas veicinošiem faktoriem. Tāpēc nelabvēlīga ekonomiskā vide, veidojoties negatīviem investoru paredzējumiem, ar laiku var iespaidot investīciju samazināšanos.

Tādēļ līdzās tiešajām metodēm ir svarīgi arī netiešie pasākumi, kas vērsti uz investīciju vides sakārtošanu un laba investīciju klimata radīšanu (likumdošanas un īpašumtiesību sakārtošana, birokrātijas un korupcijas samazināšana u.tml.). Daudzās attīstītās tirgus ekonomikas valstīs, samazinoties valdības tiešas iejaukšanās ekonomikā īpatsvaram, netiešiem investīciju veicināšanas pasākumiem tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība. Tas tādēļ, ka no šodienas investīcijām lielā mērā ir atkarīga ekonomikas izaugsme nākotnē.

Neskatoties uz ciešo investīciju un ekonomiskās izaugsmes savstarpējo mijiedarbību, tomēr tekošajā statistikā tas var arī neatspoguļoties, jo pastāv liels laika periods starp to, kad uzņēmējs pieņem lēmumu investēt, un šī lēmuma īstenošanu. Tas ir atkarīgs no projekta nozīmīguma, tehnoloģiskām grūtībām utt.

Tāpēc investīciju pieaugumu 1998.gadā daļēji var izskaidrot ar investoru pozitīvajiem paredzējumiem par Latvijas ekonomikas attīstību turpmākajos gados, ņemot vērā to, ka 1997.gadā un 1998.gada pirmajā pusgadā IKP pieauguma tempi bija vislielākie pēc sociālisma laikiem.

Tāpat kā iepriekšējos gados, lielākais investīciju apjoms bija valsts privātajā sektorā, tomēr 1999. gada pirmajā pusgadā salīdzinājumā ar 1998.gada atbilstošo periodu investīciju pieauguma tempi sabiedriskajā sektorā bija daudz lielāki nekā privātajā sektorā.

2. tabula

Nefinansu investīcijas pa īpašuma formām
(procentos)

	1995	1998	Reālais pieaugums 1999 g. 1.pusg. pret 1998. g. 1.pusg.
Netfinansu investīcijas - kopā	100	100	4,0
tajā skaitā:			
sabiedriskajā sektorā	68,4	42,4	20,0
privātajā sektorā	31,6	57,6	-8,0

Iepriekšminētais pierāda, ka viena no valdības prioritātēm ir jāmin privātā sektora attīstība un tā darbības aktivizēšana ar nodokļu politikas palīdzību. Taču te rodas pretruna starp nodokļu apjomu, kas veicina (jeb vismaz nekavē investīcijas) un nodokļu ieņēmumiem budžetā. No vienas puses, tīri teorētiski vērtējot, jo zemākas nodokļu likmes, jo lielāks pēcnodokļu ienākums un līdz ar to investīcijas (jo investīcijas ir proporcionāls ienākumiem). Ar zemām nodokļu likmēm neapšaubāmi tiek veicināta privātā sektora attīstība, taču ir jāsamierinās arī ar zemu budžeta ieņēmumu līmeni un tādējādi ir problemātiska virkne valdības funkciju izpilde, kas saistītas ar valsts aizsardzību un drošību, sociālo aizsardzību, izglītību u.tml.

Īpaši ir jāatzīmē valdības ieguldījumi infrastruktūrā. Valdībai būtu jānodrošina vienmērīga infrastruktūras attīstība visā valstī, jo privātais sektors nevar to nodrošināt nepieciešamās koordinācijas trūkuma dēļ. Pašlaik Latvijā ir izveidojusies situācija, kad visi lielākie investīciju projekti ir koncentrēti ap lielajām pilsētām, īpaši Rīgu. Laukos investīciju īpatsvars uz iedzīvotāju ir daudz zemāks, un tādējādi arī rodas lielas atšķirības starp reģionu attīstību un iedzīvotāju dzīves līmeni pilsētās un laukos. Iemesls šādai disproporcijai bieži vien ir neattīstītā lauku infrastruktūra (sākot no ceļiem un beidzot ar moderniem saziņas līdzekļiem). Kā liecina pasaules attīstīto valstu pieredze, valdības investīcija infrastruktūrā veicina ekonomikas produktivitāti. ASV ekonomistu pētījumi parāda, ka investīciju samazinājums ASV 1970.-80. gados bija par iemeslu ekonomikas augsmes kritumam turpmākajos gados. Taču jāatceras, ka valdības investīcijām ir jābūt ļoti cieši saistītām ar privātajām investīcijām, jo tieši privātais investīcijas veicina ražošanas un ienākumu pieaugumu. Tādēļ valdībai, reizē ar ieguldījumiem infrastruktūrā, aktīvi jālieto arī citi mehānismi, kas palielina privāto investīciju pievilcību. Cik daudz un, kur investori ieguldīs savus līdzekļus tuvākā nākotnē, būs atkarīgs no tā, kāda ir investīciju vide, kā investori vērtē tautsaimniecības attīstības tendences, kā Latvijas ekonomikas stāvokli vērtē neatkarīgās starptautiskās organizācijas un no daudziem citiem apstākļiem.

Tuvākajā laikā investīciju procesu negatīvi var iespaidot:

- esošās ražošanas jaudas nepilna izmantošana, kas ir saistīta ar relatīvi zemo iekšzemes un ārzemju pieprasījumu;
- reālo kredītlīkņu procentu pieaugums. To kāpumu iespaidoja, kā gaidāmās inflācijas samazināšana, tā arī nominālo procentu likmju pieaugums 1998. gada beigās. Kaut gan 1999. gada otrajā ceturksnī kredītlīkmes (ilgtermiņa un īstermiņa) salīdzinājumā ar iepriekšējo ceturksni nedaudz samazinājās, tomēr tās joprojām ir augstākas par 1998. gada attiecīgo periodu;
- ņemot vērā noteiktu algu starp investīciju plānu veidošanu un šo plānu īstenošanu, kā arī tiešo saikni starp investīcijām un investoru paredzējumiem par nākamo ekonomisko stāvokli, tad negatīvie

paredzējumi 1998. gada beigās var zināmā mērā atspoguļoties 1999. gada investīciju pieauguma tempos;

- sakarā ar to, ka straujais investīciju pieaugums Latvijā bija cieši saistīts ar privatizāciju, tad arī privatizācijas pabeigšana var būt viens no investīciju pieauguma tempu samazināšanas iemesliem u.c.

Investīciju procesu pozitīvi var ietekmēt:

- neskatoties uz zināmām grūtībām, kuras skāra mūsu finanšu sektoru Krievijas krīzes dēļ, monetārā vide saglabāja savu stabilitāti;
- neatkarīgas starptautiskās organizācijas, piemēram, tādas, kā, Standart & Poors u.c., nesamazināja Latvijas investīciju vides vērtējumu. Tās vērtējums ir viens no augstākiem starp bijušajām PSRS valstīm;
- 1999. gada sākumā veiktie konjunktūras apsekojumi liecina par to, ka ražotāju paredzējumi par nākotnes attīstības tendencēm strauji uzlabojas;
- izstrādāta koncepcija par valsts atbalstu uzņēmējdarbībai u.c.

Mag.math., lekt. R.Freimane

EKONOMISKO MODEĻU ANALĪZE EKONOMETRIJAS SEMINĀROS

Anotācija. Rakstā īsi pārskatītas ekonomikas teorijas problēmu risināšanas iespējas, izmantojot ekonometrijas metodes ekonometrijas semināros.

Latvijai kā valstij ar atvērtu ekonomiku jāreķinās ar dažādu – arī ārēju – procesu un faktoru ietekmi uz nacionālo ekonomiku. Šādu faktoru identificēšanai un to potenciālās ietekmes prognozēšanai uz Latvijas ekonomiku ir nepieciešami ekonometrijas speciālisti. Ekonomikas bakalaura programmas studentiem ekonometrijas kursā (A daļas kurss 4. semestrī) teorētiskā materiāla labākai apguvei 32 stundas (+ praktiskie darbi datortelpā) ir veltītas seminārnodarbībām.

Ar vienkāršiem piemēriem studenti tiek iepazīstināti ar ekonometrisku modeļu veidošanas etapiem:

1. Problēmas nostādne. Mērķi, faktori un to nozīmības izvērtēšana.

Semināros problēmas izvēli ierobežo kursa programmā paredzētā apgūstamā matemātiskā modeļa izvēle.

2. Apriorais. Ekonomisko procesu analīze pirms modeļa izveidošanas.

Vēl pirms rezultātu ieguves tiek pārspriestas sagaidāmās sakarības.

3. Parametrizācija. Modeļa veida izvēle (cik saites vienādojumi tiks iekļauti modelī).

Šajā solī modeļa veidu nosaka apgūtais teorētiskais materiāls. Kursa programmā paredzēti: vienkāršais lineārais modelis, nelineārais modelis, daudzfaktoru modelis un daži to vispārinājumi.

4. Informatīvais. Nepieciešamās statistiskās informācijas vākšana.

Semināros studentiem tiek piedāvātas nelielas izlases, praktiskajos darbos datus izvēlas (meklē) studenti paši.

5. Modeļa identifikācija. Modeļa statistiskā analīze, nezināmo lielumu statistiskā analīze.

6. Modeļa verifikācija. Reālo un modeļa datu analīze, modeļa datu precizitātes analīze.

5. un 6. etapa analīze tiek organizēta diskusijas veidā.

Pamatā darba forma semināros – darbs grupās (5-6 stud.).

Apgūstot vienkāršās regresijas lineārā modeļa $Y = \beta X + u$ analīzi, studentiem tiek piedāvāti labi zināmi ekonomiskie modeļi, kas ļauj vairāk uzmanības pievērst ekonometrisko metožu apguvei. Šiem modeļiem pēc tam tiek rēķināti arī vairāki vienkārši nelineāri modeļi un veikta to salīdzināšana.

- Kā vienkāršākais piemērs tiek aplūkots modelis ar Keinsiāna patēriņa funkciju (Keynesian consumption function):

$$Y = \beta_1 + \beta_2 X \quad (0 < \beta_2 < 1),$$
kur Y – patēriņa izdevumi (consumption expenditure), X – ienākums (income), t.i., tiek analizēts, kā reālo ienākumu apjoms ietekmē patēriņa izdevumus.
- Līdzīgi var tikt meklēta sakarība starp kādas preces pieprasījumu un izdevumiem reklamām kādā firmā. Nelineārā modeļa gadījumā ar regresijas palīdzību atrod šīs preces pieprasījuma elastības novērtējumu, t.i., vērtē pieprasījuma procentuālo izmaiņu, mainoties preces reklāmu budžetam.
- Preces pieprasījuma izmaiņas atkarībā no šīs preces cenas izmaiņām monopola apstākļos. Nelineārās regresijas gadījumā tiek meklēts novērtējums preces cenas elastībai (price elasticity).

Tāpat var tikt veidoti un analizēti modeļi par inflāciju, bezdarba līmeni, darba meklētājiem, IKP utt.

Daudzfaktoru regresijas modeļu apguve ļauj iepriekš aplūkotos modeļus papildināt ar jauniem faktoriem (tajā skaitā – manekensmainīgiem), kā arī atklāj un liek analizēt tādas problēmas kā multikolinearitāte, heteroscedasticitāte, autokorelācija. Daudzfaktoru regresijas analīzes apguvei kalpo arī ražošanas funkcijas, tiek meklēti risinājumi kapitāla, darba un enerģijas savstarpējās aizvietojamības problēmai rūpniecībā.

Kā viens no piemēriem minams arī patērētāja uzvedības modelis (behavioural equation): $\ln C = \beta_0 + \beta_1 \ln Y + \beta_2 \ln P$, kur C – kāda produkta patēriņš, Y – reālais ienākums 1 personai, P – cenu indekss.

Noslēgumā aplūkots viens no modeļiem, kurš tiek piedāvāts tikai spējīgākajiem studentiem, – pieprasījuma–piedāvājuma modelis jeb viens no vienlaicīgo vienādojumu sistēmas modeļiem (simultaneous – equation model).

$$QS_t = \alpha_1 + \alpha_2 P_t + \varepsilon_t$$

$$QD_t = \beta_1 + \beta_2 P_t + \beta_3 Y_t + u_t$$

$$QS_t = QD_t = Q_t$$

kur QS_t – preces piedāvājums (supply) laika brīdī t ;

QD_t – preces pieprasījums (demand) laika brīdī t ;

P_t – preces cena (price level) laika brīdī t ;

Y_t – ienākumi (income) laika brīdī t .

Vienkāršības dēļ tiek ieviesti jauni mainīgie $q = Q - \bar{Q}$, $p = P - \bar{P}$, $y = Y - \bar{Y}$.

Sakarā ar modeļa nostādni daudzums q un cena p tiek noteikta vienlaicīgi (no tā arī nosaukums “vienlaicīgie vienādojumi”), un tādēļ abiem šiem mainīgajiem ir jābūt endogēniem. y – eksogēnais mainīgais. (Pieņēmums, ka eksogēnais mainīgais nekorelē ar kļūdām ε un u).

$$q_t = \alpha_1 + \alpha_2 p_t + \varepsilon_t; \quad q_t = \beta_1 + \beta_2 p_t + \beta_3 y_t + u_t$$

Atrisinot vienādojumu sistēmu attiecībā pret q_t un y_t :

$$q_t = \frac{\alpha_2 \beta_3 y_t}{\alpha_2 - \beta_2} + \frac{\alpha_1 u_t - \beta_2 \varepsilon_t}{\alpha_2 - \beta_2} \quad \text{un} \quad p_t = \frac{\beta_3 y_t}{\alpha_2 - \beta_2} + \frac{u_t - \varepsilon_t}{\alpha_2 - \beta_2}.$$

Var pārliccināties, ka $Cov(p_t, \varepsilon_t)$ nav 0. Tas nozīmē, ka mazāko kvadrātu metode dod nobīdītus un nepilnvērtīgus novērtējumus.

$$\text{Apzīmējot} \quad \pi_1 = \frac{\alpha_2 \beta_3}{\alpha_2 - \beta_2}, \quad \nu_{1t} = \frac{\alpha_2 u_t - \beta_2 \varepsilon_t}{\alpha_2 - \beta_2}, \quad \pi_2 = \frac{\beta_3}{\alpha_2 - \beta_2} \quad \text{un}$$

$$\nu_{2t} = \frac{u_t - \varepsilon_t}{\alpha_2 - \beta_2}, \quad \text{iegūst vienādojumu sistēmu, kur eksogēnais mainīgais } y_t \text{ nekorelē}$$

ar kļūdu katrā vienādojumā. Tādēļ ar mazāko kvadrātu metodi var iegūt

$$\text{novērtējumus koeficientiem } \pi_1 \text{ un } \pi_2. \text{ Ievērojot, ka } \alpha_2 = \frac{\pi_1}{\pi_2}, \text{ iegūstam } \hat{\alpha}_2 = \frac{\hat{\pi}_1}{\hat{\pi}_2}.$$

Šādu rezultātu var iegūt arī ar citu metodi – lietojot instrumentālos mainīgos (gadījumā, ja faktors korelē ar kļūdu, to aizstāj ar citu mainīgo, kurš nekorelē ar kļūdu, bet ir cieši saistīts ar doto neatkarīgo mainīgo. Šajā piemērā tas varēja būt Y).

Ekonometrijas kursā īpaša vērība tiek pievērsta iespējai teoriju saistīt ar praksi. Tā arī ir tēma vienam no noslēguma semināriem.

OPTIMIZĀCIJAS TEORIJAS LIETOŠANA PRAKTISKAJĀ MODELĒŠANĀ

Darbs ir veltīts transporta problēmu modelēšanai. Transports tūlīt pēc iegūstosās rūpniecības, zemkopības un apstrādājošās rūpniecības, pieder pie materiālās ražošanas sfēras. No tā darbības ir atkarīga rūpniecības uzņēmumu, sagādes, tirdzniecības attīstība un funkcionēšana. Ņemot vērā to, ka tikai autotransports tehnoloģiski ir piemērojams kravu nogādei vajadzīgajā daudzumā un nav ģeogrāfiski piesaistīts noteiktiem punktiem (dzelzceļš — stacijām, ūdens transports — ostām, aviācija — lidlaukiem), tam ir vislielākās attīstības perspektīvas. Tāpēc transporta pārvadājumu uzņēmumiem ļoti svarīgi ir jautājumi par savas darbības optimizēšanu. Tāpat strauji mainīgos ekonomiskos apstākļos transporta uzņēmumiem ļoti elastīgi un ātri jāspēj mainīt savas darbības virzienu.

Darbā ir veidots transporta tīkla modelis, kura parametri aprēķināti no konkrēta transporta pārvadājumu uzņēmuma statistiskajiem datiem. Iegūtajam transporta tīklam tiek sastādīts integrās lineārās programmēšanas uzdevums:

$$\begin{aligned}
 Z &= \sum_{(i,j) \in T} c_{ij} x_{ij} \rightarrow \min \\
 - \sum_{(i,j) \in T} x_{sj} + \sum_{(i,s) \in T} x_{is} &= \begin{cases} -1, & \text{jā } s = 0 \\ 0, & \text{jā } s = 1, 2, \dots, n \\ 1, & \text{jā } s = n-1 \end{cases} \\
 x_{ij} &= \begin{cases} 1 \\ 0 \end{cases}
 \end{aligned}$$

Šeit mērķa funkcija attēlo kopīgās izmaksas.

Matemātiskajā modelī mērķa funkcijas koeficientos c_{ij} ir ietvertas pārvadājumu izmaksas, kas ietver izmaksas par degvielu, amortizācijas izmaksas, muiņas un citas ar robežu šķērsošanu saistītās izmaksas. Tāpat mērķa funkcijas koeficientos ir ietverti nosacījumi par transporta tīkla virsotņu (pilsētu) darbības veidiem. Par to vai šīs pilsētas ir tikai punkti ceļā, vai arī tās ir vietas, kurās notiek darbības ar kravu. Nosacījumu sistēma apraksta ierobežojumus un vēlamās īpašības transporta tīkla ceļu lokiem. Tāpat nosacījumu sistēmā nevienādību formā ietverti noteikumi par kravu iekraušanas un izkraušanas pieļaujamību. Izvērsot matemātisko modeli, sistēmā parādās 27 nosacījumi. Pēc visu nosacījumu ieviešanas tiek aplūkoti 6 modeļi. Katrs no modeļiem saistīts ar noteiktu uzņēmuma darbības politikas virzienu.

Uzdevums tiek risināts, izmantojot datorprogrammu paketi QSB+.

Atrisinājuma rezultātu analīzē tiek dotas rekomendācijas transporta uzņēmumam, kā veidot darbības maršrutus ar noteiktiem mērķiem. Kā rezultātu analīzes secinājumi ir dotas konkrētas rekomendācijas uzņēmumiem, kuri vēlētos veikt šādus izpētes darbus. Tām nepieciešams apzināt sekojošus datus:

1. Apkopot sadarbības partnerus. Tas ir pirmais solis transporta tīkla izveidošanā.
2. Apkopot jau veikto reisu izmaksu statistiku.
3. Aprēķināt vidējos izmaksu liekumus katram transporta tīkla punktam.
4. Apsvērt firmas politiku iebraukšanas atļauju izmantošanā.
5. Apsvērt sadarbības partneru aktivitāti.

Šie ir svarīgākie jautājumi, lai varētu izveidot mērķtiecīgu modeli.

Analizētais optimizācijas modelis minimizē kopīgās izmaksas. Darba nobeidumā minēts kā analogiski iespējams, izmantojot to pašu transporta tīklu, veidot modeļus, kuros tiktu minimizēts summārais laiks vai arī kopīgais degvielas patēriņš.

Dr.math., doc. M.Hazans

CILVĒKKAPITĀLS UN ALGU LĪMENIS LATVIJĀ

Dažādām vecuma grupām ir atšķirīgas vidējās algas. ASV un Rietumeiropas valstīs atbilstošās līknes (vecuma -- algas profīli) aug līdz pat aptuveni 52 gadu vecumam; turklāt katrā vecuma grupā algas aug ar izglītību, un "prēmija" (algu starpība) par augstāko izglītību jaunībā (līdz 27 gadiem) ir vismazākā, bet maksimumu sasniedz starp 40 un 50 gadiem (sievietēm nedaudz agrāk), [skat. 1, 9. nodaļa]. Darbaspēka ekonomika izskaidro šo faktu ar to, ka algas atspoguļo darba robežproduktivitāti (efektīvas algas teorija), un tā ir tieši saistīta ar darba mūžā uzkrāto cilvēkkapitālu (*human capital*), kas iekļauj sevī izglītību, pieredzi, speciālas iemaņas u.tml.

Dati no Austrumeiropas valstīm parāda, ka pārejas periodā vecuma -- algas profīļiem ir zināmas īpatnības. Tā, piemēram, Igaunijā 1994. un 1997. g. darbaspēka apsekojuma rezultāti liecina, ka visaugstākās algas bija 25-34 gadu vecumā, un arī augstākās izglītības efekts attiecībā uz algām ir lielāks strādājošajiem līdz 34 gadu vecumā, nekā tiem kam ir pāri 50 gadiem [2].

Lai izskaidrotu šo fenomenu, es piedāvāju sekojošo modeli.

- Pārējas periodā īpaši nozīmīga ir tāda cilvēkkapitāla sastāvdaļa, kā spēja adaptēties jauniem apstākļiem. Šis komponents atšķirībā no pieredzes, zināšanām un ar darbu saistītām iemaņām, nevis pieaug, bet gan dilst ar vecumu.

- Daudzās sfērās (biznesa vadībā, ekonomikā, tiesībās u.c.) pēdējos gados iegūtā universitātes izglītība darba tirgū kotējas augstāk nekā "vecā" (padomju laika) izglītība.
- Sakarā ar rūpniecības restrukturizāciju un jauno tehnoloģiju ieviešanu, iemaņu un pieredzes devalvācija daudzās nozarēs notiek daudz straujāk nekā Rietumos; dažu strādājošo pirmsreformu pieredze vispār nav pieprasīta darba tirgū.

Tātad, salīdzinot ar Rietumvalstīm, valstīs ar pārejas ekonomiku lielāka loma ir tiem cilvēkkapitāla komponentiem, kuri ir stiprāk izteikti jaunībā (līdz 30 gadiem), un relatīvi mazāka loma (caumērā) ir 10 un vairāk gadu atpakaļ iegūtai pieredzei un izglītībai. Rezultātā vecuma grupa ar maksimālo cilvēkkapitālu ir jaunāka, nekā Rietumos, vai arī var būt divas tādas grupas: viena "jaunā" un viena "vecā".

Šo secinājumu atbalsta Latvijas darbaspēka apsekojuma rezultāti: 1998. gadā vislielāka daļa strādājošo ar algu virs Ls 200 mēnesī bija vecuma grupā 41-45 gadi (aprēķini balstās uz LR CSP nepublicētiem datiem [3]).

Diemžēl, Latvijas darbaspēka apsekojuma datus nav atrodams respondentu algu lielums (ir norādīts tikai intervāls: zem 38, no 38 līdz 50, no 50 līdz 100, no 100 līdz 200 vai virs 200 Ls). Lai izpētītu sakarības starp strādājošo vecumu, izglītību un algām, mēs iznantojam 1998. gada vidējās algas 22 nozarēs Rīgā [4], kā arī datus par strādājošo sadalījumu pēc vecuma grupām [5] un izglītības līmeņa [3]. Apzīmēsim ar AGE15-19, AGE20-24, AGE25-39 un AGE40-59 atbilstošās vecuma grupas daļu katras nozares darbaspēkā, bet ar H_EDU_YNG un H_EDU_OLD - strādājošo daļu ar augstāko izglītību vecumā līdz 32 gadiem un virs 32 gadiem. Regresējot algas logaritmu uz H_EDU_YNG, H_EDU_OLD, AGE15-19, AGE20-24, AGE25-39 un AGE40-59 iegūst sekojošus rezultātus:

Variable	Coefficient	Std.Error	t-value	t-prob	HCSE	Part R ²
Constant	-1.1644	2,2098	-0,527	0,6055	1,5703	0,0171
H_EDU_YNG	2,8078	1,0560	2,659	0,0172	1,0503	0,3064
AGE15-19	-15,091	8,1402	-1,854	0,0823	4,1671	0,1768
AGE20-24	8,0823	3,4555	2,339	0,0326	1,6502	0,2548
AGE25-39	4,8633	1,9828	2,453	0,0260	1,4436	0,2733
AGE40-59	8,0633	2,9348	2,747	0,0143	2,1767	0,3206

$R^2 = 0.5825$ $F(5,16) = 4.4648$ $[0.0097]$ $\sigma = 0.2275$ $DW = 1.93$
 $RSS = 0.8283$ for 6 variables and 22 observations

Instability tests, variance: 0,258081 joint: 1,30497

Normality $\chi^2(2) = 4.9724$ $[0.0832]$

$\chi^2 F(10, 5) = 0.20544$ $[0.9838]$

RESET $F(1, 15) = 1.7578$ $[0.2047]$

(mainīgais H_EDU_OLD izrādās statistiski nenozīmīgs (to izkonkurē H_EDU_YNG)).

Kā redzams, visi iekļautie mainīgie ir nozīmīgi algas variācijas izskaidrošanai: t-varbūtības (t-prob) ir zem 0,05 (tikai AGE15-19 zem 0,10), un heteroskedastiskās standartklūdas (HCSE) ir mazākas, nekā parastās standartklūdas (tātad tās t-varbūtības ir vēl mazākas, nekā aprēķinātās).

Regresijas kvalitāte ir samērā apmierinoša: hipotēzes par noviržu normālo sadalījumu (Normality) un homoskedasticitāti (X_i^2), kā arī par regresijas pareizo specifiskāciju (RESET – regression specification error test) un koeficientu stabilitāti (Instability tests) netiek noraidītas.

Regresijas rezultāti liecina par to, ka

- “jaunākai” augtākai izglītībai darba tirgū ir lielāka nozīme nekā vecākai;
- cilvēkkapitāls 20-24 gadu un 40-59 gadu vecuma grupās ir salīdzināms pēc savas ietekmes uz algām un ir lielāks nekā 25-39 gadu vecuma grupā.

Literatūra:

1. Ehrenberg R. G., Smith R.S. Modern labor economics: theory and public policy. – 6th ed. Reading, MA: Addison Wesley, 1996.
2. Smith K. Age – earning profiles in transition economies: the Estonian case. Mimeo. ZEI, University of Bonn, 1999.
3. Latvijas darbaspēka apsekojuma (1998. gada maijs) nepublicētie dati. LR Centrālā Statistikas pārvalde.
4. Vidējās algas pa darbības veidiem (NACE) Latvijas Republikas pilsētās un rajonos 1998. gadā. Nepublicētie dati. LR Centrālā Statistikas pārvalde.
5. Profesiju apsekojuma (6. darbs, 1998. gada oktobris) nepublicētie dati. LR Centrālā Statistikas pārvalde.

Dr.oec., asoc.prof. Ž.Ilmete

PROJEKTU VADĪŠANAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ

Projektu vadīšana šobrīd ir izveidojusies kā patstāvīga disciplīna, kura balstās uz sistēmisku pieeju un vadīšanas teorijas pamatiem.

Tās galvenais uzdevums ir plānot, koordinēt, uzraudzīt kompleksās norises produktu attīstības, pētnieciskajos, organizatoriskajos un investīciju projektos, bet mērķis – nodrošināt jebkura projektorientēta pasākuma sekmīgu norisi.

Latvijā projektu vadīšanas vēsture ir samērā pieticīga. Par tās sākumu var uzskatīt agrīnos 90. gadus, kad tika uzsākta projektu vadīšanas metodoloģijas apgūšana un ieviešana praksē.

Diemžēl. Latvijā projektu vadīšana attīstījās atšķirīgi no Rietumeiropā pieņemtās prakses. Ja Rietumeiropā projektu vadīšanu izmanto izmaiņu vadīšanai uzņēmumos un organizācijās, to darba pilnveidošanai un jaunu produktu un pakalpojumu ieviešanai, tad Latvijā ar jēdzieniem *projekts* un tā vadīšana saprot *naudas iegūšanas procesu*. Ar projektiem bieži saprot tikai projektu pieteikumu rakstīšanu, lai saņemtu finansiālos līdzekļus kādam pasākumam vai arī tā saucamo *business plānu* rakstīšanu.

Tomēr šobrīd jau var runāt, ka situācija sāk mainīties. To veicina vairāki faktori:

- izveidota projektu vadīšanas metodoloģija latviešu valodā, kura piemērota vietējiem apstākļiem;
- parādās arvien vairāk publikācijas par projektu vadīšanas jautājumiem latviešu valodā;
- LU paspārnē izveidots mācību centrs, kurš izstrādājis 100 stundu izglītošanas programmu projektu vadīšanā un to sekmīgi realizē jau 5 gadus; šobrīd šo kursu ir noklausījušies un savus projektus izstrādājuši vairāk nekā 1000 klausītāju;
- LU Ekonomikas un vadības fakultātē ir izstrādāta programma kursam "Projektu vadīšana", kuru 64 stundu apjomā apgūst kā bakalauri, tā maģistri, to ir noklausījušies ap 1000 maģistru un 300 bakalauru;
- 1998. gadā ir izveidota Latvijas Nacionālā projektu vadīšanas asociācija (LNPVA), kurā ir jau 70 biedru, t.sk. 23 juridiskie un 47 fiziskie biedri. 1999. gadā LNPVA uzsāka Starptautiskajā projektu vadīšanas asociācijā un tā jau aktīvi darbojas tās sastāvā;
- kopš 1999. gada izdod profesionālu žurnālu "Projektu vadīšana", kurā apskata projektu vadīšanas teorētiskos un praktiskos jautājumus.

Visi šie pasākumi ievērojami virzīja projektu vadīšanas idejas sabiedrībā, kā arī veicināja interesi par to. Šobrīd ir jau daudzi uzņēmumi, kuri praktizē projektu vadīšanu tās īstajā rietumnieciskajā izpratnē. bet tuvākos gados ir sagaidāms, ka to skaits ievērojami augs. Tas ļaus arī Latvijā tāpat kā Rietumeiropā veidot projektorientētu sabiedrību.

Literatūra:

1. Ilmete Žaneta. Personālvadīšana – tās vieta un loma Latvijas tautsaimniecības pārveidē// Personāla vadīšana Latvijā: problēmas un risinājumi. Žaneta Ilmete, Peters J.A. Roīss. Rīga: Vērmanparks, 1997, 32.-40. lpp.

2. Ilmete Žaneta. Projekta vadīšanas fāžu apraksts// Personāla vadīšana Latvijā: pieredze un vīzijas. Žaneta Ilmete, Peters J.A. Roīss. Rīga: Vērnānparks. 1998, 67.-97. lpp.
3. Ilmete Žaneta. Projektu vadīšana Latvijā – ieskats sākotnē un nākotnē// Projektu vadīšana, 1999, Nr.1, 2.-3. lpp.

Dr.oec., asoc. prof. Ž. Ilmete, Mag.sc.soc. D. Āboltiņa

PROJEKTORIENTĒTĀS ORGANIZĀCIJAS SPECIFIKA UN TĀS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

Šodienas tirgus ekonomikas apstākļos katrs ražotājs un pakalpojumu sniedzējs cenšas noturēt savu vietu tirgū, nemitīgi piedāvājot jaunus produktus un pakalpojumus, kas pastiprina konkurenci jau tā preču pārpilnajā tirgū.

Praksē pastāvošā tradicionālā hierarhiskā darba organizācijas forma nespēj nodrošināt pietiekami ātru reakciju uz izmaiņām tirgū, jo tās pamatā ir vairāklīmeņu pakļautība, līdz ar to ir apgrūtināts jebkuras labas idejas ceļš uz tās realizāciju. Tādēļ līdzās tradicionālajai darba organizācijas formai ir radusies jauna – projektorientētā darba organizācijas forma, kuras pamatā ir specifiskā darba organizācija projektā.

Specifiskā darba organizācija izpaužas tādējādi, ka katra jauna pasākuma realizēšanai tiek izveidota atsevišķa struktūrvienība, kas ietver sevī trīs pamatelementus: projekta vadītāju, projekta komandu un projekta uzraudzības komiteju. No projekta vadītāja profesionālajām un metodiskajām zināšanām, sociālās kompetences un personības ir atkarīga projekta veiksmīga realizācija. Projekta vadītāja uzdevums ir sasniegt projekta mērķi iepriekš noteiktajā laikā un izmaksās. Bet projekta vadītājs var dziļi nepārzināt visas ar projektu saistītās jomas. To kompensē projekta komanda ar tajā iekļautajiem dažādu struktūrvienību speciālistiem. Piemēram, ja vēlamies uzsākt jauna produkcijas veida ražošanu, tad jādomā par to, kā uzlabot esošo tehnoloģiju, veikt personāla tālākizglītošanu, meklēt noieta tirgu jaunajam produktam utt., tātad šajā projektā būtu jāiesaista darbinieki no vairākām uzņēmuma struktūrvienībām. Savukārt projekta uzraudzības komiteja ietver atbildīgas personas no uzņēmuma vadības, finansētāju un klientu pārstāvjus, kuri seko projekta gaitai, saņemot regulāras atskaites no projekta vadītāja, un pieņem lēmumus par projekta turpmāko gaitu.

Šo trīs minēto elementu: projekta vadītāja, projekta komandas un projekta uzraudzības komitejas sadarbību projektā nosaka trīs projekta organizācijas formas: tīrā, matricu un koordinācijas. No projekta organizācijas formas izvēles ir atkarīga projekta vadītāja atbildība un kompetence projektā un projekta komandas dalības

principi. Projekta organizācijas formas pastāv vienlaicīgi un līdzās hierarhiskajai organizācijai, bet katrai no tām ir savas raksturīgas iezīmes.

Tīrā organizācijas forma paredz izveidot pilnīgi patstāvīgu struktūrvienību, kur projekta vadītājs saņem visas projekta realizācijai nepieciešamās pilnvaras. Projekta komandas dalībnieki tiek pilnībā nodarbināti tikai konkrētajā projektā, tādējādi ir nodrošināta laba komunikācija un motivācija. Ir arī daži negatīvi momenti – projekta vadītājs, veidojot projekta komandu, bieži ir atkarīgs no nodaļu vadītāju labās gribas, komandas dalībniekiem var rasties grūtības atgriezties iepriekšējās darba vietās. Tīro organizācijas formu lieto galvenokārt jaunu produktu attīstības projektos.

Matricas organizācijas formā atbildību par projektu daļa projekta vadītājs un struktūrvienības vadītājs. Projekta vadītājs atbild par projektu, bet viņam nav pilnu tiesību rīkoties ar projekta komandas dalībniekiem, jo tie nāk no dažādām struktūrvienībām. Projekta komandas dalībnieki projektam velta tikai noteiktu daļu sava darba laika, līdz ar to nav grūtību atgriezties iepriekšējā darbā, ir iespējama elastīga personāla noslogotība. Kā trūkumi šai organizācijas formai ir konflikta iespējamība starp projekta vadītāju un struktūrvienības vadītāju un projekta komandas dalībnieku divkārsā pakļautība. Šo formu pašlaik izmanto visplašāk, jo tā ļauj visekonomiskāk izmantot rīcībā esošos personāla resursus projekta mērķa sasniegšanai.

Koordinācijas organizācijas forma raksturojas ar to, ka projekta vadītājs šeit darbojas tikai kā koordinators, viņam nav dotas lielas rīcības spējas. Organizācijas hierarhijā pietiekami tuvu vadības līmenim tiek izveidots projektu koordinācijas centrs, kur projekta vadītājs plāno projekta norises, seko, lai tiktu ievēroti termiņi un izmaksas, regulāri informē organizācijas vadību par projekta izpildes gaitu. Lēmumus pieņem struktūrvienību vadītāji, tādēļ projekta vadītājs neatbild par projekta rezultātiem. Arī šai organizācijas formai ir samērā plašs lietojums, jo nav nepieciešami lieli organizatoriski pārkārtojumi. Tā noder maziem projektiem.

Par apzinātu projektorientētās pieejas sākumu Latvijā var uzskatīt 80. gadu beigas, 90. gadu sākumu. Attīstība notikusi lēnām. Arī pašreiz, runājot par šīs pieejas lietošanu Latvijas praksē, jāsaka, ka to izmanto gan privātajā, gan valsts pārvaldes sfērā.

Pārejot uz projektorientēto organizācijas formu, vispirms organizācijas saskaras ar profesionāli kvalificēta projekta personāla trūkumu, it sevišķi ar potenciālā projektu vadītāja nepietiekamo kompetenci. Tādēļ jau pašā sākumā uzņēmumam vai iestādei līdzekļi jāiegulda sava personāla tālākizglītošanā – projektu vadīšanas metožu, tehniku un instrumentu apgūšanā.

Tāpat jāreķinās ar darbinieku sākotnēju pretestību, kam pamatā ir bailes no pārorganizācijas, bailes zaudēt darbu, projektam beidzoties. Tādēļ personāls jāmotivē, jāpārliecina par jaunās pieejas ieviešanas nepieciešamību, organizējot informatīvas sanāksmes un seminārus.

Konkrēti, kādu no trim projekta organizācijas formām izvēlēties, tas ir atkarīgs no katras organizācijas lieluma, esošās organizatoriskās struktūras, arī projektu skaita, lieluma, veida.

Lietojot praksē projektorientētās organizācijas principus, iespējams uzlabot darba organizāciju kopumā un katra darbinieka lomu atsevišķi, darbs iegūst mērķtiecīgu raksturu ar skaidri definētiem uzdevumiem un funkcijām katrā no darba posmiem, tiek optimizēts cilvēcisko, materiālo un finanšu resursu izlietojums organizācijā.

Literatūra:

Ilmete Žaneta. Ievads projektu vadīšanā // Personāla vadīšana Latvijā: problēmas un risinājumi. Žaneta Ilmete, Peters J.A. Roīss. Rīga: Vēnanparks, 1997. 130.-139. lpp.

Dr.paed., doc. B.Judrupa, Dr.math., doc. O.Judrups

STUDIJU KURSU SATURU INFORMATĪVĀ IETILPĪBA

Teorētiskās nostādnes.

1. tēze. Katru akadēmisku studiju programmu, kā arī atsevišķu kursu, teorētiski ir iespējams viennozīmīgi attēlot kā koku vai mežu ar noteiktu struktūru. Šim nolūkam var izmantot autoru izstrādātu formalizētu valodu (1).

2. tēze. Visām akadēmiskajām studiju programmām (kursiem) ir kopējs didaktiskais mērķis. Atbilstoši D.Zjūzina piedāvātajai klasifikācijai (5), augstākās kvalifikācijas darbinieka profesionālā darbība ir vērsta uz jaunu darba līdzekļu un paņēmienu (tehnoloģiju) radīšanu vai esošo pilnveidošanu. Tādējādi akadēmisko studiju atsevišķu programmu (kursu) didaktiskais mērķis – studējošo izziņas spēju konsekventa attīstīšana un problēmu risināšanas iemaņu pakāpeniska izkopšana, nodrošinot studējošos ar sistemātiskai mācībai izziņai piemērotu informatīvu vidi – atbilstošu informācijas plūsmu un ar to saistītu uzdevumu un mācību problēmu kompleksu.

3. tēze. Akadēmisko studiju programmas (kursa) kvalitāti nosaka to informatīvā ietilpība (kapacitāte), informācijas plūsmas temps, struktūras līdzsvarotība un tās nodrošinājums ar studiju programmas (kursa) struktūru izskaidrojošu uzdevumu un mācību problēmu sistēmu.

Izziņas prasmju sistēmas veidošana balstās uz uzdevumiem, kuri izkārtoti sekojošā hierarhijā:

1. līmenis – konkrēta objekta atpazīšana atbilstoši teorētiskai klasifikācijai (klasifikācija);
2. līmenis – konkrēta objekta noteiktas īpašības formulējums un tā izvērtējums lietojumam (diferenciācija);
3. līmenis – vairāku objektu savstarpējās saistības noteikšana vai viena objekta vairāku īpašību lietojums apgūtās programmas (algoritma) realizācijai (integrācija);
4. līmenis – iepriekšējā līmeņa sintēzes uzdevumi, kuri paredz savas attieksmes izpausmi.

Akadēmiskās studiju programmas (kursa) informācijas plūsmas pilnīgs nodrošinājums ar uzdevumiem un mācību problēmām panākams tikai tad, ja izpildās prasība, ka uzdevumi izvietoti informācijas koka virsotnēs, pārklāj virsotņu tīklu, bet mācību problēmas savukārt saista struktūras mezglu virsotnēm atbilstošos uzdevumos.

Nenoliedzami, ka šādi veidots uzdevumu un mācību problēmu komplekss veido stabilu sistēmu augstai izziņas spēju attīstības pakāpei un motivē studentu apgūt izvēlēto studiju programmu (kursu) pilnā apjomā, neatkarīgi no tā informatīvās kapacitātes.

Resursi un metodes.

L. Leontjevs piedāvā informācijas elementu informatīvās kapacitātes aprēķināšanas metodiku, ja šie elementi var tikt attēloti kā koki ar noteiktu struktūru. Metodikā izmantota mācību informācijas kapacitāte 1 seds (semantiskā vienība) (4).

Balstoties uz šo metodiku, autori aprēķinājuši dažādu matemātikas kursa elementu informatīvo kapacitāti, taču kā rāda aprēķini, matemātikas teorijas augstās formalizācijas pakāpes dēļ, informācijas plūsmas temps ir ārkārtīgi straujš. Šā iemesla dēļ, autori iesaka mērit nevis visas programmas (kursa) informatīvo kapacitāti kopumā, bet gan atsevišķu informācijas elementu – definīciju, teorēmu, pierādījumu, ilustrāciju un piemēru – jaunās informācijas kapacitāti.

Nenoliedzami, ka divas dažādas akadēmisko studiju programmas vai divi dažādi kursi atšķirsies gan ar informatīvo kapacitāti, gan ar informācijas plūsmas tempu, tādēļ šādu programmu (kursu) salīdzināšanai ieteicams izmantot citu kvantitatīvu rādītāju – informācijas plūsmu tempa starpību.

Secinājums.

Augstas informatīvās kapacitātes gadījumos, ieteicams palēnināt akadēmiskās studiju programmas (kursa) informācijas plūsmas tempu, atdalot atsevišķus informācijas elementus ar vizuāli-asociatīva rakstura komentāriem, kā arī vērtēt uzdevumu un mācību problēmu kompleksu kā organizatorisku struktūru mācību informācijas klasifikācijai un diferenciācijai ar mērķi konstruēt apgūto informāciju, sadalīt to un koordinēt mācību problēmu atrisināšanai.

Literatūra:

1. B.Judrupa. Matemātisko jēdzienu un spriedumu apgūšanas analīze. Rīga: L.VU, 1986, 19 lpp. (krievu val.).
2. B.Judrupa. Tests kā izziņas iemaņu veidošanas un nostiprināšanas instruments// Vadības reorganizācijas aktuālie aspekti: Zin. raksti. Rīga: LU, 1998, 170.-186. lpp.
3. B.Judrupa, Sk.Kronkalne. Matematika ekonomistiem kā vispārīgi attīstošs studiju priekšmets// LU 2. akadēmiskās konferences tēzes. Rīga: LU, 1996, 11.-12. lpp.
4. L.Ļeontjevs, O.Gohmans. Mācību procesa vadības problēmas: matemātiskie modeļi. Rīga: Zinātne, 1984, 239 lpp. (krievu val.).
5. D.Zjuzins. Speciālistu sagatavošanas kvalitāte kā sociāla problēma. Maskava: Zinātne, 1978. 165 lpp. (krievu val.).

Doc. I.Karlsons, asist. T.Ļasmonoviča, asist. A.Veselova

DZĪVES KVALITĀTES PROBLĒMAS LATVIJĀ

Jau kopš seniem laikiem cilvēki ir novērtējuši uzturvielu nozīmi organisma attīstībā un funkcionēšanā. Pēdējā laikā, kad visā pasaulē strauji norisinās pētījumi, uzturvielu nozīme tiek zinātniski pierādīta un pamatota. Ir pārliecinoši pierādīts, ka eksistē cieša saistība starp slimību profilaksi un pareizu, līdzsvarotu uzturu. Tāpēc visdažādākās pasaules veselības aizsardzības organizācijas izskaidro un piedāvā zinātnieku izstrādātās ēšanas rekomendācijas. Apvienoto Nāciju Organizācijas ietvaros, piemēram, Amerikas vēža apkarošanas biedrība atzīst, ka 35% gadījumos saslimstību ar vēzi var novērst, izvēloties pareizu uzturu.

Ar uzturvielām trūcīga barība vājina vai pat sagrauj veselību. Katrā valstī īpaši svarīgs uzdevums ir nodrošināt bērnus un pusaudžus ar pilnvērtīgu uzturu. Zinātnieki ir pierādījuši, ka mērenai uztura nepietiekamībai var būt ilgstoša iedarbība uz bērnu fizisko un garīgo attīstību. ASV zinātnieki, veicot ilgstošus pētījumus, ir konstatējuši, ka bērni, kuriem hroniski trūkst pietiekošs uzturs, standartizētajos testos iegūst mazāku vērtējumu, salīdzinot ar tiem vienaudžiem, kuri regulāri saņem pilnvērtīgu uzturu. Viņi bieži ir uzbudināti, nespēj ilgstoši koncentrēties, arī fiziskā aktivitāte enerģijas trūkuma dēļ ir pazemināta.

ASV zinātnieki, iesaistot skolēnus nacionālajā brokastu programmā un veicot pētījumus, izdarīja interesantus secinājumus – pierādīja, ka iztrūkstošas brokastis negatīvi ietekmē bērnu garīgās spējas. Tiem skolēniem, kuri ilgstoši nebrokastojā,

bija ievērojami pazemināta koncentrēšanās spēja un vājākas sekmes dažādu uzdevumu risināšanā.

Ja bērni nesāņem pietiekošu un līdzsvarotu uzturu, sliktas veselības pamati tiek ielikti jau bērnībā. Sasniedzot 20 gadu vecumu, šādu jauniešu veselība ir jau iedragāta, bet 30.-40. gadu vecumā parādās izteiktas slimības pazīmes: nervozitāte, dažkārt korpulence, pasliktinās redze, paaugstinās asinsspiediens un holesterīna līmenis u.c. Veselība turpina pasliktināties, un miljoniem cilvēku katru gadu cieš no dažādām hroniskām kaitēm: sirds slimībām, osteoporozes (kaulu trausluma), redzes un dzirdes pasliktināšanās, diabēta, imunoloģiskās sistēmas novājināšanās, kas samazina organisma spēju pretoties infekcijas slimībām, piemēram, tuberkulozei, gripai u.c.

Ir pierādīts, ka liela daļa iedzimto slimību, it īpaši sirds un asinsvadu slimības, izraisa nepietiekošs mātes uzturs grūtniecības laikā.

Darba mērķis:

Aprēķināt vienam cilvēkam dienā nepieciešamo uzturvielu daudzumu, tā izmaksas un noskaidrot Latvijas iedzīvotāju iespējas iegādāties un patērēt fizioloģiskajām normām atbilstošu uzturvielu daudzumu.

Pētījumu rezultāti.

Izvērtējot 30 sastādītos pārtikas grozus, tika noskaidrots, ka dienā vienam cilvēkam uztura iegādei vidēji jāpatērē Ls 1,35.

Tas nozīmē, ka vienai personai mēnesī uztura iegādei nepieciešams patērēt Ls 40, bet četru cilvēku ģimenei - attiecīgi Ls 160. Centrālās Statistikas pārvaldes publicētie dati par iedzīvotāju rīcībā esošo ienākumu 1997. gadā un 1998. gadā, rēķinot uz vienu patērētāju vienību, parādīti tabulā.

Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi decilu grupās (vidēji mēnesī, Ls)

Deciles	Rīcībā esošais ienākums, rēķinot uz 1 mājsaimniecības locekli		
	1996.g.	1997.g.	1998.g.
1. decile (zemākā)	14,54	15,27	14,57
2. decile	27,93	30,16	31,56
3. decile	34,96	38,07	40,97
4. decile	39,68	43,13	48,30
5. decile	44,01	47,79	54,25
6. decile	49,15	53,23	60,27
7. decile	55,93	60,59	68,02
8. decile	65,99	70,91	79,87
9. decile	82,88	87,39	98,83
10. decile (augstākā)	139,56	150,30	174,11

Tabulas dati liecina par to, ka 60% Latvijas iedzīvotāju nesaņem atalgojumu, kas atbilst iztikas minimumam (1998.g. – Ls 82), bet 30% nesaņem pat krīzes iztikas minimumu (1998.g. – Ls 56). Ģimenē, kurā ir vismaz 2 bērni, uzturam mēnesī (4 cilvēkiem) nepieciešami Ls 160. Tas nozīmē, ka katram pieaugušam cilvēkam tikai pārtikas iegādei vien mēnesī būtu jānopelna Ls 80 (sev un vienam bērnam), bet, pieskaitot visus pārējos izdevumus – dzīvokļa īrei, komunālajiem maksājumiem, veselības aprūpei, bērnu izglītībai u.c. dzīvei nepieciešamo materiālu iegādei – vismaz divas reizes vairāk, t.i., Ls 160 (tīrais ienākums).

Kā redzams tabulā, šādu ienākumu Latvijas iedzīvotāju lielākajai daļai nav. Acīmredzot, tiek taupīts uz pārtikas rēķina. Tātad lielākā daļa bērnu un pusaudžu nesaņem fizioloģiskajām normām atbilstošu uzturu, kas var izraisīt garīgās un fiziskās attīstības traucējumus.

Secinājums: 80% Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitāte ir ļoti zema.

LU doktorante D.Kaužēna

LATVIJAS UZŅĒMĒJDARBĪBAS VIDES NOVĒRTĒJUMS

Latvijas Universitātes un Latvijas Kultūras akadēmija ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas atbalstu 1999. gada rudenī organizēja pētījumu “Videi draudzīga uzņēmējdarbība Latvijā”. No Latvijas Universitātes puses strādāja galvenokārt tēzu autore un Vides zinātnes un pārvaldes studiju centra docents Magnuss Vircavs. No Latvijas Kultūras akadēmijas puses – Sociālo zinātņu katedras docente Silvija Seņkāne. Pētījumu veidoja divas aptaujas: 1) ar mērķi novērtēt uzņēmējdarbības vidi pēc trim pamatkritērijiem: stratēģiskiem, organizatoriskiem un tehnoloģiskiem; 2) ar mērķi novērtēt uzņēmējdarbību pēc astoņu kritēriju grupas indikatoriem.

Abu aptauju izlasi veidoja pēc daudzpakāpju metodes atlasīti uzņēmumi: 1) pēc IKP struktūras pēdējos gados (1997. un 1998. gadā); 2) pēc uzņēmuma lieluma (darbinieku skaits uzņēmumā – pavisam trīs grupas); 3) pēc teritoriālās atbilstības (tā lai būtu aptverti visi reģioni). Pēc Lielā skaita likuma izlases kopa reprezentē visu Latvijas uzņēmējdarbību.

Pirmajā aptaujā jeb pētījuma pirmajā fāzē bija novērota liela atsauce – atbildēja katrs trešais uzņēmējs. Otrajā fāzē piedalījās vairs tikai 3%, galvenokārt tie, kuri bija pārliecināti, ka viņu uzņēmējdarbība ir videi draudzīga.

Ēģētie rezultāti:

Pirmajā pētījuma daļā: ir konstatēts: 1) Latvijas uzņēmējs atrodas otrajā stratēģijas fāzē no četrām iespējamām, t.i., uzņēmējs ir gatavs risināt tūlītēji atrisināmas vides problēmas; 2) uzņēmēji ir atvērti jauninājumiem – gan tehnoloģiju izmaiņām, gan ISO 9000 un ISO 14000 standartu sēriju ieviešanai.

Tāpat pēc iegūtajiem rezultātiem var spriest, ka uzņēmumu organizācijas kļūst aizvien elastīgākas – izzūd birokrātiskais darba stils; 3) tehnoloģiskie jautājumi arī deva pozitīvas atbildes, jo vismaz 50% uzņēmumu taupa un uzskaita dabas resursu plūsmu uzņēmumā, samazina atlikumus, ražojot vai sniedzot pakalpojumus utt.

Otrajā pētījuma daļā: ir konstatēts, ka trīs procenti uzņēmumu ir gatavi adaptēt videi draudzīgu uzņēmējdarbību un no tiem: 1) 25% ir videi draudzīgi; 2) 35% iztrūkst pozitīva novērtējuma atsevišķos apakšfaktoros; 3) 40% uzņēmumu pietrūkst praktisko un teorētisko zināšanu, kā vadīt uzņēmumu videi draudzīgi.

Secinājumi:

Pirmkārt, pētījums deva galveno rezultātu – Latvijas uzņēmējdarbībā ir novērota sakārtošanās. Tas nozīmē, ka Latvija virzās Eiropas Savienības virzienā ne tikai makro līmenī, bet arī mikro līmenī.

Otrkārt, ir izmainījusies vadības un personāla domāšana – tā kļūst elastīgāka un atvērtāka visam jaunajam, taču ņem vērā arī visu uzkrāto pieredzi un saglabā arī noteiktu piesardzību.

LU doktorants E.Kaužēns

LATVIJAS FINANSU TIRGUS IETEKME UZ EKONOMIKAS AUGSMI

Finansu tirgus ietekme uz ekonomikas pieaugumu tiek studēta jau kādus 30 gadus. Pirmie slavenākie darbi ir Goldsmitam (1969), Makkinonam (1973), Šovam (1973). Ļoti daudzi ir atraduši matemātiskās korelācijas starp finansu tirgus attīstību un ekonomisko augsmi. Tomēr teorētisks pamatojums makroekonomikā joprojām iztrūkst. Nevienš nenoliedz, ka finansu tirgus attīstība ietekmē strādājošo kapitāla nodrošinātību vai arī darba ražīgumu, bet vai tas ietekmē attiecīgās pieauguma likmes jeb citiem vārdiem tehnoloģijas?

Kā piemēru aplūkosim Latviju. Cenu līmenis stabilizējās 1994.gadā, tomēr negatīvs pieaugums tika novērots arī 1995.gadā sakarā ar banku krīzi. 1996.-1998. gadā reālais pieaugums bija 5,1% gadā. Pēc klasiskās augsmes teorijas nodarbināto skaits Latvijā 1996.-1998. gadā samazinājās ar likmi 0,1% gadā. Reālā kapitāla vērtība pēc uzņēmumu bilancēm šajā laika periodā ir pieaugusi ar 5,8% likmi gadā. Ja IKP augsmi rēķinātu tikai pēc nodarbinātības un kapitāla apjoma izmaiņām, zinot, ka IKP pieaugumam būtu jābūt kvadrātsaknei no abu pieaugumu reizinājuma, atrodam, ka pieaugumam vajadzēja būt 1,9% gadā. Tātad ir jāsecina, ka tehnoloģiju pieauguma tempam vajadzētu būt 3,1% gadā. Tas tā varētu būt, tomēr ir zināms fakts, ka ārvalstu investīciju apjoma atlikums šajā periodā Latvijā pieaudzis 2,41 reizi, Latvijai pēc maksājumu bilances ir

ilgstoši pozitīvs kapitāla un finanšu konts. Tātad vietējais kapitāls nav spējīgs nodrošināt Latvijas ekonomikas izaugsmi un tā notiek uz ārvalstu finanšu tirgu attīstības rēķina.

Ir zinātnieki, kas domā, ka augsni ietekmē faktori, kurus parasti nemin makroekonomikas augsmes teorija. Tālāk tiek dots to minējums, autoram apzināti neuzsverot Latvijas pozitīvos sasniegumus un relatīvos panākumus attiecībā pret citām pārejas ekonomikas valstīm, lai ieskicētu pārmaiņu nepieciešamību:

- **ekonomisko agentu izvēle** – Latvijā bankās ir liels rezidentu pieprasījuma noguldījumu īpatsvars, kas neveicina vietējā kapitāla formēšanu,
- **ienākumu sadalījums** – nevienmērīgais ienākumu sadalījums nestimulē augstas kvalitātes un zinātnietilpīgu produkcijas veidu ražošanu Latvijā, jo pastāv mazs pieprasījums un atbilstoša darbaspēka piedāvājums,
- **institucionālā uzbūve** – nestrādā patērētāju aizsardzības mehānisms Latvijas finanšu tirgū, līdz ar to nav maksimālās uzticības finanšu sektoram,
- **likviditāte** – nav likvidu investīciju, t.i., akciju, ilgtermiņa obligāciju tirgus, protams, daži izņēmumi eksistē (Rīgas fondu biržas oficiālais saraksts); zemā likviditāte neļauj kāpt akciju cenām, par ko liecina zemais biržas P/E koeficients, tāpēc nestrādā “bagātības efekts”,
- **augstas transakciju izmaksas** – netiek stimulēta kopējā ekonomiskā darbība,
- **riska diversifikācija** – pārsvarā vietējais risks, Latvijā ļoti maz iedzīvotāju var veidot starptautisku investīciju portfeli,
- **korporāciju kultūra** – jāstrādā mehānismiem tā, lai uzņēmumu vadība būtu ieinteresēta akciju kotācijās, mazo akcionāru aizsardzībā, auditoru darba augstā kvalitātē.

Tātad efektīvs finanšu tirgus Latvijā vēl patlaban nav. Arī bez tā Latvijas augsmes tempi pārsniegs Eiropas vidējos rādītājus, tomēr, ja Latvijā šis tirgus būtu attīstīts, tad nebūtu nereālas kādreiz minētās IKP pieauguma likmes 6-8% gadā.

Mag.oec. V.Kaže

FINANSU PAKALPOJUMU TIRGUS – NĀKOTNES PERSPEKTĪVAS UN LOMA TAUTSAIMNIECĪBĀ

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijas Republikas tautsaimniecības nozaru struktūru skārušas ievērojamas izmaiņas, ko uzskatāmi atspoguļo valsts iekšzemes kopprodukta (IKP) kompozīcija. Tā apliecina tautsaimniecības

pārorientāciju no mākslīgi veidotas nepamatotas hiperindustrializētas uz pakalpojumu orientētas tautsaimniecības nostiprināšanos. Pakalpojumu sfēras īpatsvars IKP pieaudzis no 42% 1992. gada līdz 68,5% 1999. gada nogalē, pie kam IKP kompozīcijā ir liels (4,7%) finansu pakalpojumu īpatsvars. Finansu pakalpojumi līdz ar to ir uzskatāmi par nozīmīgu mūsu tautsaimniecības balstu un IKP veidojošu pamatkomponentu.

Neraugoties uz šī sektora lielo lomu, tā attīstība joprojām ir visai nepilnīga. Pirmkārt, finansu pakalpojumu tirgus kopapjomā apgrozījuma izteiksmē 76% ir komercbanku sniegto pakalpojumu devums, ko papildina tuvu 12% apdrošināšanas sabiedrību sniegto pakalpojumu kopapjoms. Šobrīd par nebūtisku jāuzskata attīstīto finansu pakalpojumu tirgū nozīmīgu lomu spēlējošo elementu devums – vērtspapīru starpniecības, investīciju, krājaizdevu vai savstarpējās apdrošināšanas sabiedrību, pensiju fondu un citu finansu pakalpojumus nodrošinošo struktūru.

Tirgus pašreizējā nepilnība skaidrojama ar virkni faktoru – no likumdošanas neskaidrībām un nepietiekoša atbalsta sektora attīstībai, līdz sabiedrības nenobriedušajai vajadzību struktūrai un neizpratnei par šo pakalpojumu radīto papildu vērtību to izmantotājam. Neraugoties uz minēto, jāuzsver ievērojamas situācijas izmaiņas, kas gaidāmas tuvāko pāris gadu laikā.

Tipiskās tendences šajā laika posmā Latvijas finansu pakalpojumu tirgū raksturos vairāki procesi.

1. Finansu pakalpojumu izmantošanas apjoma pieaugums – atsevišķu finansu pakalpojumu sfērās līdz pat 100% pieaugumam gadā (pirmkārt, apdrošināšanas pakalpojumi, virkne banku pakalpojumu, kopieguldījumu fondi un pensiju programmu attīstība);
2. Pakalpojumu piedāvājuma diversifikācija saistībā ar patērētāju vajadzību attīstību daudzveidības un sarežģītības virzienā;
3. Jaunu un/vai pagaidām neattīstīta tipa finansu pakalpojumus nodrošinošo institūciju strauja attīstība;
4. Finansu pakalpojumu tirgu koncentrācija un universalizācija tirgus ierobežotās kapacitātes dēļ, samazinoties specializētu un nišas spēlētāju lomai un īpatsvaram, kas radīs maksimāli 4-5 spēcīgu spēlētāju tirgus pozīciju nostiprināšanos katrā tirgū ar kopējo tirgus daļu virs 70%;
5. Finansu pakalpojumu tirgus globalizācija integrācijas ceļā pasaules finansu tirgu struktūrās;
6. Ārvalstu kapitāla pastiprināta dominante šajā sektorā, pietuvinoties pilnīgai kontrolei pār atsevišķiem sektoriem (80-90% apjomam).

Dr.h.oec., prof. O.Krastiņš

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU PATĒRIŅA IZDEVUMU FUNKCIJAS (DATU AVOTI, APRĒĶINĀŠANAS PROBLĒMAS, REZULTĀTI)

Latvijas Centrālā Statistikas pārvalde ik gadus veic mājsaimniecību budžetu pētījumus, veidojot 4-8 tūkst. mājsaimniecību stratificētu gadījumizlasi. Izlasē iekļautās mājsaimniecības izdara vienu mēnesi ilgu savu ienākumu, izdevumu un patēriņa pašreģistrāciju un sniedz divas intervijas speciāli sagatavotiem statistiķiem. Iegūtie dati ir derīgi nevien vispārējai, bet arī ekonometriskai izstrādei, piemēram, patēriņa izdevumu funkciju (modeļu) aprēķināšanai.

Patēriņa izdevumu funkcijas (modeļus) aprēķinām 13 galvenām patēriņa izdevumu grupām. Par faktoriālo pazīmi izmantojam mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu, rēķinot vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli (dažos gadījumos uz patērētāja vienību). Rezultatīvās pazīmes ir minētās patēriņa izdevumu grupas, kā arī visi patēriņa izdevumi kopā, tāpat rēķinot vidēji uz mājsaimniecības locekli vai patērētāja vienību. Modeļa forma visbiežāk ir pakāpes funkcija, kur pakāpes rādītāju var interpretēt kā teorētisko elastības koeficientu: aprēķina tik modeļu (elastības koeficientu), cik ir izdalīto izdevumu grupu. Dažos gadījumos izstrādājām šādus modeļus detalizētākām partikas izdevumu grupām. Modeļus aprēķinām pēc visas Latvijas un atsevišķi pilsētu, lauku, Rīgas mājsaimniecību datiem.

Aprēķinu gaita ir radušās šādas metodiskas problēmas.

Izdarot tradicionālo pakāpes modeļa linearizāciju logaritmējot un pēc tam aprēķinot modeļa parametrus ar vismazāko kvadrātu metodi, konstatējām, ka tiek iegūti sistemātiski samazināti elastības koeficienti un modeļa multiplikatori. Detalizētāk izpētot šo problēmu, izrādījās, ka modeļu linearizācija, kā parametru aprēķināšanas metode, nodrošina labus rezultātus tad, ja sakarības ir ciešas, bet neapmierinošus tad, ja sakarības ir vidēji ciešas vai vājas.

Viens no paņēmieniem, kā šādā situācijā uzlabot modeļa parametru kvalitāti, ir neizskaidrotās variācijas daļēja izslēgšana, izdarot novērojumu iepriekšēju grupēšanu pēc faktoriālās pazīmes. Praktiski izmantojam decīlgrupejumus. Sprototams, ka pēc šādi grupētiem datiem, aprēķinātiem sakarību ciešuma rādītājiem ir specifisks saturs, vai no to lietošanas vispār jāatsakās.

Otra problēma ir saistīta ar heteroskedu. Pēdējo ekonometriskajā literatūrā aplūko kā faktoru, kas traucē aprēķināt kvalitatīvus modeļa parametrus. Heteroskeda novēršanai nereti ieteic meklēt sakarības nevīs starp tiešajiem datiem, bet to apgrieztiem lielumiem. Mūsu pieredze parādīja, ka šāds izteikums neattaisnojas, jo rada vēl lielākas modeļu parametru nobīdes nekā iepriekšminētā datu logaritmēšana.

Mēs savā pētījumā heteroskedu aplūkojam ne tikai kā traucējošu faktoru, bet kā patstāvīgu izpētes objektu, noskaidrojot, kā, augot faktorālai pazīmei, pieaug rezultatīvās pazīmes variācija. Faktoloģiskā materiāla ietvaros tas nozīmē noskaidrot un modelēt, kā, augot ienākumiem, aug patēriņa izvēles iespējas.

Nobeigumā parādīsim galveno izdevumu grupu elastības koeficientus, kas iegūti pēc visu Latvijas mājsaimniecību 1997. gada datiem un, pēc mūsu domām, ir raksturīgāki, nekā pēc citu deviņdesmito gadu datiem iegūtie: tabakas izstrādājumi – 0,389; uztura produkti – 0,432; izdevumi izglītībai – 0,443; veselības aprūpe – 0,761; mājoklis, komunālie pakalpojumi – 0,762; sakaru izdevumi – 0,868; apģērbs, apavi – 0,902; atpūta, brīvā laika pavadīšana – 0,957; sabiedriskā ēdināšana, viesnīcas, ceļojumi – 0,975; alkoholiskie dzērieni – 0,993, transporta izdevumi – 1,064; mājokļa iekārtojums, elektropreces – 1,159; pārējās preces un pakalpojumi – 0,892; visi patēriņa izdevumi kopā – 0,664.

Mazi elastības koeficienti norāda, ka šo grupu patēriņu un līdz ar to pieprasījumu lielā mērā formē vajadzības; lieli elastības koeficienti norāda, ka galvenā loma ir maksāspējai. Ja elastības koeficienti pārsniedz vienu, tad šo grupu patēriņš (pieprasījums) apsteidz maksāspēju. Šo grupu preces un pakalpojumus iegādājas gandrīz tikai turīgāko grupu iedzīvotāji.

Mag.oec. M.Krūmiņa

STARPTAUTISKĀ PALĪDZĪBA LATVIJAS EKONOMIKAS IZAUGSMEI

Līdz ar jaunu Eiropas Savienības finansu instrumentu pieejamību Latvijai, kā arī līdz ar pieaugošu Latvijas ekonomikas liberalizāciju, starptautiskā sadarbība kļūst jo aktuālāka Latvijai. Latvija saņem neatmaksājamo ārvalstu palīdzību kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. Starptautiskā palīdzība ir kapitāla, preču vai pakalpojumu transferti citu nāciju un to tautu labklājības nodrošināšanai. Pamatojums starptautiskajai palīdzībai ir nodrošināt ekonomisko attīstību palīdzības saņēmējvalstīs. Oficiālā starptautiskā palīdzība¹ dalās:

- 1) Kapitāla transferti – gan skaidrā naudā, gan arī kā neatmaksājamā palīdzība vai aizdevumi; tipisks kapitāla transferti piemērs varētu būt investīcijas infrastruktūras attīstībai.
- 2) Tehniskā palīdzība – parasti neatmaksājamās palīdzības veidā, sniedzot apmācības, konsultācijas; tipisks tehniskās palīdzības piemērs iekļauj atbalstu cilvēkresursu attīstībai un labklājībai.

¹ Oficiālā starptautiskā palīdzība tiek nodrošināta uz starpvalstu līgumu pamata.

Pētījuma mērķis ir atspoguļot starptautiskās neatmaksājamās palīdzības nozīmi Latvijas ekonomikas izaugsmes veicināšanā. Pētījuma objekts ir starptautiskā neatmaksājamā palīdzība, ko dažādu nozaru attīstībai Latvija ir saņēmusi divpusējo un daudzpusējo ārvalstu palīdzības programmu ietvaros, kā arī no starptautiskajām finanšu institūcijām un privātajiem fondiem.

Starptautiskās palīdzības programmas

Kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā Latvija ir saņēmusi dažādu starptautisko palīdzības programmu ieguldījumu. Starptautisko palīdzības programmu veidi un to ieguldījums Latvijā kopš 1994. gada ir atspoguļoti 1. tabulā.

I. tabula

Starptautisko palīdzības programmu veidi un to ieguldījums

Starptautisko palīdzības programmu veidi	1994.g. – 1998.g.jūl. (% no kopējā)	1998.g. (% no kopējā)
Daudzpusējās programmas	37,0	45,8
Divpusējās programmas	56,6	48,0
Starptautiskās finanšu institūcijas	4,0	1,2
Privātie fondi	2,4	5,0
Kopā	100,0	100,0
Kopā (milj. LVL)	260,2	59,9

Pēc 1. tabulas datiem var redzēt, ka divpusējās palīdzības programmas – vienas valdības piešķirums otrai valdībai, sastāda lielāko palīdzības daļu Latvijai. Lielākās divpusējās palīdzības programmas Latvijā ir: Dānija, Zviedrija, Somija, ASV, Vācija un Kanāda. Otra lielākā starptautisko palīdzības programmu grupa ir daudzpusējās palīdzības programmas – palīdzība tiek piešķirta ar starptautisko organizāciju starpniecību. Nozīmīgākās programmas šai grupā ir: ES Phare programma, ANO, Ziemeļvalstu ministru padome. Starptautisko finanšu institūciju neatmaksājamās palīdzības ieguldījums ir ierobežots, jo šīs organizācijas pārsvarā koncentrējas uz kredītu un aizdevumu piešķiršanu, uz atvieglotiem noteikumiem. Līdz ar kredītiem šīs organizācijas piešķir arī neatmaksājamo palīdzību tehniskās palīdzības veidā. Starptautiskās finanšu organizācijas, kuras nodrošina neatmaksājamo palīdzību Latvijā ir Pasaules banka, ERAB. Privāto fondu grupu sastāvā pašreiz ietilpst tikai Sorosa fonds – Latvija.

Vislielākais neatmaksājamās palīdzības ieguldījums Latvijai ir piešķirts ES Phare programmas ietvaros, kas ir pasaules lielākā palīdzības programma centrālās un austrumeiropas valstīm. 1998.g. ES Phare palīdzība Latvijai bija 26,3 milj. LVL. 1994.-1998.g.jūl. – 92,2 milj. LVL. Kopš 1997.g. palīdzību ES Phare programmas ietvaros sniedz ar mērķi veicināt Latvijas pievienošanas ES.

1. pielikuma 1.attēls atspoguļo starptautisko neatmaksājamo palīdzību laika posmā 1994.-1998.g. jūl. bet 2. attēls – 1998. gadā. Kopš 1994. gada ES Phare programma ir bijusi lielākais donors Latvijā. Plānots, ka patreizējā situācija turpināsies arī nākotnē: no 2000. līdz 2006. gadam ES plāno piešķirt aptuveni 60 milj. LVL (Phare – 18,9 milj. LVL, ISPA – 36 milj. LVL, SAPARD – 13,7 milj. LVL) ar mērķi atbalstīt Latvijas gatavošanos iestāties ES. Tajā pašā laikā samazināsies divpusējo palīdzības programmu īpatsvars, piemēram, 1999.g. ASV palīdzības birojs Latvijā beidza darboties.

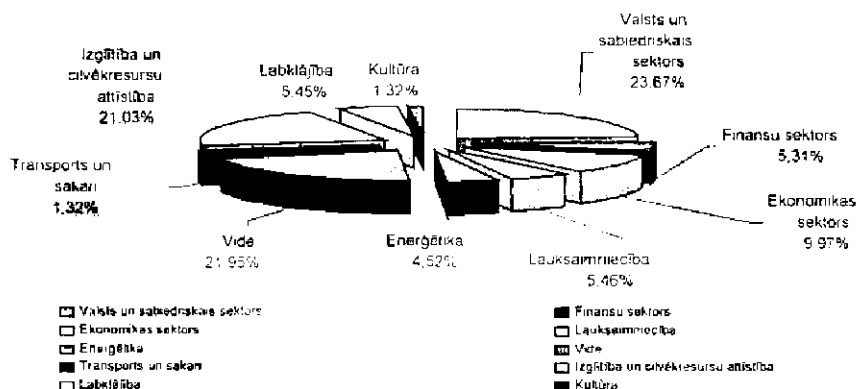
Starptautiskās palīdzības prioritātes

Starptautisko palīdzības programmu prioritātes mainās atbilstoši saņēmējvalsts attīstības virzieniem un vajadzībām. Diemžēl, informācijas trūkuma dēļ nav iespējams atspoguļot starptautisko palīdzības programmu prioritāšu dinamiku Latvijā. Daži donori nemaina savu palīdzības programmu prioritātes, savukārt citi donori maina prioritātes atbilstoši attīstības virzienam un tempam un vajadzībām. Pēdējo gadu laikā ir uzlabojusies Latvijas administratīvā kapacitāte pārvaldīt un saņemt palīdzību, paši saņēmēji spēj konkrētāk noteikt starptautiskās palīdzības prioritātes un saskaņot tās ar donoru prioritātēm.

1. attēlā ir atspoguļots starptautiskās palīdzības sadalījums pa nozarēm 1998. gadā. Visvairāk palīdzības šajā periodā ir saņēmis valsts un sabiedriskais sektors, apstiprinot to, ka daudzas programmas atbalsta Latviju iestāšanās ES procesā, stiprinot Latvijas administrācijas kapacitāti. Šim sektoram seko vides aizsardzība, kas ir ļoti pozitīva pazīme, jo tā liecina par donoru vēlmi nostiprināt sektoru, kam ilgtermiņā ir nozīmīga ietekme uz Latvijas attīstību.

1. attēls

Starptautiskā palīdzība pa nozarēm 1998. gadā
(procentos)

Donoru prioritātes lielā mērā nosaka to atrašanās vieta un ārpolitikas mērķi. ES dalībvalstu prioritātes ir virzītas, lai atbalstītu Latvijas iestāšanās procesu ES. Skandināvijas valstīm prioritāte vienmēr ir bijusi vides aizsardzība, ne tikai tamdēļ, ka šim jautājumam šajās valstīs tiek piešķirta liela vērtība, bet gan arī ģeogrāfisko apsvērumu dēļ – aizsargāt savas valsts no kaimiņvalstu iespējamām dabas piesārņojumiem. Donori var izmantot starptautisko palīdzību, lai nodrošinātu savas politikas mērķu realizāciju. Starptautisko palīdzību veicina dažādi faktori un galvenie no tiem ir politiskie un ekonomiskie. Starptautisko palīdzību var virzīt dažāda veida politiski, ekonomiski un cilvēciski faktori. Starptautiskā palīdzība var arī tikt apskatīta kā palīdzības sniedzējvalsts ārpolitikas un diplomātijas instruments. Starptautiskās palīdzības un donoru politikas savstarpējā mijiedarbība var tikt labāk noteikta, aplūkojot citus starptautiskās palīdzības veidus, tādus kā kredīti. Kredītu gadījumos starptautiskām organizācijām ir nepieciešams pieņemt nopietnākus lēmumus par to piešķiršanu, un šie lēmumi ir vairāk politiski orientēti. Donoru politiskās intereses ir arī saistītas ar donoru ģeogrāfiskās atrašanās vietu.

Saņemtās starptautiskās palīdzības vērtība

Starptautiskās palīdzības pamatmērķis ir nodrošināt saņēmējvalsti ar resursiem, kuras tā nebūtu spējusi mobilizēt vietējā tirgū vai arī ar tirdzniecības palīdzību. Palīdzības izmantošanas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no saņēmējvalsts spējas mobilizēt vietējos resursus. Starptautiskās palīdzības ieguldījums atšķiras no citiem ārvalstu ieguldījumu veidiem ar to, ka: 1) tas nav jāatmaksā – tiek piedāvāti papildu resursi tam, ko mobilizē valstī, tādējādi palielinot investīcijas; 2) donori starptautisko palīdzību var izmantot ar mērķi nodrošināt sev vēlamu rezultātu īstenošanu saņēmējvalstī.

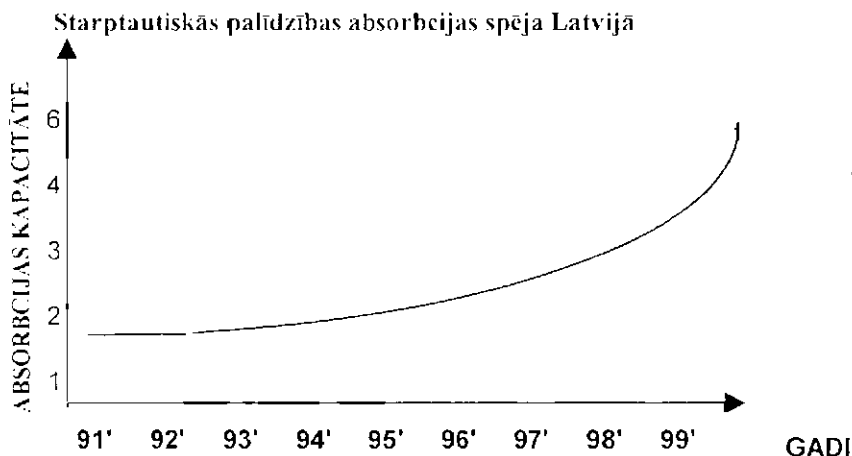
Starptautisko palīdzību ir samērā grūti izmērīt, jo: pirmkārt, grūtības rada reālās uzskaites atšķirības, otrkārt, – maiņas kursu atšķirības, un treškārt, – atšķirības starp reālo un nominālo saņemto starptautisko palīdzību.

Realitātē ir vērojamas atšķirības starp piešķirtās starptautiskās palīdzības nominālo un faktisko vērtību sekojošu iemeslu rezultātā:

1. Palīdzības piesaistīšana – donori var pieprasīt izvēlēties iegādāties viņu valsts preces, kuru vērtība var būt augstāka par pasaules tirgus preces vērtību. Būtu piesaistītā palīdzība uzliek saņēmējam apslēptu maksu par palīdzības saņemšanu. Latvijas gadījumā šādas prasības ir izvirzījuši ES Phare programma, iegādājoties preces šīs programmas ietvaros tām ir jābūt ražotām ES valstīs, tādējādi tiek ierobežota izvēle un konkurences brīvība. Starptautiskā palīdzība piesaistītās palīdzības veidā rada donora tirgus paplašinājumu, un ES un Latvijas gadījumā jau pirms brīža, kad Latvija pievienojas ES, ES ar piešķirto palīdzību ir radījusi sava tirgus paplašinājumu. ES precēm atsevišķos gadījumos ir salīdzinoši augstākas priekšrocības.

2. Absorbcijas spējas ir otrs faktors, kas ir saistīts ar saņēmējvalsts ekonomiskās attīstības pakāpi, infrastruktūru, darbaspēka kvalifikāciju, administratīvo kapacitāti piedalīties un veidot projektus. Starptautiskās palīdzības absorbcijas spējas teorētiskā līkne Latvijā ir atspoguļota 2. attēlā – x ass atspoguļo gadus, y ass – teorētisku absorbcijas kapacitāti (pieņemot, ka uz absorbcijas kapacitātes skalas 10 ir maksimāli iespējama).

2. attēls

Pirmajos gados, kad donori sāka piedāvāt starptautisko palīdzību Latvijai, t.i., 1991. gadā, Latvijas absorbcijas spēja saņemt šo palīdzību bija salīdzinoši zema, kā tas arī ir vērojams 2. attēlā. Valsts pārvaldes kapacitāte saņemt un koordinēt šos līdzekļus bija minimāla, nebija noteiktas prioritātes un starptautiskās palīdzības izmantošanas un piesaistīšanas plāna. 3-4 gadu laikā absorbcijas spēja ievērojami uzlabojās, tika izveidotas attiecīgas administrējošās iestādes koordinējošo funkciju izpildei. Sadarbība starp saņēmējiem un palīdzības sniedzējiem ir ievērojami uzlabojusies un donoru aktivitātes ir kļuvušas harmoniskākas.

Secinājumi

Starptautiskās palīdzības programmas ne tikai piešķir neatmaksājamo palīdzību, bet arī veicina starptautisko sadarbību. Starptautiskā palīdzība atbalsta attiecīgā klimata radīšanu, lai veicinātu sadarbību starp valstīm, piemēram, investīciju piesaistīšanu. Ilgtermiņā starptautiskā palīdzība transformēsies citos sadarbības veidos. Valstis, kuras ir sniegušas vairāk starptautisko palīdzību Dānijai, Vācijai, ASV, Zviedrijai, ir to valstu grupā, kurās ir vairāk investēts. Aprēķini pierāda, ka pastāv sakarība starp starptautisko palīdzību un uzkrātām investīcijām. Jo vairāk ir piedāvāta starptautiskā palīdzība, jo vairāk ir piesaistītas

ārvalstu investīcijas. Var secināt, ka starptautiskā palīdzība rada labvēlīgu vidi – gan ekonomisko, gan politisko – investīciju piesaistē.

Starptautiskā palīdzība, protams, ir tikai viens no faktoru kopuma, kas veicina valsts ekonomisko izaugsmi. Ekonomisko attīstību lielā mērā ietekmē politiskā situācija, likumdošanas stabilitāte, īpašuma tiesību aizsardzība, privātās ekonomikas īpatsvars. Latvijā iepriekš minētie ekonomiskās izaugsmes veicinošie faktori ir gandrīz vai piepildīti: likumdošana stabilizējas, īpašuma aizsardzība ir nodrošināta, politiskā vara ir decentralizēta un liela daļa ekonomikas ir privātā sektora rokās.

Palīdzības ieguldījums ekonomiskās izaugsmes veicināšanā ir atkarīgs arī no ieguldījuma lieluma. Taču būtu jāņem vērā, ka ne vienmēr apjomīgākie projekti ir veiksmīgākie. Arī mazs projekts var veicināt izaugsmi. Liela nozīme ir starptautiskās palīdzības izmantošanas efektivitātē. Viens no starptautiskās palīdzības izaugsmi veicinošiem komponentiem ir zināšanu un pieredzes nodošana saņēmējiem.

Starptautiskās palīdzības nozīmi ekonomikas izaugsmes veicināšanā var novērtēt ar dažādiem rādītājiem, piemēram, iedzīvotāju reālo ienākumu palielināšanās, kā arī labklājības uzlabošanās. Svarīgs faktors starptautiskās palīdzības efektivitātes nodrošināšanā ir valdības politika un kapacitāte administrēt šos fondus, lai tie veicinātu pārejas procesu uz brīvo tirgus sistēmu. Ekonomiskās izaugsmes sasniegšana nav iespējama īsā laika posmā. Līdz ar to starptautiskās palīdzības reālo rezultātu novērtēšana ir salīdzinoši ierobežota. Starptautiskā palīdzība un kapitāla plūsmas rada pamatus nacionālās ekonomikas veiksmīgai attīstībai.

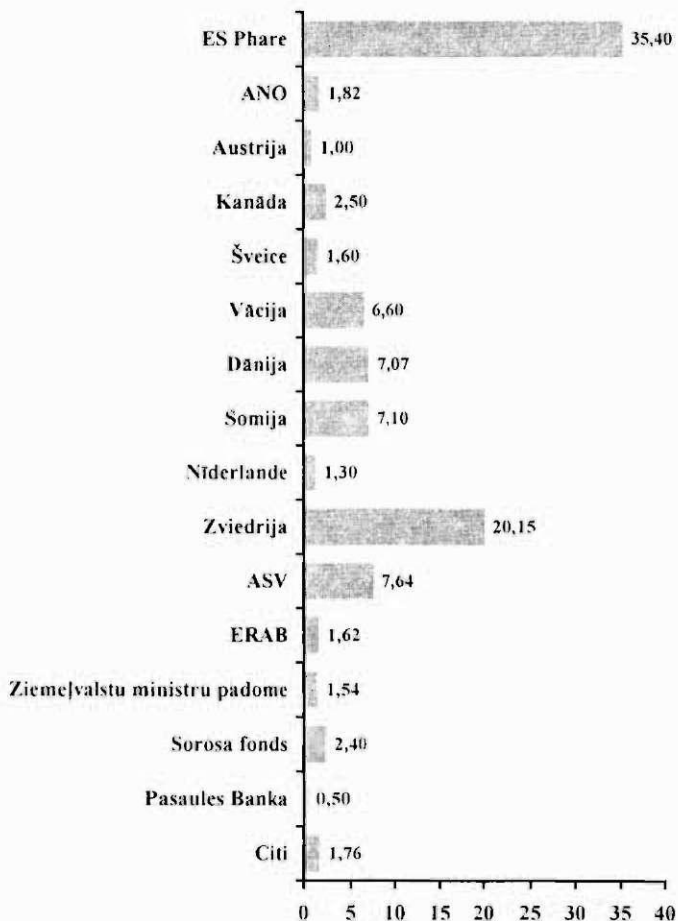
Novērtējot starptautiskās palīdzības ietekmi uz Latvijas ekonomikas izaugsmi, var secināt, ka ar tās palīdzību ir panākts zināms progress Latvijas attīstībā un ekonomikas stabilizācijā. Starptautiskās palīdzības ietekmi uz Latvijas ekonomikas izaugsmi var novērtēt kā pozitīvu – izaugsmi veicinošu. Turpmākās starptautiskās palīdzības nozīme ekonomikas izaugsmes veicināšanā ir lielā mērā atkarīga no absorbēšanas spējām un nacionālās politikas izaugsmes veicināšanai.

Starptautiskās palīdzības piešķiršanas būtība ir tā, ka līdz ar zināmas ekonomiskās izaugsmes un labklājības sasniegšanu tā tiek pārtraukta, un līdzšinējā palīdzības saņēmējvalsts kļūst par donoru citas valsts attīstības veicināšanā. Latvija jau ir spērusi pirmo soli, lai kļūtu par donorvalsti, ieguldot 5000 USD ANO budžetā, lai atbalstītu citu valstu attīstību. Šos pirmais solis, protams, ir simbolisks, taču tas liecina par zināmas ekonomiskās izaugsmes un labklājības attīstību valstī. Tas arī paredz, ka, uzņemoties šīs saistības, Latvijas valstij būs arī turpmāk jāparedz līdzekļi, lai turpinātu nodrošināt Latvijas kā donorvalsts statusu.

Pielikums

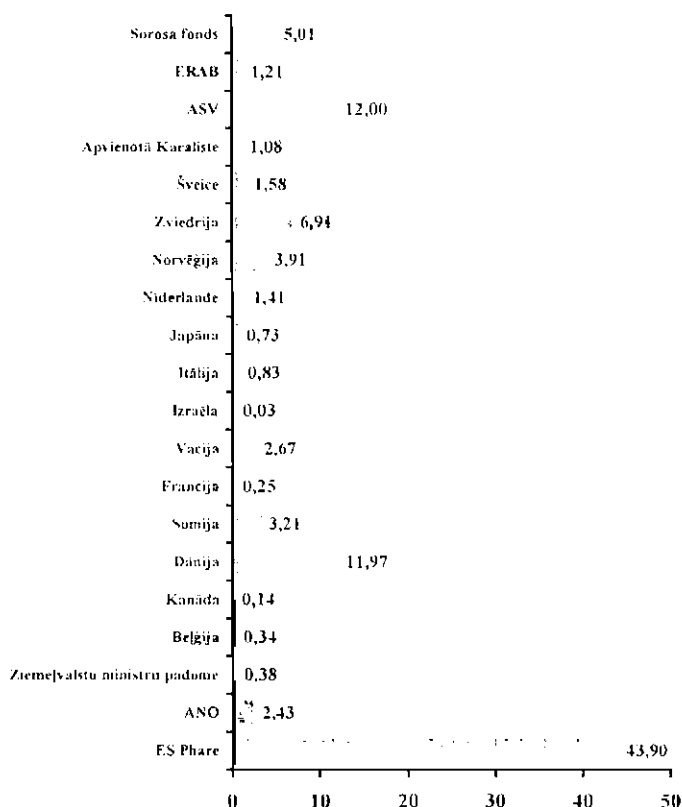
1. attēls

Starptautiskā palīdzība – donori 1994.-1998. gada jūlijs

2. attēls

Starptautiskā palīdzība – donori 1998. gadā

Literatūra:

1. Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia regulation no.46 approved on 12.02.1999 "Regulations on the Competences of the Special Assignment Minister for Co-operation with International Finance Institutions", *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.99.
2. "Statistical Yearbook of Latvia 1998" Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, 1998.
3. "Statistical Yearbook of Latvia 1999" Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, 1999.
4. "Economic Development of Latvia", Ministry of Economy, Republic of Latvia, December 1998.
5. "European Commission – Latvia Joint Assessment of Economic Policy Priorities of Latvia", Ministry of Finance of the Republic of Latvia, 1999.
6. "A Guide to Foreign Assistance Programmes in Latvia", Ministry of Finance, Republic of Latvia, March 1998.

7. "A Guide to Foreign Assistance Programmes in Latvia. Statistical Annex". Ministry of Finance, Republic of Latvia, November 1998.
8. "A Guide to Foreign Assistance Programmes in Latvia 1998", Directorate of Foreign Assistance Programme Co-ordination, in press.
9. Edward C. Banfield, Hollis B. Ohencyry, John Nuveen, Hans J. Morgenthau, Max F. Millikan, Joseph Cropsey "Why Foreign Aid" Rand McNally & Co, Chicago, USA, 1968.
10. Robert Cassen & Associates "Does aid work? Report to an Intergovernmental Task Force", second edition, Clarendon Press, Oxford University, USA, 1994.
11. Klaus Deininger, Lyn Squire, Swati Basu "Does Economic Analysis Improve the Quality of Foreign Assistance", The World Bank Economic Review, Volume 12, September 1998, Number 3, pp.385 – 419.
12. Joan Edelman Spero "The Politics of International Economic Relations" St.Martin's Press Inc., United Kingdom, 1990, 403 p.
13. Non-paper of the European Commission "Phare 2000 – 2006 Guidelines"

Lekt. J.Krūmiņš

EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTES PORTĀLA IZVEIDE

Portāli ir viens no jaunākajiem datortīklu attīstības virzieniem. Portālu strauja veidošanās sākās 1997. g. beigās – 1998. g. sākumā. Pirmie publiski pieejamie portāli veidojās uz populāro INTERNETa meklēšanas mašīnu – YAHOO, Excite, Infoseek u.c. bāzes, kuras jaunu klientu piesaistīšanas nolūkos sāka piedāvāt tiem daudzus jaunus bezmaksas pakalpojumu veidus – elektronisko pastkastīti (un līdz ar to arī e-pasta adresi), ziņu aģentūru (Reuters, ABCNews, FoxNews u.c.) piegādātās jaunākās ziņas, laika prognozes, horoskopus, darba piedāvājumus, privātsludinājumus (pērk un pārdod, iepazīšanās un tml.), kurus katrs INTERNETa lietotājs varēja gan lasīt, gan arī pats ievietot, tematiski apkopotas norādes uz interesantākajām Tīkla vietām (*Websites*), galvenokārt ar sadzīvisku orientāciju (auto, māja, ģimene, bērni, izglītība, izklaidēšanās, avīzes, žurnāli, mode utt.). Laika gaitā pakalpojumu klāsts arvien paplašinājās – tika piedāvātas iespējas katram portāla lietotājam veidot un glabāt savas adresu un piezīmju grāmatiņas, darbu un notikumu kalendārus, grāmatzīmju (*Bookmarks*) failus, kā arī organizēt diskusiju klubus, piedalīties diskusijās, sazināties savā starpā, izmantojot Tīšo ziņotāju (*Instant Messenger*) līdzekļus. Patlaban daudzu publisko portālu lietotājiem tiek dota arī iespēja glabāt uz portāla jebkurus savus failus ar kopējo apjomu līdz pat 25 MB.

Visa tā rezultātā portāli būtiski izmainīja INTERNETa lietotāju lielas daļas darba stilu – lietotāji no pasīviem informācijas patērētājiem kļuva par tās aktīviem veidotājiem. Pie tam, pieslēgušies portālam, lietotāji varēja sameklēt INTERNETā un saņemt praktiski jebkuru tiem vajadzīgu informāciju. Portāls tādējādi patiešām bija kļuvis par ieejas durvīm lielajā INTERNETa celtnē.

Firmas un organizācijas ļoti ātri aptvēra portālu izmantošanas priekšrocības. Jau 1998. gada 2. pusē sāka veidoties pirmie firmu slēgtā tipa portāli, kuri bija speciāli paredzēti firmas darbinieku vajadzībām un parastiem INTERNETa lietotājiem nebija pieejami. Viens no pirmajiem bija komunikāciju kompānijas ERICSON portāls. 1999. gada nogalē savu portālu izveidoja arī IBM firma. Patlaban savi portāli ir ne tikai privātajām firmām un organizācijām, bet arī ļoti daudzām ASV federālās un štatu valdības iestādēm. Portālus veido arī mācību iestādes (UCLA – Kalifornijas universitāte Losandželosā, NCSU – Ziemeļkarolīnas štata universitāte un daudzas citas).

Salīdzinot Ekonomikas un vadības fakultātes portāla patlaban jau realizēto daļu (<http://stc.ev.lu.lv/members/ci/Galvena.html>) ar esošo LU INTERNETa mājas lapu (<http://www.lu.lv>), kas ir tradicionālā Tīkla vieta (*Website*), kļūst uzskatāmi redzamas portāla piedāvātās jaunās iespējas. Portāla galvenā iezīme ir tā daudz lielākais **noderīgums** plaša lietotāju loka ikdienas darbā. Atšķirībā no parastās, statiskās Tīkla vietas, kas satur galvenokārt vispārēju rakstura informāciju, kura turklāt bieži vien ir novecojusi un lielākajai lietotāju daļai vispār nav vajadzīga, portāls piedāvā dinamiskas informācijas apmaiņas iespējas tā lietotāju starpā. Piemēram, realizētajā EVF portāla daļā pasniedzēji veido akadēmisko kursu Tīkla lapas, kuras satur kursu programmas, lekciju plānus (slaidu formā), laboratorijas darbu aprakstus, mācību grāmatas (F – tekstu formā), citus mācību materiālus un līdzekļus, testus un daudzus citus mācību procesā ikdienā izmantojamus materiālus. Pasniedzējam iespējams jebkurā brīdī papildināt un izmainīt savus Tīklā publicētos materiālus, kā arī izmantot tos gan konsultāciju, gan lekciju laikā, projicējot tos no datora ekrāna uz auditorijas lielā ekrāna. Studentiem portālā esošos materiālus iespējams izmantot laboratorijas un patstāvīgo nodarbību laikā fakultātē, kā arī mājās (ja ir INTERNETa pieslēgums).

Pirms sākt veidot portālu, bija jāveic diezgan liela apjoma un samērā sarežģīti sagatavošanās darbi. Fakultātes Skaitļošanas tehnikas centra datoru klasēs esošie datori, kā arī katedru un dekanāta datori ir saslēgti tīklā. Uz tīkla serverdatoriem instalēti un apgūti portāla veidošanai nepieciešamie programmprodukti – WWW serveris, Direktoriju serveris, Sertifikātu serveris u.c. Apgūta tīkla programmēšanas tehnoloģija (programmēšanas valoda JavaScript) un pieslēgšanās datu bāzēm. Lietotāju direktoriājā reģistrēti portāla lietotāji – studenti (patlaban jau gandrīz 75% no fakultātes studentu kopskaita), pasniedzēji, darbinieki, pavisam 2448 lietotāji. Viņiem visiem radītas iespējas publicēties Tīklā. Savu Tīkla mājas lappušu veidošanu un informācijas publicēšanu INTERNETā mācību procesā apgūst visi fakultātes 1. kursa studenti.

Lai noteiktu tālākos portāla attīstības virzienus, izstrādāts fakultātes portāla izveidošanas projekts. Tajā definēti potenciālie portāla lietotāji – pasniedzēji, darbinieki, studenti, kā arī absolventi, reflektanti un pārējie lietotāji, apzinātas ar viņu tiešajiem pienākumiem saistītās funkcijas un informatīvās vajadzības.

Paredzētas arī lietotāju personības attīstības un brīvā laika pavadīšanas iespējas. Vadoties no augšminētā, tiek veidoti portāla resursi un informatīvā struktūra.

LU doktorants L.Neiders

LATVIJAS SOCIĀLI-EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS DISPROPORCIJU UN RISKU ANALĪZE

Latvijas ilgtermiņa attīstības pamatmērķis ir pārskatāmā nākotnē kļūt par dinamisku, vidi, dabas un kultūras mantojumu saglabājošu, atvērtu, vienādu iespēju, sociāli harmonizētu brīvas sabiedrības valsti ar savu nacionālo identitāti, kurai uzticēsies un ar kuru rēķināsies pasaulē. To var sasniegt tikai ar augstu ekonomiskās izaugsmes tempu.

Tāpēc valsti aktuāla ir ilgtermiņa ekonomiskās izaugsmes problēma un iespējamo izaugsmes faktoru stimulēšana. Tomēr jau šodien ir redzams, ka ekonomika attīstās nelīdzsvaroti un šāds stāvoklis var kļūt par būtisku šķērslī ekonomiskai izaugsmei nākotnē. Ekonomisko attīstību var apdraudēt arī nevienmērīgs ienākumu sadalījums starp sabiedrības locekļiem.

Latvijas iedzīvotāju sadalījums dažādos slāņos un to proporcijas 1998. gadā bija tādas pašas kā vidēji Eiropas Savienībā. Tomēr ir pamats domāt, ka sabiedrības noslāņošanās process vēl turpinās.

Latvijas nevienmērīgo attīstību laikā no 1995. līdz 1998. gadam uzskatāmi parāda 1. un 2. attēls.

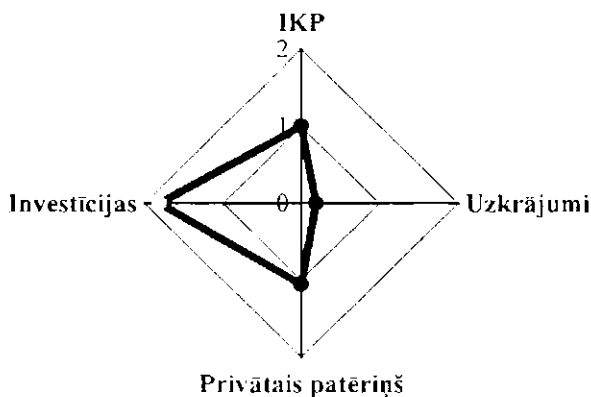
1. attēlā salīdzinātas pieauguma attiecības šajā laika posmā starp iekšzemes kopproduktu (IKP) un privāto patēriņu un starp investīcijām un uzkrājumiem, parādot par cik procentu punktiem pieaug katrs rādītājs, IKP pieaugot par vienu procentu. Privātais patēriņš pieaug gandrīz vienmērīgi ar IKP – uz katru IKP pieauguma procentu privātais patēriņš pieaug par 1,06 procentiem. Savukārt investīcijas pieaug gandrīz divas reizes straujāk (par 1.83 procentiem), bet uzkrājumi pieaug daudz lēnāk – par 0,2 procentiem. Tas nozīmē, ka investīcijas pieaug galvenokārt, pateicoties pārējās pasaules uzkrājumiem, un ko daļēji var attiecināt arī uz privāto patēriņu. Šāds ekonomiskās attīstības modelis ir ievērojams riska moments ekonomikā, jo palielinās tekošā konta saldo. Liels tekošā konta saldo ir attaisnojams tikai tajā gadījumā, ja tā pamatā ir intensīva ražošanas restrukturizācija un modernizācija.

Latvijas tekošā konta pieaugumu izsauc divi faktori, gan straujais investīciju pieaugums, gan uzkrājumu samazināšanās, privātam patēriņam pieaugot nedaudz straujākos tempos nekā IKP. No tautas attīstības viedokļa, protams, privātā patēriņu

pieaugums var liecināt par vispārējās labklājības celšanos sabiedrībā. Bet detalizēta pārējo rādītāju analīze rāda, ka labklājības pieaugums nav vienādā mērā atsaucies uz visiem sabiedrības locekļiem.

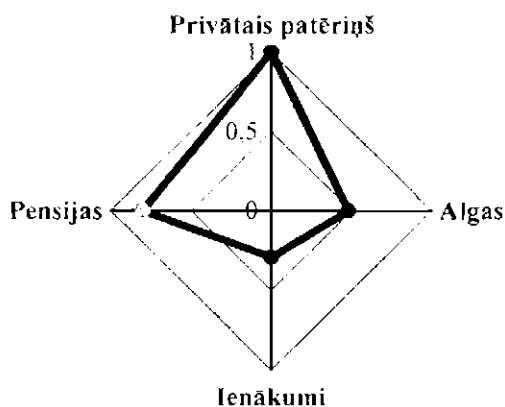
1. attēls

IKP, privāta pateriņa, investīciju un uzkrājumu pieauguma salīdzinājums laikā no 1995. līdz 1998. gadam

2. attēls

Privātā patēriņa, mājsaimniecību ienākumu, vidējās darba algas un pensiju dinamikas salīdzinājums laikā no 1995. līdz 1998. gadam

2. attēlā dots privātā patēriņa uz vienu iedzīvotāju apjomu izmaiņu salīdzinājums ar apjomu izmaiņām mājsaimniecību rīcībā esošam ienākumam uz vienu mājsaimniecības locekli, mēneša vidējai neto darba algai un vidējai pensijai.

Mājsaimniecību ienākumi uz katru privātā patēriņa izmaiņu procentu ir pieauguši tikai par 0,3 procentiem. Tam varētu būt divi galvenie skaidrojumi. Pirmkārt, tas ir saistīts ar mājsaimniecību budžetu apsekojumu dabu. Kaut gan apsekojumu metodika ir izstrādāta ļoti rūpīgi, ir pamats domāt, ka no aptaujas ir izvairījušās pašas bagātākās mājsaimniecības un tās mājsaimniecības, kuru galvenie ienākumi ir saistīti ar ēnu ekonomiku. Otrkārt, noteikta statistiskā novirze šajos datos var pastāvēt jebkurā gadījumā, pat ar viskorektāk izstrādātās metodikas veiktiem apsekojumiem. Tomēr tai nevajadzētu būt tik lielai, kāda tā ir konkrētā gadījumā. Tāpēc ir pamats domāt, ka sabiedrībā konkrētajā laika periodā ir notikusi jūtama sabiedrības noslāņošana.

Bez tam nodarbināto algu pieaugums ir bijis uz pusi lēnāks nekā privātā patēriņa pieaugums. Tas norāda uz to, ka to ģimeņu ienākumi, kuru galvenais to avots ir alga, ir pieauguši uz pusi lēnākos tempos nekā sabiedrībā vidējie ienākumi.

Savukārt algu pieaugums ir bijis straujāks nekā ienākumu pieaugums. Tam varētu būt vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, sakarā ar jauno sociālās apdrošināšanas sistēmu, samazinās oficiāli neiegrāmatotās izsniegtās darba algas apjomi, jo darba ņēmēji ir tieši ieinteresēti oficiāli noformētās darba algas saņemšanā. Tas palielina oficiālās statistikas darba algas rādītājus, bet nemaina vispārējo ienākumu līmeni mājsaimniecībās. Otrkārt, apsekotās mājsaimniecībās citi ienākumu avoti ir palikuši nemainīgi vai pat samazinājušies. Strādājošo skaita izmaiņas šajā periodā nav bijušas būtiskas. tā kā rezultātu šis faktors ietekmēt nevarēja.

Pensijas konkrētā periodā ir pieaugušas par 0,8 procentiem uz katru privātā patēriņa pieauguma procentu, kas ir daudz straujāks pieaugums nekā mājsaimniecību ienākumiem. Tā kā pensiju līmenis 1995. gadā bija ļoti zems, tad kopīgo ienākumu apjomu tas nevarēja būtiski ietekmēt. Protams, pašiem pensionāriem pensiju pieaugums bija ļoti nepieciešams. Jāatzīmē relatīvi straujākais pensiju pieaugums salīdzinājumā ar algu pieaugumu. Tā kā sociālās apdrošināšanas likme attiecībā pret algu nav mainījusies, mainījusies ir tikai attiecība starp tām daļām, kuras maksā darba devējs un darba ņēmējs, tad sociālā budžeta kopīgai summai būtu cieši jākorelē ar algas izmaiņām. Viens no iemesliem faktiskai atšķirībai varētu būt sociālā budžeta parādu nomaksa šajā periodā, bet otrs varētu būt parējo sociālo pabalstu īpatsvara samazināšanās izmaksās no sociālās nodrošināšanas budžeta. Jūtami šajā periodā samazinājās slimības pabalstu izmaksas.

Nobeigumā jāatzīmē, ka kaut gan privātā patēriņa apjomi ir identiski iekšzemes kopprodukta izmaiņām, tomēr ir pamats uzskatīt, ka Latvijas sabiedrībā turpinās noslāņošanās procesi un vēl nav sasniegta sociālā stabilizācija.

Literatūra:

1. Latvijas statistikas gadagrāmata 1999. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999.
2. Latvijas makroekonomiskie rādītāji, Nr. 3. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999.
3. Latvijas maksājumu bilance, Nr. 3. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1999.
4. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, Nr. 1. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000.

Dr.oec., asoc. prof. V.Niedrīte

STUDIJU DARBA ORGANIZĀCIJAS STRATĒGIJA UN TAKTIKA AUGSTSKOLAS STRUKTŪRVIENTĪBĀS

Sabiedrībā izvirzīto mērķu sasniegšanai izveido organizācijas. Mērķis nosaka organizācijas īpatnības, tās darba saturu, sarežģītību un arī tās veidu. Augstskolas ir viens no organizāciju veidiem, kas dod iespēju sasniegt sabiedrības izglītošanas mērķi. Ja augstskola ir organizācija, tad tas nozīmē, ka augstskola ir mērķtiecīga sistēma, kura funkcionē kā apakšsistēma vienā vai pat vairākās citās mērķtiecīgās sistēmās un kura, savukārt, sastāv no liela skaita apakšsistēmām. Katrai šai sistēmai ir savi mērķi. Tas nozīmē, ka sekmīga augstskolas darbība ir atkarīga gan no katra augstskolas darbinieka, gan arī no tās sistēmas ietekmes, kuras sastāvā tā funkcionē. Lai augstskola sasniegtu izvirzītos mērķus tā ir jāveda. Ar vadīšanu saprot mērķtiecīgu iedarbību uz vadāmo objektu, kuras rezultātā uzlabojas objekta funkcionēšana vai paātrinās tā attīstība. Vadīšana nosaka sistēmas racionālas funkcionēšanas ceļus un līdzekļus.

Augstskolā kā sarežģītā sistēmā ir jānodrošina, pirmkārt, augstskolas kā vienotas saimnieciskās sistēmas vadīšana un, otrkārt, zināšanu apgušanas un personības veidošanas procesa vadīšana.

Augstskolas kā vienotas saimnieciskās sistēmas vadīšanas uzdevums ir nodrošināt saskaņotu, netraucētu visu augstskolas struktūrvienību darbību. Šim nolūkam veidojot noteiktu organizatorisko struktūru, iegādājoties nepieciešamos materiālos un darba resursus.

Zināšanu apgušanas un personības veidošanas vadīšana norit sistēmas "students – pedagogs" ietvaros. Īpatnība ir tā, ka sistēma "students – pedagogs" sekmīgi var funkcionēt tikai tad, ja augstskola kā saimnieciska sistēma tai nodrošina nepieciešamos ārējos apstākļus.

Katrā sociāli ekonomiskā sistēmā, kāda ir arī augstskola, kā viens no galvenajiem elementiem ir cilvēks. Arī jebkuras vadīšanas sistēmas centrālais elements ir cilvēks. Vadīšanas procesā viens no uzdevumiem ir panākt noteiktu atbilstību starp konkrēto darba vidi un katra organizācijas darbinieka individuālām īpašībām.

Darba vide ir visu organizācijas iekšējo mainīgo lielumu kopums, kuri ar vadīšanas procesa palīdzību ir modificēti un piemēroti katras organizācijas (augstskolas) vajadzībām. Vidē ietilpstošie elementi un to savstarpējās attiecības veido bezgalīgi lielu iespējamo variantu skaitu. Tomēr šajā daudzveidībā ir iespējams izdalīt atsevišķas sfēras un elementus un noteikt to sakārtošanas likumsakarības un ietekmi uz darba rezultātu. Kā viena no šādām sfērām ir darba organizācija.

Studiju darba organizācijā ir jāņem vērā tas, ka darba procesam augstskolā ir virkne specifiskas īpatnības. Darba process ir jāveido tā, lai saskaņotu pedagogu darbu zināšanu nodošanā ar studenta darbu to apgūšanā. Pedagogu un studentu darbs ir intelektuāls, garīgs darbs. Tieši šīs īpatnības nosaka to, ka darba organizācijas jautājumi augstskolās ir atstāti novārtā, bet mūsdienu apstākļos studiju kvalitātes paaugstināšana vairs nav iespējama ignorējot svarīgāko jebkuras sistēmas elementu – cilvēku.

Darba organizācija ir pasākumu kopums, kurš apvieno, sakārto vienotā darba sistēmā cilvēku un darba procesā izmantotos materiālos elementus.

Darba organizācija var būt neracionāla, t.i., balstīta uz empīriskām, darba procesā izstrādātām un apgūtām metodēm, vai racionāla, t.i., veidota atbilstoši zinātnē noskaidrotām likumsakarībām un metodēm.

Cilvēka darbs ir rezultatīvāks, ja to organizē, izmantojot zinātnes atziņas un mūsdienīgu tehniku un tehnoloģiju. Šādu darba organizāciju sauc par zinātnisku. Zinātniska darba organizācija paredz analītisku darba procesa un tā izpildes apstākļu izpēti. Darba organizācijas projektus izstrādā, izmantojot faktiskās situācijas vērtējumu un mūsdienu zinātnes radītās teorijas.

Darba organizācija augstskolas struktūrvienībās ir struktūrvienības vadīšanas viena no sarežģītākām jomām. Vēl patcīzējā situācijā kā noteicošā struktūrvienība augstskolā ir fakultāte. Fakultātē kā struktūrvienības var būt institūti, katedras, profesoru un studentu grupas. Darba organizācijas jautājumu risināšanu fakultātē sarežģī tas, ka atbilstoši darba saturam fakultātē ir jāizdala 3 darbinieku grupas: administratīvais personāls, pedagogi un studenti. Katrai šai darbinieku grupai darba organizācija ir jāprojektē atšķirīgi, ņemot vērā darba īpatnības. Tā kā augstskolas fakultātēs cilvēku lielākā daļa ir studenti, tad tieši studentu darba organizācijas jautājumi jārisina vispirms. Tomēr struktūrvienības darba kvalitāte ir atkarīga no visu darbinieku darba organizācijas līmeņa. Tādēļ fakultātes kopējā attīstības stratēģijā ir lietderīgi noteikt vispārējo darba organizācijas stratēģiju, kuras viena no sastāvdaļām ir studentu darba organizācijas stratēģija.

Studentu darba organizācija ietver racionālu darba dalīšanu un kooperēšanas formu izstrādāšanu un izmantošanu, darba procesa racionalizāciju, izmantojot progresīvas darba metodes un paņēmienus, piemērotu darba apstākļu nodrošināšanu, darba izpildes vietu pareizu organizāciju, darba normēšanu un apzinīgas attieksmes veidošanu pret saviem pienākumiem. Šo visu darba organizācijas virzienu kopumu mūsdienās raksturo ar jēdzienu "darba dzīves kvalitāte".

Tā kā studenta darbs ir intelektuāls, radošs darbs, tad specifisks ir arī darba organizācijas saturs.

Darba dalīšanas un kooperēšanas veidu un līmeni reglamentē studiju programmas un katra kursa programmas. Darba dalīšanas pakāpi vispirms reglamentē studiju programmā paredzētie kursi. Studiju programmā paredzētā kursu secība nodrošina loģisku starpkursu saistību, reglamentē analizējamās un apgūstamās informācijas daudzumu. Kursu programmas nodrošina dažādu darba veidu nošķiršanu konkrētā kursā, norādot auditoriju nodarbību skaitu, nepieciešamo individuālā patstāvīgā darba apjomu, kolektīvu materiāla apspriešanu semināros un zināšanu pārbaudes veidus. Kursa programmām būtu arī jādod norādes par to, kāda darba dalīšanas pakāpe ir paredzēta semināros, t.i., vai students ziņo tikai savu viedokli apspriežamā tēmā vai atbilde ir jāsagatavo studentu grupai. Šāda norāde īpaši nepieciešama tad, ja seminārā piedalās vairāk par 25 studentiem. Tomēr jāatzīmē, ka tieši šī nozīmīgā darba dalīšanas sastāvdaļa kursu programmās nav izstrādāta pietiekami. Tā rezultātā studentiem pat veidojas pretenzijas, ka nav iespējams katram paust savu viedokli, kaut gan paredzēta ir grupveida darba organizācija.

Augstskolas specifiskam darba procesam – studijām darba paņēmienus un metodes students patstāvīgi var izvēlēties tikai savam individuālam darbam. Lai šī izvēle būtu pietiekami pamatota, kursa docētājam ir jāpiedāvā piemērotākās individuālā darba metodes. Tomēr vairumā gadījumu studentam izsniedz darba uzdevumu, bet tajā nedod norādes par to, kādas metodes būtu piemērotākās šī uzdevuma izpildei. Pirmā studiju gada kursu programmās būtu lietderīgi dot šo individuālā izziņas procesa izpildes metožu raksturojumu. Otrā studiju gada kursa programmās lietderīgi būtu tikai nosaukt šīs metodes, bet, sākot ar trešo studiju gadu, šādas norādes par zināšanu apgušanas un pētīšanas metodēm vairs nav nepieciešamas. Studentam darba izpildes vieta nav pastāvīga, jo students strādā auditorijā (tās mainās), bibliotēkā, datoru telpā un mājās. Darba izpildes vietas iekārtojums ir atkarīgs no darba satura. Visos gadījumos darba izpildes vietai jābūt ērtai, apgādātai ar nepieciešamo tehniku un informāciju. Projektējot darba vietas, fakultātes galvenokārt, nenodrošina darba vietai pietiekamu platību un retumis darba vietā izvietotās mēbeles atbilst studenta antropometriskiem rādītājiem. Var teikt, ka pašreizējais augstskolu finansējums nedod iespēju iegādāties studenta darba vietai specializētu aprīkojumu un mēbeles, un tādēļ struktūrvienību vadītāji darba vietu iekārtošanai nepieciešamo inventāru nopērk lietotu mantu izpardošanā. Tādēļ ne vienmēr šis inventārs atbilst studenta darba vietas iekārtošanas prasībām.

Darba organizācijas sistēmā ar darba izpildes vietas projektu cieši saistīta ir darba apstākļu projektēšana. Darba apstākļus ietekmējošo faktoru kopā ietilpst sociālie, sanitāri-higiēniskie, estētiskie un režīma (darba un atpūtas maiņa, darba dienas sadalījums) faktori. Diemžēl, jāatzīmē, ka kompleksa darba apstākļu analīze pēdējos gados ir izcili reta parādība. Visbiežāk studenta darba vietās ir nepietiekams apgaismojums, palielināts troksnis, pārāk augsta vai zema

temperatūra, nepiemērots telpas krāsojums. Studenta darba režīmu reglamentē nodarbību saraksts un patstāvīgā darba grafiks. Šiem dokumentiem būtu jābūt sastādītiem tā, lai studenta darba režīms un kopējais darba dienas sadalījums radītu labvēlīgus apstākļus garīgam darbam. Jākonstatē, ka, sastādot nodarbību sarakstu, šis kritērijs vismazāk tiek ievērots. Noteicošie ir divi kritēriji: auditoriju fonds un pedagoga iespējas un pat vēlmes. Nodarbību sarakstu analīze parāda nevienmērīgu studentu noslodzi nedēļā, pārslodzi atsevišķās dienās. Būtu lietderīgi veikt iepriekšējo semestru faktisko darba režīma analīzi.

Augstskolas struktūrvienību pamatota darba organizācija un plānošana ir iespējama, ja ir zināms uzdoto darbu izpildei nepieciešamais laika izlietojums. Nepieciešamo laika izlietojumu nosaka darba normēšana. Pētījumi par studentu laika izlietojumu pēdējos 10 gados nav veikti. Nav iespējams precīzi reglamentēt laika izlietojumu radošam darbam, bet katrā struktūrvienībā regulāri būtu jāanalizē studenta faktiskais darba laika izlietojums. Studentu laika izlietojuma pētīšanai var izmantot darba dienas pašfotogrāfijas un pat atsevišķu atkārtotāju darbu veidu izpildes laika hronometražas. Šo pētījumu rezultāti dos iespēju salīdzināt uzdoto darbu apjomu ar studenta faktisko darba laika fondu, noskaidrot studentu slodzi un radīt priekšnoteikumus pamatotai studentu darba plānošanas sistēmai.

Studiju kvalitāte ir tieši atkarīga no studenta attieksmes pret savu pienākumu pildīšanu. Tādēļ kā ļoti svarīga darba organizācijas sastāvdaļa ir apzinīgas attieksmes veidošana pret pienākumiem. Šī darba organizācijas sastāvdaļa ir kļuvusi īpaši aktuāla, jo ir pirmās pazīmes, kas liecina, ka students kā galveno mērķi izvirza atzīmes iegūšanu, nevis zināšanu apgūšanu. Ne vienmēr atzīmes iegūšana tiek plānota godīgā ceļā. Apzinīgas attieksmes veidošanā nevar akcentēt tikai kontroli. Protams, studiju darba rezultātu sistemātiska kontrole ir viena no apzinīgas attieksmes veidošanas sastāvdaļām, bet noteicošā ir audzināšana. Tas nozīmē, ka augstskolas struktūrvienības mērķiem, iekšējam mikroklimatam, vērtību skalai jāakcentē godīga darba pozitīvais rezultāts, t.i., katra bakalaura un maģistra konkurences spēju palielināšanās darba tirgū.

Tā kā darba organizācija ir sarežģīts pasākumu komplekss, tad cerēt uz to, ka ar atsevišķiem operatīviem lēmumiem ir iespējams nodrošināt mūsdienām atbilstošu darba dzīves kvalitātes līmeni nevar. Augstskolas struktūrvienībās ir nepieciešams sastādīt darba organizācijas stratēģisku programmu. Kā pirmais posms šīs programmas sastādīšanā ir faktiskā darba organizācijas līmeņa izvērtēšana, tas ir darba dzīves kvalitātes līmeņa audits. Analīze dos iespēju izdalīt tās darbības jomas, kuras prasa tūlītējus taktiskus risinājumus. Stratēģija ir jāveido tāda, lai esošo resursu ietvaros tā būtu uzpildāma, jo tikai tad šādu stratēģiju atzīs gan pedagogi, gan studenti.

DAŽĀDU NODOKĻU GRUPU IETEKME UZ UZNĒMĒJDARBĪBU

Lai gan visi nodokļu veidi lielākā vai mazākā mērā ietekmē uzņēmējdarbību, tomēr atsevišķu nodokļu iespaids bieži vien ir atšķirīgs. Veidojot nodokļu politiku, kuras mērķis līdzās valsts ieņēmumu nodrošināšanai ir arī veicināt uzņēmējdarbības attīstību, būtiski ir apzināties, kuri nodokļi rada vissmagāko nodokļu sloga daļu uzņēmējdarbībai, kā tie iespaido investīcijas un uzņēmuma izmaksas pa dažādiem ražošanas faktoriem u.tml.

Vislielāko iespaidu uz uzņēmējdarbības izmaksām Latvijā atstāj nodokļi, kas saistīti ar darbaspēka izmantošanu. Te vispirms jāmin sociālās apdrošināšanas iemaksas, kuras salīdzinoši ir vērtējamās kā ļoti augstas. Latvijā ieņēmumi no nodokļiem, kas saistīti ar darbaspēka izmantošanu, ir ~14-17% no iekšzemes kopprodukta (IKP). Šis līmenis pārsniedz šo nodokļu ieņēmumu līmeni (10-15% no IKP) tādās ES valstīs kā Portugāle, Grieķija, Īrija vai Lielbritānija, kā arī ASV. Šo nodokļu augstais līmenis rada problēmas iesācējiem uzņēmējdarbībā, kuru rīcībā nav liela starta kapitāla, kā arī darbietilpīgām nozarēm. Kā pozitīva vērtējama tendence pazemināt kopējo sociālās apdrošināšanas iemaksu līmeni. No uzņēmējdarbības izmaksu pieauguma viedokļa bažas rada projekti, kas jau ar 2001. gadu plāno pakāpeniski Latvijā ieviest fondēto pensiju shēmu, kura daļai darba ņēmēju būtu obligāta un kuras bāze atkal būtu piesaistīta darba algai.

Izvērtējot Latvijas nodokļu ietekmi uz investīciju ieplūšanu kapitāla tirgū, redzam, ka vislielākā nozīme ir nodokļiem, kuru samaksas avots ir nesadalītā peļņa – uzņēmumu ienākuma nodoklim vai iedzīvotāju ienākuma nodoklim no saimnieciskās darbības. Tomēr Latvijā visnozīmīgākais ir tieši uzņēmumu ienākuma nodoklis. Lai gan līdzšinējā periodā to varēja uzskatīt par relatīvi zemu (25% vienotā likme), tomēr ņemot, vērā citu valstu tendenci samazināt šo nodokli vai arī ieviest šī nodokļa būtiskus atvieglojumus ar mērķi piesaistīt kapitālu (Vācija, Īrija, Ungārija, Skandināvijas valstis, Igaunija, Lietuva u.c.), Latvijai laikus jāreaģē, lai nezaudētu konkurētspēju investīciju piesaistē. Viens no iespējamiem ceļiem varētu būt plašāku nodokļu stimulu ieviešana investīcijām limitētā laika periodā. Budžeta ieņēmumu samazinājuma kompensācijas avoti ir nodokļu administrēšanas uzlabošana, kā arī līdzšinējo uzņēmumu ienākuma nodokļu stimulu pārskatīšana, atsakoties no neefektīvākajiem.

Nodokļi, kuri uzņēmējdarbības rezultātu ietekmē netieši, ir pievienotās vērtības nodoklis, akcīzes nodoklis un muitas nodoklis. Šie nodokļi paaugstina preču cenu, tādējādi ietekmējot pieprasījumu. Teorētiski pievienotās vērtības nodoklis Latvijas teritorijā nerada konkurences izkropļojumus, bet mazina pieprasījumu, jo tā likme ir vidēji augsta salīdzinājumā ar citām valstīm – 18% (ES valstīs tā ir 15-25%

robežās), tomēr praksē, nodokļa vājās administrēšanas dēļ, tas rada negodīgu konkurenci starp nodokļu maksātājiem un "ēnu ekonomikas" pārstāvjiem. Pievienotās vērtības nodokļa maksājumi veido gandrīz 1/4 valsts kopbudžeta ieņēmumu, taču, neraugoties uz tā kvantitatīvo nozīmi, investīciju veicināšanā to var izmantot ļoti ierobežotā apmērā, jo tā samazināšana visiem preču (pakalpojumu) veidiem nenodrošina patēriņa nodokļu bāzes (pārdošanas apjoma) pieaugumu līdzīgā apmērā. Teorētiski patēriņa nodokļu samazināšanu uzņēmējdarbības veicināšanai var izmantot tikai precēm, kuru pieprasījuma cenu elastība ir lielāka par 1. Pārējos gadījumos tiek stimulēts patēriņš vai uzkrājumi no mājsaimniecību puses, taču tas var neradīt adekvātu līdzekļu ieplūšanu kapitāla tirgū vai uzņēmuma preču pārdošanas apjoma pieaugumu.

Vismazāk uzņēmējdarbību ietekmē īpašuma nodokļi (Latvijā – nekustamā īpašuma nodoklis), kuru īpatsvars uzņēmumu kopējos nodokļu maksājumos ir aptuveni -2%, bet ražošanas u.c. uzņēmumiem, kuru rīcībā ir lieli aktīvi - 3,5-4% no kopējiem nodokļu maksājumiem. Pozitīvi vērtējama vienotās likmes ieviešana nekustamā īpašuma nodoklim, kuru maksā par ēkām un būvēm, jo līdzšinējā sistēma "sodīja" uzņēmumu ar lielākiem aktīviem, kas bija cēlonis atsevišķu lielu investoru aiziešanai no Latvijas.

Dr.hist., doc. A.Putniņš

GRUPAS LĒMUMU PIEŅĒMŠANAS APMĀCĪBAS METODIKA

Grupas lēmumu vadīšanas iemaņu apgušana ir nozīmīga nākošo vadītāju apmācības programmas sastāvdaļa. Lēmumu pieņemšanas procesā pasniedzējam ir jāņem vērā grupas dalībnieku individuālās īpašības un grupā notiekošie dinamiskie procesi.

Atkarībā no mācību uzdevuma specifikas pasniedzējs var lūgt studentus izmantot no trīs līdz desmit stadiju modeļus lēmumu pieņemšanai, ievērojot nosacījumu, ka stadijas tiek savstarpēji nodalītas (1, 632). Grupa ir izpildījusi uzdevumu tad, ja:

1. Mērķis ir pareizi izvirzīts un formulēts;
2. Problēmas ir identificētas pietiekami ātri un precīzi;
3. Lēmumi ir pietiekami kvalitatīvi un optimāli.

Petījumi par problēmu risināšanas grupu darba efektivitāti liecina, ka ne vienmēr grupu darbs dod gaidītos rezultātus. Grupas darba efektivitāte var būt samazināta, piemēram, ja grupā ir tāda persona, kas ir ievērojami aktīvāka par

pārējiem grupas biedriem un ar tieksmi iegūt varu grupā, vai arī grupa pēta problēmas pārāk lēni vai identificē problēmas nepietiekami precīzi (2, 257, 258).

Lēmumu pieņemšanas procesā sevišķi nozīmīga ir grupas darbība mērķu noteikšanas un problēmu identifikācijas stadijā (5, 80, 81). Grupas darbība šajā posmā ietver problēmas apzināšanu, informācijas apmaiņu par cēloņiem, kas radījuši problēmu un domām par to, kas varētu notikt, ja problēma tiks ignorēta. Pieredze rāda, ka grupu dalībniekiem, pārsvarā vīriešu kārtas, ir tendence informācijas apmaiņas procesu par apskatāmo problēmu saīsināt, ignorēt norādījumus par pakāpenisku un metodisku atsevišķo lēmuma pieņemšanas stadiju nodalīšanu, kas ir par cēloni tam, ka grupu dalībnieki cenšas pino radušos domu attīstīt tālāk, necenšoties apskatīt problēmu vispusīgi. Lai panāktu, ka grupa darbojas pietiekami efektīvi, pasniedzējam vajadzētu iecelt grupas vadītāju, kura uzdevums būtu nodrošināt noteikto kārtību un atvēlēt problēmas identifikācijas stadijai proporcionāli lielāku laiku.

Grupas darba efektivitāti ietekmē arī problēmas sarežģītības pakāpe, aktualitāte un pievilcība. Pedagoģa uzdevums ir izvēlēties tādus uzdevumus, kas būtu reāli sasniedzami nodarbībai atvēlētajā laikā un būtu pietiekami interesanti studentiem.

Darba efektivitāti var kavēt grupas dalībnieku iespējama savstarpējo attiecību pasliktināšanās, piemēram, atsevišķi dalībnieki problēmas risināšanas procesu var uztvert kā draudus savai personībai no citu kolēģu puses, utt. Tādēļ pasniedzējam vajadzētu uzmanīgi sekot grupās notiekošajiem procesiem.

Grupas darba efektivitāti iespaido arī iepriekšējās darbības rezultāti. Gadās, ka grupas, kas vienmēr ir labi izpildījušas uzdevumus, sāk paviršāk strādāt problēmu identifikācijas stadijā, pārvērtējot savas spējas.

Nozīmīgs ir sāncensības faktors. Piemēram, ja vienas grupas dalībnieki ir parliecināti par citas grupas spējām darboties veiksmīgi, tad ieklausoties veiksmīgākās grupas spriedumos, tā var nekritiski sekot veiksminiekiem. Lai novērstu šādu ietekmi grupām ir jādarbības pietiekamā attālumā citai no citas, bet vislabāk, ja grupas strādātu atsevišķās telpās (darbam grupās ir nepieciešama auditorija, kurā ir pārvietojami galdi un krēsli).

Ļoti svarīga ir uzticības problēma. Tā ir emocionālā saite starp indivīdu un grupu. Saliedētākā grupā indivīda uzticība grupai ir augstāka, un līdz ar to šādas grupas dalībnieki visu savu enerģiju var veltīt uzdevuma izpildei, netērējot to pārļiekai paškontrolei. Tomēr, ja grupas ietekme uz atsevišķiem cilvēkiem ir pārāk liela, lēmumu pieņemšanas process var būt kļūdains. Tādu pašu rezultātu var radīt līdera pārmērīgi liela ietekme uz grupu. Var būt arī tā, ka cilvēks, kam ir ļoti mazu uzticība grupai, var censties izmantot uzdevumu, lai nodemonstrētu savu pārkumu pār grupu. Šāda persona cenšas ļoti ātri atrisināt uzdevumu un pārliecīgas steigas rezultātā kļūdās.

Kā liecina pētījumi un pieredze, lēmumu pieņemšanas efektivitāti iespaido grupas lielums. Pieci līdz septiņi dalībnieki grupā sadarbojas visproduktīvāk, jo visiem ir iespēja izteikties un tikt uzklautiem (5, 172).

Organizējot grupu darbu ir jāņem vērā sociālā slinkuma fenomens – cilvēkiem darbojoties grupā, ir tendence strādāt ar mazāku atdevi nekā tad, ja viņi to dara individuāli, jo darbojoties grupā pazeminās bailes par vērtējumu. Sociālo slinkumu var pārvarēt, vērtējot ne tikai grupas darbu kopumā, bet vērtējot arī individuālo devumu vai izvēloties uzdevumu, kas ir izaicinoši grūts (3, 365).

Darbības efektivitāte var pazemināties ja ir izveidojusies “grupas domāšana” – režīms, kurā indivīda domāšana tiek stipri pakļauta vienprātības meklēšanai. Tā rezultātā grupas dalībnieki nemeklē un neizsaka tādas alternatīvas, kas varētu traucēt grupas saliedētībai (3, 384, 5, 243).

Apspiežot grupu pieņemtos lēmumus, būtu nepieciešams atgādināt studentiem, ka cilvēkiem darbojoties grupās, ir tendence pieņemt riskantākus lēmumus (3, 375), bet veidojot lēmumu pieņemšanas grupas, ir jāņem vērā grupas polarizācijas fenomens – grupas ietekmē agrāk starp indivīdiem pastāvošās pretējās tendences pastiprinās, kas var sašķelt grupu (3, 377).

Literatūra:

1. Cartwright D., Lander A. Group dynamics: research and theory.-N.Y., 1968.-324 p.
2. Gamble T., Gamble M. Communication works. Third edition.-N.Y., 1990.-428 p.
3. Маїєрс Д. Г. Социальная психология.-Санкт-Петербург.: Питер, 1999.-684 с.
4. Reņģe V. Organizāciju psiholoģija. Rīga: Kamene, 1999. 171 lpp
5. Robbins. S.R. Organizational behavior.-New Jersey: Prentice-Hall, 1979.-564 p.
6. Worchel S. Group process and productivity.-N.Y., 1992.-283 p.

Dr.math., asoc.prof. I.Revina

MULTIKOLINEARITĀTES PROBLĒMA EKONOMETRIJĀ

Jau vairākus gadus LU ekonomikas bakalauro un maģistru studiju programmā iekļauts kurss “Ekonometrija”. Lai kurss atbilstu pasaules standartiem, tas tiek lasīts pēc D. Gujarati “Basic econometrics”. Latviešu valodā var izmantot prof. O. Krastiņa grāmatu “Statistika un ekonometrija”. Tagad apskatīsim multikolinearitātes problēmas risinājumu bakalauro un maģistru līmenī.

1. Multikolinearitāte parādās daudzfaktoru regresijā, ja starp k faktoriem (regresoriem) pastāv lineārā atkarība. Ja daudzfaktoru regresiju

$$y_i = \beta_1 + \beta_2 x_{2i} + \beta_3 x_{3i} + \dots + \beta_k x_{ki} + u_i, \quad i = 1, 2, \dots, n$$

pārrakstām matricas formā

$$Y = X\beta + u,$$

kur Y – atkarīgo mainīgo matrica ar kārtu $n \times 1$, β – regresijas koeficientu matrica ar kārtu $k \times 1$, X – regresoru matrica ar kārtu $n \times k$ un u – noviržu matrica ar kārtu $n \times 1$, tad iegūstam regresijas koeficientu novērtējumus matricu formā

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y.$$

Pēdējā forma palīdz bakalaura studentiem izprast perfektas multikolinearitātes pazīmes:

- 1) regresijas koeficienti ir nenoteikti (grūti nosakāmi) un koeficientu standartklūdas ir bezgalīgi lielas, jo perfektas multikolinearitātes gadījumā matricas X determinants ir tuvu nullei ($\text{rang}(X'X) = 1 < k$) un matricai $X'X$ neeksistē inversā matrica,
- 2) statistikas t vērtības vienam vai vairākiem koeficientiem ir statistiski nenozīmīgas, kaut gan determinācijas koeficients R^2 ir augsts,
- 3) MKM vērtējumi un to standartklūdas ir jūtīgi uz mazām izmaiņām datos.

Lai, strādājot ar statistikas standartpakotēm (piem., SSPS), studenti varētu analizēt rezultātus, tiek apskatītas sekojošas multikolinearitātes atklāšanas pazīmes:

- 1) VIF – variācijas-inflācijas faktors, kas norāda ar kādu ātrumu dispersija un kovariācija pieaug. Ja starp diviem mainīgiem pastāv perfekta multikolinearitāte, tad VIF tiecas uz bezgalību. Ja starp mainīgiem nav kolinearitātes, tad $VIF = 1$.
- 2) CI – nosacījuma indekss un matricas $(X'X)^{-1}$ īpašvērtības λ . No aprēķinātām

īpašvērtībām, ievēdam nosacījuma skaitli $k = \frac{\max \lambda}{\min \lambda}$ un nosacījuma indeksu

$CI = \sqrt{k}$. Stipras multikolinearitātes gadījumā abām pazīmēm ir sekojošas robežas: $100 < k < 1000$ un $10 < CI < 30$.

- 3) TOL – tolerance kā multikolinearitātes mērs. Toleranci definē katram regresoram $x_{j,j} = 1, 2, \dots, k$ kā $TOL_j = 1 - R_j^2 = 1 / VIF_j$. Ja $TOL_j \rightarrow 1$, tad x_j regresors nekorelējas ar citiem regresoriem, bet, ja tas ir vienāds ar nulli, tad tas perfekti korelējas ar citiem regresoriem.

Studenti tiek iepazīstināti ar multikolinearitātes novēršanas iespējām, piem.:

- 1) a priori informācija par regresijas koeficientiem,
- 2) dažādu tipu datu kombinācija,
- 3) regresoru transformācija,
- 4) izlases palielināšana,
- 5) 1. kārtas diferencu ieviešana.

Reāli šīs iespējas tiek pārbaudītas kursa un bakalauru darbos.

2. Multikolinearitātes problēma maģistriem ir jālasa augstākā līmenī. Tas ir iespējams ar matemātiskās ekonomikas apakšvirziena maģistrantiem, kuri ir noklausījušies kursu "Daudzdimensiju analīze". Tā kā kurss ietver sevī faktoru analīzi un tās speciālu gadījumu galveno komponentu metodi, tad ir iespējams regresijas analīzi veikt citā skatījumā. Regresijas analīzē, izmantojot galveno komponentu metodi, parādās sekojošas priekšrocības:

- 1) var ievērojami palielināt elementāro regresoru skaitu, kas piedalās analīzē, ja regresijā ievadam nelielu skaitu komponentu – tikai nozīmīgos galvenos komponentus,
- 2) galveno komponentu ortogonalitāte novērš multikolinearitātes efekta parādīšanos.

Lineārās regresijas vienādojums uz galveniem komponentiem matricu formā ir sekojošs:

$$Y = \bar{y} - bF'$$

kur $\bar{y}$ ir brīvā locekļa vērtējums (atkarīgā mainīgā vidējā vērtība), b ir regresijas koeficientu vērtējums (galveniem komponentiem) un F ir galveno komponentu vērtību matrica. Regresijas vienādojums uz galveniem komponentiem ir ekvalents ar regresiju uz standartizētiem regresoriem:

$$\bar{y} + bF' = \bar{y} + Z\beta, \text{ kur } z_{jt} = \frac{x_{jt} - \bar{x}_t}{\sigma_t}.$$

Galveno komponentu iekļaušana regresijā ir atkarīga no sākotnējo datu korelācijas matricas īpašvērtībām, piem., $\lambda > 1$ vai arī no galveno komponentu uzkrātās kopējās dispersijas, ko maģistranti ir apguvuši jau kursā "Daudzdimensiju analīze".

Dr.oec., doc. T.Romānova

INFORMĀCIJAS SISTĒMAS EKONOMIKĀ. STUDIJU KURSA LOMA VADĪBZINĪBU SPECIĀLISTU SAGATAVOŠANĀ

Informācija pašlaik ir kļuvusi par vērtīgu resursu jebkurā organizācijā. Un ka jebkuram resursam, informācijai ir nepieciešama vadīšana. Mēs gatavojam informātikas speciālistus, kuri pārzina visu jautājumu kopumu, kas ir saistīti ar informācijas tehnoloģijām, informācijas sistēmu veidošanu un to vadīšanu. Bet

mūsdienų menedžeri, organizāciju vadītāji sāk arī interesēties par informācijas tehnoloģijām, to pielietošanu savās organizācijās lai sasniegtu pozitīvus rezultātus cīņā ar konkurentiem. Neskatoties uz to, ka viņi var izmantot konsultantu – informātiķu padomu šajā jomā, tomēr galīgo lēmumu viņam ir jāpieņem pašam. Vadītājam ir nepieciešamas zināšanas tādā apjomā, lai spētu veikt vispārīgu vadību informācijas tehnoloģiju izmantošanai organizācijā un saprast kad tiešām ir nepieciešami papildus ieguldījumi šajā jomā.

Mūsu fakultātes dažādu specialitāšu studenti arī izrāda interesi informācijas tehnoloģiju izmantošanu uzņēmējdarbībā. Vadības zinību specialitāšu studentiem mēs vadam laboratorijas darbus datorgrāmatvedībā. Šiem studentiem ir pamatīgi doti informātikas priekšmeti, tālāk vajadzētu dot arī informācijas tehnoloģiju izmantošanu uzņēmējdarbībā un informācijas sistēmu veidošanas pamatus, to varētu darīt uz grāmatvedības informācijas sistēmas piemēra.

Kursā vajadzētu apskatīt jautājumus:

- informācijas resursi organizācijā;
- informācijas tehnoloģijas, to klasifikācija un loma organizācijas vadības procesā;
- informācijas sistēmas, to tipi un attīstības evolūcija;
- informācijas sistēmu plānošana, dzīves cikls, projektēšanas pamati;
- lietotāja loma informācijas sistēmu veidošanā;
- informācijas sistēmu programmu nodrošinājums;
- informācijas sistēmu drošība un aizsardzības organizēšana;
- informācijas sistēmu un informācijas tehnoloģiju pielietošana konkrētos ekonomiskās vadības virzienos. Piemēram, grāmatvedībā, apskatot:
 - automatizētas grāmatvedības vietu un lomu organizācijas vadības sistēmā;
 - automatizētas grāmatvedības īpatnības;
 - grāmatvedības uzskaites automatizācijas raksturojums lielajos, vidējos un mazajos uzņēmumos;
 - datorgrāmatvedības programmproduktu klasifikācija, to raksturojums;
 - datorgrāmatvedības programmproduktu piedāvājums Latvijā.

Šādu kursu ar nosaukumu "Informācijas sistēmas ekonomikā" var piedāvāt kā "C" kursu vadības zinību specialitāšu studentiem ar 32 stundām un 2 kredītpunktiem.

LU doktorants A.Romānovs

INFORMĀCIJAS SISTĒMAS PROJEKTĒŠANAS UZDEVUMI, PAMATOJOTIES UZ INFORMĀCIJAS TEHNOLOĢIJU REALIZĀCIJAS FAKTORIEM

Informācijas sistēma ir svarīga uzņēmuma darbības procesa sastāvdaļa, un informācijas sistēmas misija ir veicināt biznesa procesus.

Informācijas sistēmas veiksmīgai darbībai ir nepieciešamas trīs pamatkomponentes:

- tehniskais nodrošinājums,
- programmatūra,
- cilvēki – lietotāji.

Lietotāji ir vissvarīgākais elements šajā sistēmā, tāpēc, informācijas sistēmu projektēšanā ir noteikti jāņem vērā cilvēka faktoru, humanitāro faktoru.

Izejot no jaunu informācijas tehnoloģiju sistēmiskās izpratnes ir iespējams veikt sistēmu projektēšanu, strukturizējot to pēc informācijas tehnoloģiju realizācijas faktoriem. Visus faktorus var iedalīt divās grupās: humanitārie un nehumanitārie faktori. Pie humanitāriem faktoriem jāpieskaita subjekta aspektu, motivācijas un organizatorisko aspektus. Pie nehumanitāriem aspektiem – informācijas, tehnisko un lietišķo aspektus.

Subjekta aspekts atspoguļo lietotāju iesaisti informācijas tehnoloģijās un viņu sagatavošanas pakāpi.

Motivācijas aspekts raksturo lietotāju personiskās intereses sistēmas izmantošanā. Šajā aspektā var izdalīt vairākus pakārtotus aspektus, saskaņā ar vadības hierarhiju. Pakārtotie aspekti var atšķirties pēc motivācijas tiem.

Organizatoriskais aspekts realizējas ražošanas vadības un datu apstrādes koncepcijās, t.sk. atspoguļo datorizētas informācijas sistēmas iekļaušanu vadības sistēmas organizatoriskajā struktūrā. Šī aspekta svarīgāka funkcija ir sadarbības procedūru realizācija starp atsevišķiem lietotājiem un to grupām, struktūrvienībām.

Informācijas aspekts raksturojas ar informācijas plūsmu saturu un struktūru, kas iziet caur informācijas pārveidošanas operācijām.

Tehniskais aspekts atspoguļo jaunu informācijas tehnoloģiju līdzekļu realizāciju un ietver sevī tehniskus līdzekļus un sistēmiskus programmlīdzekļus.

Lietišķais aspekts realizējas funkcionālo programmu līdzekļos, kas realizē datu apstrādes metodes.

Tāda sistēmu struktūrizācija dod iespēju sistēmu projektēšanas uzdevumos integrēti atspoguļot informācijas, komunikācijas un uzvedības aspektus lēmumu pieņemšanas procesā.

Projektējot informācijas sistēmas ir jāizstrādā visus nosauktos aspektus, kā arī jāatrisina to savstarpējas saskaņošanas problēmas. Tas ir nepieciešams nosacījums efektīvai informācijas sistēmas projektēšanai un nākamai tās darbībai.

Dr.oec., doc. U.Rozevskis

BIZNESA INFORMĀTIKAS KURSA SATURA UN FORMAS PILNVEIDOŠANAS PERSPEKTĪVAS VADĪBAS ZINĪBU BAKALAURA STUDIJU PROGRAMMĀ

Ekonomikas kursu (EI) saturs šobrīd (pēc būtības) ir šāds:

- EI1 – dokumentu formēšanas līdzekļi,
- EI2 – tīkla tehnoloģiju izmantošana,
- EI3 – datu bāzu vadības sistēmas.

Ko derētu pilnveidot šajosursos:

- EI2 – elementāru elektroniskā biznesa līdzekļu izmantošanu,
- EI3 – uzsvērt informācijas iegūšanas un analīzes iespējas.

Kādus kursus vēl varētu piedāvāt (pēc ārvalstu augstskolu pieredzes):

- informācijas tehnoloģija nozarēs, piemēram,
- uzņēmumu informatīvās sistēmas,
- viesnīcu informatīvās sistēmas,
- informācijas tehnoloģija mārketingā,
- lēmumu pieņemšanas atbalsta sistēmas,
- ekonomisko uzdevumu programmēšana (VisualBasic),
- kā C daļu dažus kursus, kurus piedāvā EI virzienam.

Kursu formas pilnveidošana šobrīd ir ļoti būtiska tāpēc, ka pēdējos 10 gados ir notikušas sekojošas izmaiņas Ekonomikas un vadības fakultātē:

- pasniedzēju skaits -20%,
- studentu skaits +100%.

Vienīgā iespēja – izmantot t.s. elektroniskā biznesa līdzekļus mācību procesā, tālmācības elementu izmantošana.

Mācību procesā izmantojamie līdzekļi – kursa nodrošinājums elektroniskā formā:

- kursa programma,
- vērtēšanas kritēriji,
- lekcijas, laboratorijas darbi, uzdevumi,

- jautājumi atkārtošanai,
- testi paškontrolei u.c. materiāli.

Kursu piegādes kanāli:

- tīkla lapas, piemēram, kā <http://stc.ev.lu.lv/members/ei/galvena.html>;
- datus uz publiski pieejamiem serveriem, piemēram, <ftp://stc.ev.lu.lv/MSI/>;
- kontroles automatizācija.

Dr.oec., doc. U.Rozevskis, lab. vad. V.Auza,
Mag.oec., lekt. J.Krūmiņš, Mag.oec., lekt. V.Pimanovs,
Mag.oec., lekt. K.Praudīņš, Mag.sc.comp., lekt. J.Krasts

STUDENTU UN PASNIEDZĒJU DARBU AUTOMATIZĒTĀ UZSKAITES SISTĒMA ELEKTRONISKĀ FORMĀ

Lai vienkāršotu studentu kursa darbu, bakalauru, maģistru darbu un pasniedzēju mācību metodisko un citu darbu uzskaiti, glabāšanu un publicēšanu EVF paredzēts izveidot specializētu darbu uzskaites datu bāzi.

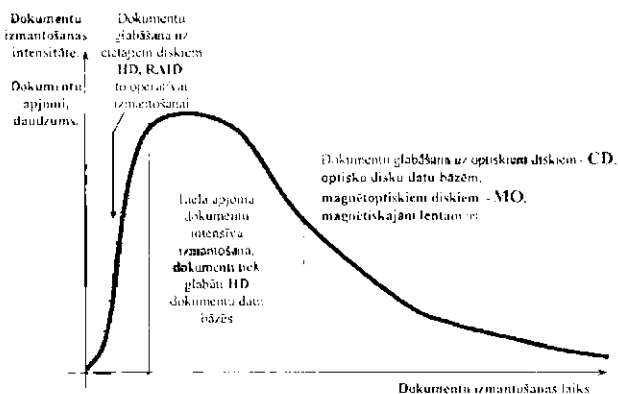
Studentu un pasniedzēju darbu uzskaites sistēmas mērķi un uzdevumi:

- Vienkāršot darbu sagatavošanu, izslēgt darbu izdrukas nepieciešamību.
- Atvieglot darbu ilgtermiņa glabāšanu, izmantojot dažādus modernos elektroniskos informācijas nesējus (kompaktdiskus, magnētoptiskos diskus).
- Nodrošināt ērtu pieeju darbiem (lasīšana), nodrošināt ilgtermiņa pieeju darbiem.
- Darbu fragmentu izdruku (pārkopēšanu).
- Studentu un pasniedzēju darbu datu bāze dos iespēju sagatavot dažādus nepieciešamos pārskatus par darbu izpildes gaitu.
- Regulāri publicēt iesniegto darbu sarakstu, klasificējot tos pa dažādām tēmām Internet tīklā un fakultātes Intranet datortīklā.
- Stimulēt moderno tehnoloģiju lietošanu mācību procesā.

Izveidojot automatizēto darbu uzskaites sistēmu jānodrošina dokumentu glabāšanu un izmantošanu visā dokumentu dzīves ciklā.

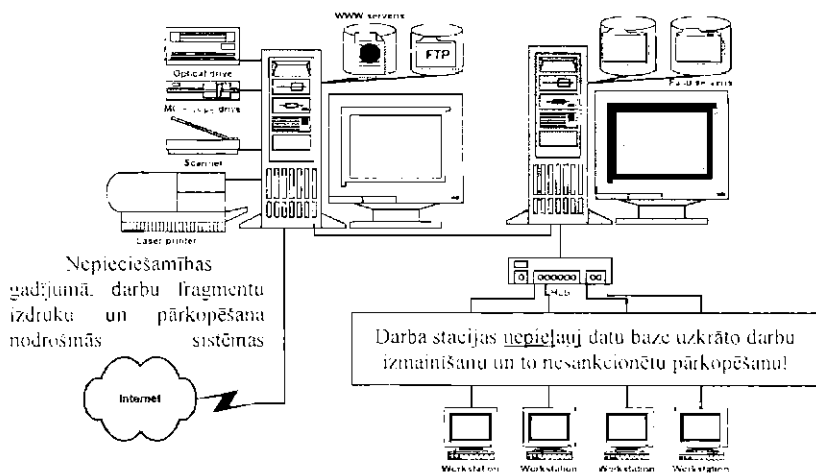
Dokumentu automatizēto uzskaites sistēmu paredzēts izveidot uz slēgtā lokālā datoru tīkla bāzes.

Dokumentu glabāšanai plānots izveidot failu serveri ar dokumentu datu bāzes sistēmu. Dokumentu lasīšanai paredzēts izmantot tikai specializētas darba stacijas ar kurām nebūs iespējams dokumentus un to fragmentus pārkopēt, nebūs iespējams veikt dokumentu satura izmaiņas.

Jaunu dokumentu ievietošana notiks tikai ar tīkla administratora starpniecību no šim nolūkam paredzēta speciāla datora – servera, kas savukārt nodrošinās:

- lokālā datortīkla pieslēgumu Internet;
- datu bāze esošo dokumentu pārnesanu uz citiem elektroniskiem informācijas nesējiem CD, MO, ...;
- datu bāzē esošo dokumentu sarakstu, darba tēmu publicēšanu uz WWW servera;
- dokumentu saņemšanu, to ievietošanai dokumentu datu bāzē, no Internet;
- dokumentu fragmentu izdruku un fragmentu pārkopēšanu uz pasūtītāja informācijas nesējiem;

Sistēmas un speciālā programmatūra:

- Serveru operētājsistēmas – **Windows NT 4.0**, Windows NT 5.0, Windows 2000;
- Darba staciju operētājsistēmas: **Windows 98**;
- Datu bāzes vadības sistēma – **Access 2000**, tālākā perspektīvā **DBVS MSQl Server, Oracle DBVS**;
- WWW, FTP serveris – **Microsoft Internet Information Servers (IIS)**. Projekta realizācijas etapi
- Uzstādīt centrālo serveri, kas nodrošinās specializētā tīkla vadību;
- Izstrādāt darbu datu bāzes sistēmu. Sākt pieņemt studentu un pasniedzēju darbus elektroniskā formā;
- Izstrādāt darbu pieņemšanas un publicēšanas instrukcijas;
- Piestāties Universitātes studentu uzskaites datu bāzei, lai saņemtu precīzus studentu sarakstus;
- Uzstādīt failu serveri un lokālā datortīkla darba stacijas. Nodot lietošanā specializētā datortīkla darba stacijas;
- Uzstādīt IIS un nodrošināt regulāru saņemto darbu sarakstu publikāciju Internet tīklā. Nodrošināt iespēju saņemt darbus ar datortīkla palīdzību.

Problēmas

Turpinot izstrādāt studentu darbu uzskaites sistēmu, jāatrisina darba organizācijas problēmas. Kā nodrošināt vienlaicīgu pieeju studentu darbiem diplomdarbu un kursa darbu aizstāvēšanas gaitā, komisija vēlēšies darbus pārskatīt, ja diplomdarbu aizstāvēšana vienlaicīgi var norisināties vairākās auditorijās.

Dr.h.biol., prof. I.Skārds, Dr.oec., doc. V.Straziņa

DZĪVES KVALITĀTE – LATVIJA EIROPAS VALSTU VIDŪ

Ievads

Ir zināms, ka Latvijā ir viens no zemākiem vīriešu pret sievietes skaita attiecības rādītājiem Eiropā. Tas izskaidrojams ar pakāpenisku vīriešu izmīršanu, sakarā ar grūtiem dzīves apstākļiem. Pie grūtiem dzīves apstākļiem ir jāpieskaita situācijas stress, kas rodas no grūtībām nodrošināt sev vietu darba tirgū. Pastiprinātā vīriešu mirstība saistās ar sirds un asinsvadu slimību izplatību. Nav izslēgts, ka šīs slimības rodas, kā cilvēka dzīves saglabāšanai neadekvāta

aizsargreakcija, iekļātot asinsvados holesterīna slāni, lai pasargātu asinsvadus no brīvo skābekļa radikāļu radītiem bojājumiem.

Darba uzdevumā ietilpa aplūkot vīriešu pret sievietes skaita attiecību vecuma grupā virs 65 gadiem un salīdzināt šos rādītājus ar rādītāju vērtībām citās Eiropas valstīs.

Materiāls un metode

Kā rādītājs tika izmantots 1999. gada nogalē publicēts Central Intelligence Agency USA materiāls, kas galvenokārt atspoguļo 1998. gada datus. Uz X ass tika atlikts vīriešu pret sievietes skaita attiecība vecumā grupā virs 65 gadiem, uz Y ass demogrāfijas un ekonomikas rādītāji. Visos gadījumos tika izvērtētas tās sakarības, kur X koeficienta vērtība bija vairāk nekā 3 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Rezultātu izklāsts

Zīdaiņu mirstība bija apgriezti proporcionāla vīriešu pret sievietes skaita attiecībai. X koeficienta vērtība bija ap 5 reizes lielāka par tā standartklūdu. Latvijai bija mazākās X vērtības un viena no lielākām Y vērtībām. Dānijai, Zviedrijai un Somijai bija lielākās X vērtības un mazākās Y vērtības.

Latvijai bija mazākais dzimušo pret mirušo skaits. Attiecības vērtība ir ap 0,5. Tas liek domāt par ļoti nelabvēlīgu demogrāfisko situāciju Latvijā. Norvēģijā, Dānijā, Zviedrijā un Somijā dzimušo skaits pret mirušo skaitu pārsniedz 1, kas nozīmē, ka šīs tautas neizmirst. X koeficienta vērtība bija 6,6 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Sagaidāmais dzīves ilgums jaundzimušiem Latvijā ir viens no vismazākajiem Eiropā. Tas liecina, ka dažādās vecuma grupās ir liela mirstība. Lielākais sagaidāmais dzīves ilgums ir Norvēģijā, Dānijā, Zviedrijā un Somijā. X koeficienta vērtība bija 4,6 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums Latvijā ir pat mazākais Eiropā. Tas liecina, ka Latvijā draud iedzīvotāju ievērojama iedzīvotāju skaita samazināšanās. Tas attiecas uz dažādās tautības Latvijā dzīvojošiem cilvēkiem. Izņēmums ir čigāni. To skaits Latvijā palielināsies. Lielākais dabiskais iedzīvotāju pieaugums ir Norvēģijā, Dānijā, Zviedrijā un Somijā. X koeficienta vērtība sakarībai starp vīriešu un sievietes skaita attiecību vecuma grupā virs 65 gadiem un iedzīvotāju dabisko pieaugumu bija 5,6 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Elektrības patēriņš uz vienu iedzīvotāju Latvijā ir mazākais Eiropā. Tas sastāda vairs tikai ap 60% no 1990. gada vērtības. Tas liecina, ka Latvijā rūpniecība un elektrisko dzelzceļu pārvadājumi ir samazinājušies. Lielākais elektrības patēriņš ir Norvēģijai, Dānijai, Zviedrijai un Somijai. Sevišķi liels tas ir Norvēģijai, kas izskaidrojams ar lēto elektroenerģiju, ko dod hidroelektrostacijas elektrības izmantojumiem mājāsaimniecībā. X koeficienta vērtība bija 3,4 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Latvijai ir mazs telefonu skaits uz iedzīvotāju. Tas liek domāt par vājiem sakariem.

Zviedrijā, Dānijā, Norvēģijā un Somijā telefona sakari ir ievērojami vairāk attīstīti. Zviedrijā ir pat 1,4 telefoni uz iedzīvotāju. X koeficienta vērtība bija 3,4 reizes lielāka par tā standartklūdu.

Secinājumi

Vīriešu skaita attiecība pret sievietes skaita attiecību labi korelējas ar demogrāfiskiem un ekonomiskiem rādītājiem. Latvijā vīriešu skaits ir ievērojami mazāks nekā citur Eiropā. Vīriešu skaita samazinājums nav izskaidrojams tikai ar pārmērīgu alkohola lietošanu, jo pagājušā gadsimta dati, kur alkohols tika lietots ļoti ievērojami, neatspoguļo tādu vīriešu skaita samazinājumu, kāds ir pašreiz. Liekas, ka pašreizējo situāciju var skaidrot ar sirds un asinsvadu slimībām, kura cēlonis varētu būt nedrošība par nākotni sakarā ar lielo konkurenci darba tirgū. Iespējams, ka to ir apzinājusies arī jaunatne, jo tā cenšas iegūt augstāko izglītību. Diemžēl, rūpniecība Latvijā, spriežot pēc mazā elektrības patēriņa, ir lielā mērā puvajinājusies. Iespējams, ka tas var sagādāt grūtības speciālistu izmantošanā.

Kā piemērs Latvijai varētu būt Skandināvijas valstis, jo tajās ekonomiskā un demogrāfiskā situācija ir vislabākā.

Dr.h.biol., prof. I.Skārds, Dr.oec., doc. V.Strazdiņa

IEDZĪVOTĀJU IZDEVUMU IZMANTOŠANA PĀRTIKAS PRET NEPĀRTIKAS PREČU IEGĀDEI. DEMOGRĀFISKĀ UN SOCIĀLĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ

Ievads

LU konferencē I.Karlsones sniegtā informācija rādīja, ka lielai daļai iedzīvotāju nepietiek naudas uzturēšanās līdzekļu iegādei. Konkrētā darba uzdevumā ietilpa analizēt šo parādību.

Metode

Kā maznodrošinātības rādītājs tika izmantots mazumtirdzniecības tīklā pārtikas vielu iegādei izdoto līdzekļu dalījums ar nepārtikas preču iegādei izdotiem līdzekļiem, atlikis uz X ass, uz Y ass tika atlikti laika periodam atbilstošie demogrāfiskie un sociālās situācijas rādītāji. Dati tika ņemti no Latvijas Statistikas institūta publicējumiem. Tie aptver laika periodu no 1990.-1999. gadam.

Rezultāti un diskusija

Konstatēts, ka mazbērnu mirstība ir proporcionāla mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas vielu summai dalītai ar nepārtikas preču summu. Vislielākās rādītāju vērtības tiek sasniegtas no 1992.-1995.g., vismazākās 1990.g. X koeficienta vērtība

ir 3 reizes lielāka par tā kļūdu, kas liecina par augstu statistisko ticamību. Pašreiz attiecības vērtības samazinās, kas liecina par ekonomiskās un demogrāfiskās situācijas uzlabošanos. Interesanti atzīmēt, ka dažos Latvijas novados (Rēzeknes rajonā un pilsētā) mazbērnu mirstība ir ievērojami maza – skaitļus var salīdzināt ar augsti attīstītu Eiropas zemju skaitļiem. Arī ģimenes noturība šajos novados ir lielāka. Iespējams, ka ģimenes pavarda sargāšanā pozitīva nozīme ir katoļticībai.

Līdzīgu dinamiku, tikai ar pretēju zīmi, rāda sagaidāmās dzīves ilgums dzimušiem zīdaiņiem. X koeficienta vērtība ir 4,3 reizes lielāka par tā kļūdu, kas liecina par augstu statistisko ticamību.

Latvijā ir sieviešu pārsvars, salīdzinot ar vīriešiem. It sevišķi šis pārsvars palielinājās gados vecāku iedzīvotāju grupā. Tā ir nelabvēlīga demogrāfiskās situācijas pazīme, jo liecina par vīriešu ātrāku mirstību no slimībām (sirds un asinsvadu slimībām), kas lielā mērā saistītas ar situācijas stresu. Šīs situācijas nelabvēlības rādītājs palielinās, palielinoties mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas pret nepārtikas preču attiecībai. X koeficienta vērtība ir 4,0 reizes lielāka par tā kļūdu, kas liecina par augstu statistisko ticamību.

Cits nelabvēlīgas situācijas rādītājs ir pašnāvību skaits. Pēdējais pieaug ar mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas preču pret nepārtikas preču attiecību, sasniedzot maksimumu 1993. gadā. Sakarība ir visai ticama, jo X koeficienta vērtība ir 3,1 reizi lielāka par tā kļūdu. Pašreiz pašnāvību skaits samazinās, tomēr to skaits ir 1,4 reizes lielāks nekā 1990. gadā.

Viens no kriminogēnās situācijas rādītājiem ir slepkavību skaits. Pēdējais pieaug ar mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas preču pret nepārtikas preču attiecību, sasniedzot maksimumu 1993. gadā. Sakarība ir visai ticama, jo X koeficienta vērtība ir vairāk nekā 2 reizes lielāka par tā kļūdu.

Kultūras situācijas rādītājs ir skolu apmeklējošo bērnu skaits. Pēdējais samazinājās ar mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas preču pret nepārtikas preču attiecību. Tas liecina, ka, pasliktinoties materiāliem apstākļiem (lielākā daļa naudas tiek izlietota pārtikas preču iegādei), palielinājās to skolas vecumā esošo bērnu skaits, kas neapmeklē skolu. Sakarība ir visai ticama.

Tiekšanos pēc izglītības ilustrē jauniešu skaits, kas turpina izglītību augstskolās. Pēdējais samazinās ar mazumtirdzniecībā pārdoto pārtikas preču pret nepārtikas preču attiecību, un sasniedz minimumu 1993. gadā. Regresija ir ticama, jo X koeficienta vērtība ir 2,4 reizes lielāka par tā kļūdu. Sākot ar 1995. gadu augstskolu apmeklētāju skaits jau ir lielāks nekā 1990. gadā. Pašreiz tas ir vairāk nekā 1,6 reizes lielāks, salīdzinot ar 1990. gadu.

Tiekšme pēc izglītības ir nākotnes attīstības kīla.

Secinājumi

Materiāli, kas analizēti kā pāra korelācijas starp iedzīvotāju naudas izlietojumu pārtikas pret nepārtikas preču iegādi (atlikts kā X), un atsevišķiem demogrāfiskiem un sociāliem rādītājiem (atlikts kā Y), rāda demogrāfiskās un sociālās situācijas pasliktināšanos 90. gadu sākuma periodā. Šāda situācija ir raksturīga krīzes periodā

pēc pārejas no plānsaimniecības ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Šajā periodā samazinājās iedzīvotāju iespējas bez pārtikas produktiem nopirkt vēl nepārtikas produktus. Šajā periodā pasliktinās arī demogrāfiskie rādītāji. Pašreizējā periodā rādītāji pakāpeniski uzlabojas. Daži rādītāji, piem., studējošo skaits augstākās mācību iestādēs, ievērojami pārsniedz 1990. gada rādītājus.

Dr.oec., asoc. prof. B.Sloka

STATISTIKAS UN AR TO SAISTĪTO PRIEKŠMETU ĪPATSVARS DAŽĀDĀS VADĪBAS ZINĪBU STUDIJU PROGRAMMĀS

Pieredze un prakse ir pierādījusi, ka konkurētspējīgam speciālistam pamatotu lēmumu pieņemšanā liela nozīme ir statistikas un ar to saistīto priekšmetu veiksmīgā pārzināšanā.

Pieprasījums uz studiju vietām vadībzinībās un ar tām saistītajās programmās ir viens no lielākajiem valstī, par ko liecina konkursi uz attiecīgajām studiju vietām. Ekonomika un vadībzinības ir no pieprasītākajām visos izglītības līmeņos – augstākās, pēcevidusskolas (koledžas), vidējās izglītības, kā arī pieaugušo izglītības līmenī. Ekonomika un uzņēmējdarbības pamati ir vieni no populārākajiem mācību priekšmetiem arī vidusskolās, arodskolās un tehnikumos.

Šobrīd notiek darbs ar profesionālās izglītības reformu, lai šo izglītību vairāk orientētu tirgus prasībām, kā arī paredzētas lielas izmaiņas akadēmiskās izglītības finansēšanā.

Pašreiz ekonomikas, vadībzinību, uzņēmējdarbības un tūrisma organizācijas studiju programmas ir vienas no populārākajām studiju programmām Latvijā (skatīt 1. tabulu). 1998. gadā iesniegumu skaits uz valsts budžeta finansēto studiju vietu bija īpaši augsts Latvijas Universitātes vadībzinību studiju programmai, kur konkurss bija vislielākais: 16,73 iesniegumi uz vienu valsts budžeta finansēto studiju vietu. Nākamā populārākā studiju programma bija Latvijas Universitātes ekonomikas studiju programma – 9,80; Rīgas Ekonomikas augstskolā uzņēmējdarbības studiju programma – 9,41; Vidzemes augstskolas uzņēmējdarbības studiju programma – 8,72; Vidzemes augstskolas tūrisma organizācijas un vadības studiju programma – 7,27; Daugavpils Pedagoģiskās universitātes ekonomikas studiju programma – 7,06; Latvijas Lauksaimniecības universitātes ekonomikas studiju programma – 6,87; Rēzeknes Augstskolas uzņēmējdarbības studiju programma – 4,69; Ventspils Augstskolas vadībzinību studiju programma – 2,72; Rīgas Tehniskās universitātes uzņēmējdarbības studiju programma – 2,40.

Ekonomikas un vadībzinību studiju programmas² piedāvā arī vairums juridisko personu dibināto augstāko mācību iestāžu. Liela interese ir par Eiropakultātes un ārvalstu augstskolu piedāvājumiem ekonomikas un vadībzinību jomā.

Pasaulē atzītās vadībzinību studiju programmās liels īpatsvars ir statistikai un ar to saistītajiem mācību priekšmetiem: ekonometrijai, daudzdimensiju statistiskajai analīzei, prognozēšanai, lēmumu pieņemšanas kvantitatīvajām metodēm u.c. Diemžēl. jāatzīmē, ka ne visās studiju programmās Latvijā šim priekšmetam ir pietiekami liels īpatsvars dažādu piedāvāto studiju priekšmetu klāstā, kā arī piedāvātā statistikas un ar to saistīto priekšmetu programma ne vienmēr atbilst pasaulē labāko augstskolu prasībām un arī darba devēju prasībām pēc zināšanām un prasmes analizēt, pamatot un prognozēt. Daudzi darba devēji ir atzinuši, ka agrāko gadu absolventu zināšanas ar statistiku saistītos priekšmetos ir bijušas pamatīgākas un dziļākas. Nepieciešamību vairāk statistikas un ar to saistīto priekšmetu iekļaušanu studiju programmās Latvijā ir atzinuši daudzi Latvijas studenti, kas pašreiz papildina studijas ārvalstīs. Statistikas un ar to saistīto priekšmetu labas zināšanas ir pamatā daudzu ļoti svarīgu studiju priekšmetu un studiju virzienu apguvē: tirgzinību pētīšanā (Marketing Research), riska analīzē, finansu analīzē, investīciju analīzē un daudzos citos.

Latvijā ir patiesi labas zinātniskās iestādes un metodiskie materiāli, kuru autori ir - Oļģerts Krastiņš, Edgars Vasermanis, Juris Krūniņš, Pēteris Zvidriņš, Remīgijs Počs, Daina Šķiltere, Pēteris Rivža, Baiba Rivža, Ismena Revīna, Zigrīda Goša, Inta Ciemiņa, Inta Krūmiņa, Māra Zvidriņa, Signe Bāliņa, Andrejs Jaunzems un vēl daudzi citi, lai Latvijā studējošie iegūtu labu un kvalitatīvu izglītību un veiksmīgi iznāktu statistikas un ar to saistīto priekšmetu sniegtās iespējas. Īpaši jāatzīmē tās labās iespējas studiju mācību materiālu sagatavošanā un publicēšanā, kādas ir Ventspils augstskolā. Šis ir pārmaiņu brīdis, kad gan studentu, gan pasniedzēju laiks ir ļoti dārgs un ir radījis vajadzību pēc vairāk kvalitatīviem mācību materiāliem un palīgmateriāliem. Daudzi mācībspēki ir atraduši iespēju šādus materiālus sagatavot un publicēt. Pateicība ir jāizsaka Centrālajai Statistikas pārvaldei, kas ir spējusi atbalstīt un publicēt akadēmiķa Oļģerta Krastiņa mācību grāmatu "Statistika un ekonometrija", kas jau ir kļuvusi par bibliogrāfisko retumu un vienu no vispieprasītākajām un "nolasītākajām" grāmatām

² Dažkārt rodas terminoloģiskas neskaidrības attiecībā uz vadībzinību un uzņēmējdarbības studiju programmu nosaukumu. "Vadības zinātne" ar 1999. gada 3. marta Latvijas Zinātnes padomes lēmumu studiju programma iekļauta zinātņu sarakstā. Augstākās izglītības padome "Vadības zinības" iekļāvusi bakalaura studiju sarakstā; "Uzņēmējdarbība" - profesiju katalogā, kurā ir ietverti profesionālo studiju programmu nosaukumi. 1. tabulā izmantoti dati no LR CSP biļetena, kurā uzrādīto studiju programmu nosaukumi var neatbilst studiju programmu akreditācijas dokumentos ietvertajiem nosaukumiem, piemēram, Rīgas Ekonomikas augstskolas studiju programma ir akreditēta kā ekonomikas studiju programma, tāpat kā Rīgas Tehniskās universitātes studiju programma. Līdzīga situācija ir arī citu augstskolu studiju programmām, kuru akreditācija notika agrāk nekā "vadībzinību studiju programma" un tika oficiāli ietverta akadēmisko studiju programmu katalogā. Īpaši ārvalstu eksperti ir atzīmējuši, ka akreditācijai iesniegtās ekonomikas studiju programmas pēc to satura ir tuvākas vadībzinību studiju programmām.

augstskolu bibliotēkās. Iepriekšminēto un citu statistikas mācību grāmatu labo lūmeni ir atzīmējuši ārvalstu eksperti studiju programmu akreditācijas laikā. Diemžēl, dažu augstskolu statistikas pasniedzēji, kuri tikai pavisam attālināti ir redzējuši, kādas prasības šī priekšmeta zināšanās ekonomikas un vadibzinību studiju programmās izvirza pasaule attīstītākajās valstīs, un nevar un nespēj ieteikt studentiem mācību literatūru latviski, kā arī nav informēti par galvenajiem jautājumiem, kas studentam ir jāapgūst šajā priekšmetā. Tragēdijas un problēmas sākas, kad studenti izkrīt kārtējā pārbaudījumā, ja vēlas turpināt studijas augstākā lūmenī vai citā augstskolā. Šādu gadījumu nav mazums, tāpēc katram pasniedzējam būtu vēlreiz jāpārdomā par to, ko mēs sniedzam saviem studentiem, jo viņus gaida nežēlīga konkurences cīņa darba tirgū, un statistikas zināšanas viņiem varētu būt labs palīgs un pat daļa no pamata viņu turpmākajā dzīvē.

Literatūra:

1. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija. 1999. gada jūnijs.
2. LR augstskolu akreditācijas materiāli.
3. California State University Dominguez Hills, 1997-98 University Catalog.
4. Dalhousie University 1997-98, Graduate Studies.
5. The Lubin School of Business, 1995-1997 Graduate School Catalog and Application, 90 p.
6. Kenan-Flagler Business School, The MBA Program 1995-1996.
7. University of Maine, Graduate Catalog, 1998-1999.

1. tabula

Ekonomikas, vadibzinību, uzņēmējdarbības un tūrisma organizācijas un vadības studiju programmas Latvijas augstākajās mācību iestādēs 1998./99. mācību gada sākumā

Mācību iestāde	Studiju programma	Iesniegumu skaits	Uzņemto skaits	Uzņemšanas procents	Konkurss uz budžeta finansēto studiju vietu*	Uzņemtie			
						Budžeta grupās	% no visiem uzņemtajiem	maksas grupās	% no visiem uzņemtajiem
Latvijas Universitāte	Ekonomika	1706	702	41,2	9,80	174	24,8	528	75,2
	Vadibzinības	3112	2465	79,2	16,73	186	7,6	2279	92,4
Rīgas Tehniskā universitāte	Uzņēmējdarbība	2202	1579	71,7	2,40	916	58	663	42
Daugavpils Pedagoģiskā universitāte	Ekonomika	353	232	65,7	7,06	50	21,5	182	78,5
Rīgas Aviācijas universitāte	Ekonomika	209	209	100	—	—	—	209	100
Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola	Uzņēmējdarbība	477	477	100	—	—	—	477	100

Mācību iestāde	Studiju programma	Iesniegumu skaits	Uzņemto skaits	Uzņemšanas procents	Konkurss uz budžeta finansēto studiju vietu*	Uzņemtie			
						Budžeta grupās	% no visiem uzņemtajiem	maksas grupās	% no visiem uzņemtajiem
Rēzeknes Augstskola	Uzņēmējdarbība	460	316	68,7	4,69	98	31,0	218	69,0
Ventspils Augstskola	Uzņēmējdarbība	201	74	36,8	2,72	74	100	–	–
Rīgas Ekonomikas augstskola	Uzņēmējdarbība	1091	116	10,6	9,41	116	100	–	–
Banku augstskola	Uzņēmējdarbība	721	452	62,7	–	–	–	452	100
Latvijas Lauksaimniecības universitāte	Ekonomika	1003	531	52,9	6,87	146	27,5	385	72,5
Latvijas Medicīnas akadēmija	Uzņēmējdarbība	69	23	33,3	–	–	–	23	100
	Ekonomika	150	48	32,0	–	–	–	48	100
Baltijas Krievu institūts	Ekonomika	90	90	100	–	–	–	90	100
Biznesa institūts RIMPAK Līvonijs	Ekonomika	14	11	78,6	–	–	–	11	100
Sociālās tehnoloģijas institūts	Ekonomika	67	67	100	–	–	–	67	100
Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola	Ekonomika	106	106	100	–	–	–	106	100
	Uzņēmējdarbība	267	252	94,4	–	–	–	252	100
Rīgas Humanitārais institūts	Ekonomika	258	75	29,1	–	–	–	75	100
Biznesa augstskola "Turība"	Uzņēmējdarbība	560	475	84,8	–	–	–	475	100
	Tūrisma un atpūtas organizācija	199	174	87,4	–	–	–	174	100
Vidzemes Augstskola	Uzņēmējdarbība	218	25	11,5	8,72	25	100	–	–
	Tūrisma organizācija un vadība	189	26	13,8	7,27	26	100	–	–
Ekonomikas un kultūras augstskola	Ekonomika	860	154	17,9	–	–	–	154	100

Mācību iestāde	Studiju programma	Iesnie- gumu skaits	Uzņem- to skaits	Uzņem- šanas pro- cents	Konkurss uz budžeta finansēto studiju vietu*	Uzņēmie			
						Budžeta grupās	% no visiem uzņem- tajiem	maks- sas grupās	% no visiem uzņem- tajiem
Informācijas sistēmu menedžmenta augstskola	Tūrisma organizācija un vadība	63	63	100	-	-	-	63	100

* Konkurss uz budžeta finansēto studiju vietu aprēķināts, iesniegumu skaitu attiecīgās augstskolas studiju programmai, dalot ar uzņemto studentu skaitu attiecīgajā budžeta finansētajā studiju grupā.

Mag.commerc., lekt. I.Spīča

LATVIJAS ĀRĒJĀS TIRDZNIECĪBAS IZVĒRTĒŠANAS PAŅĒMIENI

Katra valsts eksporta un importa apjomu aprēķina gan naturālā, gan vērtības izteiksmē.

Eksporta un importa apjoms vērtības izteiksmē sākmā tiek aprēķināts nacionālajā valūtā un pēc tam pārrēķināts ASV dolāros.

Ja valstī ir augsta inflācija, tad eksporta un importa apjoms vērtības izteiksmē uzreiz tiek aprēķināts ASV dolāros.

Eksports tiek aprēķināts pasaules cenās pēc FOB termina, bet imports – pēc CIF termina.

Eksporta cenā saskaņā ar FOB terminu ietilpst:

- piegādes izmaksas uz ostu,
- iekraušanas izmaksas kuģī.

Importa cenā saskaņā ar CIF terminu ietilpst:

- piegādes izmaksas uz ostu,
- iekraušanas izmaksas kuģī,
- apdrošināšanas pirkšana,
- kuģa un ostas izmaksas.

Starptautiskās tirdzniecības pieauguma tempi tiek salīdzināti ar ražošanas pieauguma tempiem.

Augsti starptautiskās tirdzniecības pieauguma tempi raksturo starptautiskās darba dalīšanas padziļināšanos, specializāciju un kooperāciju.

Starptautiskās tirdzniecības struktūra parasti tiek analizēta divējādi:

- pēc ģeogrāfiskās struktūras,
- pēc preču struktūras.

Starptautiskās tirdzniecības analīze pēc ģeogrāfiskās struktūras notiek pēc šādām pazīmēm:

- teritoriālā (Āfrika, Āzija, Eiropa),
- organizatoriskā (ES, NVS).

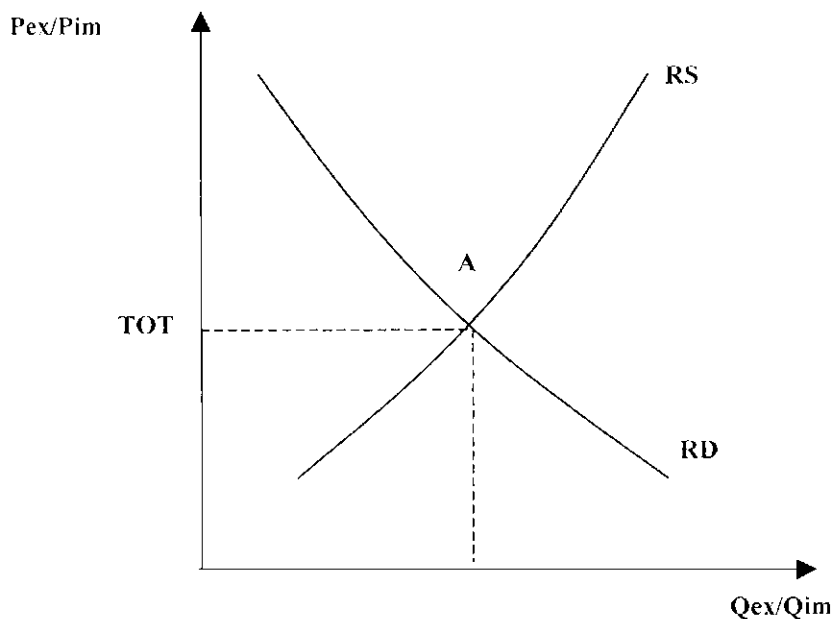
Starptautiskās tirdzniecības analīze pēc preču struktūras notiek saskaņā ar harmonizēto preču kodēšanas un aprakstīšanas sistēmu vai ANO starptautisko klasifikāciju. Starptautiskās tirdzniecības apstākļi ir eksporta un importa cenas attiecība.

Ja analizē noteiktas preces tirdzniecības apstākļus, tad izvērtē šīs preces eksporta un importa cenas attiecību.

Ja analizē visu preču tirdzniecības apstākļus, tad izvērtē eksporta cenu indeksa un importa cenu indeksa attiecību.

Tirdzniecības apstākļi raksturo katras valsts eksporta savstarpējā pieprasījuma un savstarpējā piedāvājuma un importa savstarpējā pieprasījuma un savstarpējā piedāvājuma attiecību.

Tirdzniecības apstākļu izvērtēšana palīdz izstrādāt atbilstošu valsts tirdzniecības politiku.

1. attēls. Tirdzniecības apstākļi.

Apzīmējumi:

Tirdzniecības apstākļi – ToT

Eksporta cenu indekss – Pex

Importa cenu indekss – Pim

Eksporta apjoms – Qex

Importa apjoms – Qim

Eksporta salīdzinošais piedāvājums – RS

Importa salīdzinošais pieprasījums – RD

Tirdzniecības apstākļu izvērtējums:

1. ToT = 100

Eksporta un importa cenas ir vienādas.

2. ToT > 100

Pieaugot kopējām valsts eksporta cenām, salīdzinot ar kopējām importa cenām, valsts uz katru eksporta preču vienību var nopirkt vairāk importa preču vienību. No tā izriet -- valsts labklājība pieaug.

3. ToT < 100

Pieaugot kopējām valsts importa cenām, salīdzinot ar kopējām eksporta cenām, valsts uz katru eksporta preču vienību var nopirkt mazāk importa preču vienību. No tā izriet -- valsts labklājība samazinās.

Mag.oec. I.Sproge**NODOKĻI UZŅĒMĒJDARBĪBĀ**

Nodokļiem nav tikai fiskāla nozīme, tie aptver visus tautsaimniecībai svarīgākos pasākumus un katru valsts iedzīvotāju. Nodokļu politika var stimulēt un arī bremzēt atsevišķus uzņēmējdarbības veidus, nozares, atsevišķus valsts reģionus un tautsaimniecību kopumā. Nodokļu sistēmas pamatā ir jābūt ekonomiskajam izdevīgumam – lai nodokļus maksāt būtu izdevīgāk nekā nemaksāt. Nekādi aizliegumi, sodi un citas sankcijas nevar dot tādu efektu kā ekonomiskais izdevīgums pašam nodokļu maksātājam. Soda sankcijas nedrīkst būt pašmērķis. Soda sankcijas ir saistītas ar papildu izdevumiem, sociālo spriedzi un attīstības

kavējumiem. Nodokļu sistēmai ir jābūt tādai, kas pati par sevi nerada soda vajadzību. Piemēram, ceļu policijas uzlikto sodu skaits neraksturo ceļu policijas labo darbu, bet gan tieši pretējo – tas liecina, ka nav radīti visi apstākļi, lai nenotiktu satiksmes noteikumu pārkāpumi.

Lai raksturotu nodokļu likmju atbilstību konkrētiem apstākļiem, kā pats svarīgākais apstāklis ir jāmin iekasēto nodokļu atgriezeniskā saite – kā tie iespaido uzņēmējdarbības attīstību, kāda daļa no sava darba augļiem darba veicējam ir jāatdod nodokļos un vai atlikusī daļa viņam nodrošinās paplašinātas atražošanas procesu ilgstoši, vai tikai īslaicīgu atražošanas procesu, kāda daļa uzņēmējam vai darba veicējam atgriezīsies kā sociālais nodrošinājums vai sociālās infrastruktūras nodrošinājums. Ja uzņēmējdarbībā ilgstoši nebūs iespējams nodrošināt paplašināto atražošanu, ražošana neattīstīsies vai pat apstāties un nekādi nodokļi vispār netiks maksāti. Tāds ir ekonomikas pamatnosacījums – palielinot nodokļu likmes, iespējams iekasēt vairāk līdzekļu, bet var arī notikt pretējais – pārsniedzot kritisko robežu, iekasēto nodokļu masas apmērs var katastrofāli samazināties. Uz šīs robežas balansē arī visa Latvijas nodokļu sistēma. Latvijas apstākļos iekasēt vairāk nodokļu ar likmju palielināšanu vairs nevar, to iespējams panākt tikai ar ražošanas paplašināšanu un nodokļu iekasēšanu no ēnu ekonomikas daļas, kura jau pārsniedz 40% no iekšzemes kopprodukta. Nodokļu iekasēšana no ēnu ekonomikas dotu iespēju palielināt līdzšinējo nodokļu masu par vienu trešdaļu līdz dubultai. Nepamatots ir arī dalījums pievienotās vērtības nodokļu maksājamajos un nemaksājamajos darījumos, kuri praktiski ir formāli. Tā, kaut gan formāli medicīnas preces neapliek ar PVN nodokli, tad tomēr tas ietver izmaksās iepakojuma izejmateriālu, energo resursu izmantošanu, kuri ietver arī PVN. Ja ar Latvijas likumdošanu un VID darbību būtu panākta visas saimnieciskās darbības likumība, arī nodokļu likmes varētu būt mazākas un līdzekļu valsts funkcionēšanai pietiktu.

Galvenie cēloņi nodokļu administrēšanas procesa nepilnībā ir jāmeklē vairākos virzienos, no kuriem akcentējami šādi:

1. Nodokļu likumi ir nepilnīgi un dažādi tulkojami, tādēļ tiek rakstītas instrukcijas šo likumu saprašanai. Savukārt instrukcijas ir apjomīgas (desmitiem lappušu garumā) un tāpat satur pretrunīgus vai divdomīgus norādījumus. Nodokļu likumos ietvertie daudzie izņēmumi sarežģījuši visu nodokļu sistēmu. Piedevām nodokļu likumi vai to skaidrojumi nepārtraukti mainās. Tādējādi ierindas grāmatveži un pat VID darbinieki nepilnīgi pārzina likumu izmaiņas un bieži kļūdās.

2. Uzņēmuma grāmatvedim un vadītājam nav iespējams regulāri saņemt likumu un instrukciju izmaiņas, bet VID sistemātisku darbu likumdošanas zināšanu pilnveidošanai neveic. VID neorganizē uzņēmumu darbinieku sistemātisku instruktāžu, varbūt pat pretēji – tikai cenšas konstatēt likumdošanas pārkāpumus uzņēmējdarbībā. Latvijā VID nenodrošina pietiekamu informatīvo darbu nodokļu aprēķināšanai un samaksai. Te jāatzīmē, ka dažās valstīs (Kanādā) potenciālajiem nodokļu maksātājiem finansu dienesti piesūta pēdējo – jaunāko informāciju par

nodokļiem un nodevām ar visām atskaites formām, kuras nodokļu maksātājiem jāaizpilda. Arī ASV visas nodokļu formas ir pieejamas interneta lapaspusēs un biežāk lietojamās veidlapas ir pieejamas bezmaksas pastā. Ja šādu pieredzi pārņemtu Latvijas Valsts ieņēmumu dienests, samazinātos neskaidrības un kļūdas, kā arī darba patēriņš un izmaksas uzņēmumos, bet tad pēc esošās kārtības samazinātos atalgojums VID darbiniekiem, ko VID cenšas nepieļaut.

3. VID neveic sistemātisku profilakses darbu uzņēmumos. VID rīkotās audita pārbaudes par grāmatvedības uzskaiti parasti notiek tikai par divus trīs gadus veciem pārskatiem, un par pieļautajām kļūdām (neatkarīgi no to izcelsmes avota) tiek noteikts sods. Nekādas izskaidrošanas, brīdinājumu vai pamācību – tikai sods. Šāda sodu sistēma rada uzņēmumos nevajadzīgu sociālo spriedzi un rosina vēlmi darboties ēnu ekonomikas apstākļos, kad nav nepieciešams ievērot sarežģīto un grūti izprotamo likumdošanu. Savukārt pret darbību ēnu ekonomikā VID līdz šim apzināti vai neapzināti ir bezspēcīgs.

4. Samērā augstās nodokļu likmes, pastāvot ļoti zēmajam ar nodokli neapliekamajam minimumam, bremzē uzņēmējdarbības attīstību. Lai spētu pastāvēt, uzņēmums nereti ir spiests meklēt iespēju kaut kā samazināt izdevumus, kas visvieglāk panākams, samazinot nodokļu maksājumus, noslēpjot ieņēmumus, mākslīgi uzskaitot izdevumus, panākot dažādas atlaides utt. Augsto nodokļu likmju dēļ un VID soda sankciju rezultātā uzņēmumi nereti pat bankrotē vai likvidējas.

5. Vājš nodokļu administrēšanas informatīvais nodrošinājums negarantē vispusīgu pārskatu par nodokļu iekasēšanas gaitu, nodokļu parādiem un nodokļu maksājumiem, tādēļ to nepieciešams pilnveidot. VID no uzņēmuma var pieprasīt dažādas atskaites, bet lai uzņēmums varētu redzēt tos datus, kas ir ievadīti VID sistēmā ir jāiet un jālūdzas, bet citreiz pat atbild, ka mēs tādas ziņas nesniedzam.

6. VID darbība, audita rezultātā konstatētās nepilnības, veiktie pasākumi nodokļu administrēšanas pilnveidošanā nenotiek atklāti, un VID tos uzskata par dienesta informāciju, kuru neļauj izplatīt ārpus VID. Nepieciešams VID darbu veidot atklātu un sistemātisku, panākot, lai likumi vienādi attiektos uz visiem iedzīvotājiem un juridiskajām personām.

7. Valstī jāveido sociālā taisnīguma princips, saskaņā ar kuru visi iedzīvotāji ir vienlīdz tiesīgi un godājami. Nav pieļaujams, ka valsts institūciju darbinieki sevi uzskata par augstākstāvošiem, bet apmeklētājus – par traucētājiem, aizmirstot, ka nodokļus maksā pārsvarā fiziskās un juridiskās personas, kuras par nomaksātiem nodokļiem ir tiesīgas saņemt morālu gandarījumu.

8. Jāizbeidz masveidīgā VID sodu sistēma, saskaņā ar kuru gandrīz visām juridiskajām personām ir jāmaksā sods, ka gandrīz visi uzņēmējdarbības veicēji VID pārbažu rezultātā ir blēži, zagļi un krāpnieki un tikai VID darbinieki ir godīgi. Šo soda sankciju iemesls nereti ir vājš, nekvalitatīvais vai korumpētais VID darbinieku darbs, kas radikāli jāmaina.

9. Nepamatota ir īpašuma nodokļa izmaiņas, kas progresīvo nodokļu likmi 2000. g. pārvērs par proporcionālo uzliekot lielāku slogu mazajiem uzņēmumiem, un atvieglo lielos uzņēmumus. Kā arī diskutējama ir nekustamā īpašuma vērtība, pēc

kuras to apliek ar nodokli, nodokli nosaka pēc bilances vērtības, nevis pēc faktiskās tirgus vērtības, tātad uzņēmējam ir dotas tiesības pašam manipulēt ar bilances vērtību.

Papildus nodokļu liknēm svarīgi pilnveidot arī nodevu un sodu ievākšanas un reģistrācijas sistēmu. Latvijā nav vienotas nodevu un sodu uzskaites, un ievērojamas ienākumu summas tiek izmantotas neplānoti. Attīstītās valstīs nodevu un soda naudu veidā ievāc salīdzinoši lielu daļu no valsts un pašvaldību ienākumiem, ko vajadzētu īstenot arī Latvijā. Latvijā soda naudas ir ieinteresēti savākt tie valsts iestāžu darbinieki, kuri var uzlikt attiecīgo sodu, un viņu kabatā ieslīd liela daļa no šīs summas – pat līdz 80 procentiem. Tātad amatpersonas ir ieinteresētas veicināt pārkāpumus, nevis sakārtot sistēmu, bet gan rast iespēju uzlikt maksimālo sodu – Ls 100, 250 un vairāk, lai papildinātu savus ienākumus. Šeit nemaz nav runa par to, kāda nelikumība pieļauta, nav svarīgi, vai uzņēmuma apgrozījums ir 1000 latu gadā, vai viens miljons, vai pat vairāk – pārsvarā gadījumu visi uzņēmēji tiek vienādoti. Līdz ar to esošā nodokļu politika bremzē mazo un vidējo uzņēmumu attīstību, kas savukārt samazina nodokļu iekasēšanas bāzi.

Dr.h.oec., prof. A.Sproģis

LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBA GADSIMTU MIJĀ

2000. gads Latvijā iesācies ar daudzām objektīvām un arī pašu izveidotām subjektīvām problēmām. Starptautisko ekspertu izteicieni par Latviju, un t.sk. Latgali, kā par Eiropas Savienības un to kandidātvalstu starpā visnabadzīgāko novadu, ir tragiski Latvijas iedzīvotājiem. Rodas pamatots jautājums: vai tiešām nabadzīgākais, un ja tā, tad kāpēc nabadzīgākais?

Ja pēc ANO Attīstības programmas pētījumu rezultātiem (*Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999.* Rīga, 1999, 131 lpp.), pasaules vidējais iekšzemes kopprodukta (IKP) apmērs uz 1 iedzīvotāju gadā tiek saražots nepilni 2 tūkstoši (ievērojot paritātes koeficientu virs 2,8 tūkst. dolāru) dolāru, tad Eiropas Savienības (ES) valstīs tas ir ap 20 tūkstoši dolāru, bet Latvijā tikai 2.7 tūkstoši dolāru (ievērojot paritātes koeficientu no 4,3-5,5 tūkstoši dolāru). Diemžēl, šajos IKP apmēros ne vienmēr tiek ietverts vienāds saturs. Ja ES valstīs ēnu ekonomika sastāda tikai dažus procentus no IKP, tad Latvijā pēc Centrālās Statistikas pārvaldes (CSP) datiem ēnu ekonomika ir 15%, bet pēc citu autoru datiem no 3,5% līdz 60%. Tātad Latvijā 1999. gadā IKP varēja būt, ievērojot ES valstīs esošās cenas, no 4,3 līdz 7,0 tūkstoši dolāru uz 1 iedzīvotāju gadā, kas var pārsniegt 1990. gada līmeni par 20-35%. CSP dati liecina, ka 1999. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju Latvijā tālu atpalika no 1990. gada līmeņa. Cik pamatoti ir minētie dati, var traktēt

divējādi. Latvijas CSP dati parāda, ka Latvija tālu atpaliek no ES līmeņa (4-6 reizes); ņemot vērā ēnu ekonomiku, atpalicība var būt tikai 3-4 reizes un tā var nebūt lielāka kā Lietuvā, Polijā un dažās citās ES kandidātvalstīs. Pēc ekspertu secinājumiem Latvijā vairāk nekā 83% iedzīvotāju dzīvo zem iztikas minimuma līmeņa. Tajā pašā laikā daudzu vadošo politiķu ienākumi gadā pārsniedz 0,1 vai pat 1 miljonu Ls.

Tātad viens no daudzajiem nabadzības cēloņiem lielai Latvijas iedzīvotāju daļai ir nepamatota ienākumu polarizācija, kuru stimulē kļūdainā nodokļu politika un iespēja iegūt īpašumus un ienākumus, izmantojot dienesta stāvokli.

Nepamatotā nodokļu politika Latvijā izveidojusi (atšķirībā no Igaunijas, Lietuvas, Krievijas, Baltkrievijas u.c.) visdārgākos naftas produktus, elektroenerģiju, pārliecīgi dārgos valsts pilnvarniekus uzņēmumos, kuri gan nav nekur atbildējuši par uzņēmumu lejukslīdi. Latvijas tautsaimniecību sagrauj arī pārliecīgā valsts uzņēmumu privatizācija (vai pat izlaupīšana un sadalīšana), laikā, kad citu valstu valsts uzņēmumi tiek izveidoti Latvijā un darbojas efektīvi savas valsts interesēs. Ja attīstītās valstis ar naudas pirkspējas regulāciju sekmē inflāciju un samazina savas naudas pirkspēju, lai veicinātu eksporta pārsniegumu pār importu, tad Latvijā nepamatoti tiek kavēta inflācija, uzturot augstu bezdarba līmeni, nelieterīgi izdalot līdzekļus bezdarbnieku uzturēšanai, un nelielās pirkspējas dēļ netiek veicināts preču patēriņš un reizē nodokļu ieņēmumi.

Niecīgais subsīdiju apjoms iznīcina lauksaimniecību Latvijā, sadārdzina vietējās lauksaimniecības produkcijas pašizmaksu, pasliktinot jau tā nabadzīgo iedzīvotāju dzīves līmeni. Tā, jau ES subsīdijas lauksaimniecībā sekmē pārtikas preču cenu samazināšanu un maznodrošināto iedzīvotāju dzīves līmeņa pacēlumu, tad Latvijā subsīdijas ir nenozīmīgas un arī tās pārsvars palīdz lielražotājiem. Pārlietu lielās nodokļu likmes veicina Latvijas uzņēmumus veidot filiāles ārvalstīs, samazinot ražošanu Latvijā.

Latvijas nodokļu sistēma, īpaši arī jaunais izgudrojums aplikt ar nodokli vieglo auto transportu, valsts institūciju patvaļa un korumpētība, nodokļu sistēmas sarežģītība un darbietilpīgās nodokļu atskaites, brenīzē tautsaimniecības attīstību.

Valstī ar kavēšanos un birokrātiski lēni risinās jautājums par celulozes rūpnīcas celtniecību, kā arī eļļas fabrikas un spirta fabriku attīstību, kas varētu palielināt vajadzību pēc lauksaimniecības produktiem (labības, rapšu sēklas, linsēklas u.c.). Īpaši kavēta valstī tiek arī celulozes fabriku celtniecība, kura varēja būt kā efektīvs valsts uzņēmums, jo arī izejvielas pārsvarā būs valsts meži. Šī valsts ierēdņu vienaldzība kavē iespēju valstī papildus nodarbināt bezdarbniekus un veicināt iekšzemes kopprodukta ieguves palielinājumu vismaz par 20-30%.

Kopsummā jāsecina, ka Latvijas tautsaimniecība attīstās, bet, diemžēl, nevienmērīgi, ar ļoti izteiktu ienākumu diferenciaciju. Diemžēl, nemākulīgā tautsaimniecības vadība un korumpētība bremzē attīstību un kavē Latvijas uzplaukumu. Latvijas attīstībai ir objektīvi nosacījumi un tie ir jāizmanto.

Mag.commerc., lekt. L.Stabulniece

PATĒRĒTĀJU KOOPERĀCIJA TIRDZNIECĪBĀ: UZŅĒMĒJDARBĪBAS TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI

Patērētāju biedrības Latvijā ir viens no izplatītākajiem kooperatīvo organizāciju veidiem. Fiziskas personas apvienojas kooperatīvā sabiedrībā ar mērķi apmierināt noteiktas personiskās saimnieciskās intereses. Kā norādīts patērētāju biedrības paraugstatūtos, biedrības mērķis ir apmierināt tās biedru vajadzības, kā arī veicināt viņu sabiedrisko darbību un paaugstināt materiālās labklājības un kultūras līmeni.

Tirdzniecība ir viens no patērētāju biedrību darbības virzieniem. Kaut arī Latvijā patērētāju kooperācijas īpatsvars mazumtirdzniecības preču apgrozījumā būtiski samazinājies (galvenokārt attīstoties privātā sektora tirdzniecībai), tomēr joprojām tas veido apm. 15% no kopējā apgrozījuma (piemēram, 1990. gadā – 35%). Turklāt jāatzīmē, ka patērētāju kooperācijai Latvijā ir senas tradīcijas, sākot jau ar 19. gs. otro pusi.

Neskatoties uz patērētāju kooperācijas plašo izplatību Eiropā, tās izveidošanās un attīstības teorētiskie pētījumi ekonomiskajā literatūrā parādās tikai 20. gs. 20.-30. gados.

Analizējot patērētāju kooperatīvu kā savdabīgu struktūru teorētiskā aspektā, tiek izveidots tā ideāltips jeb racionālā shēma, nosakot:

- mērķus, kurus izvirza cilvēki, organizējot šādas struktūras un piedaloties tajās;
- kooperatīvo sabiedrību izveidošanas un funkcionēšanas nosacījumus.

Atšķirībā no citiem saimnieciskajiem subjektiem patērētāju biedrības izvirza specifiskus mērķus: savu biedru nodrošināšanu ar nepieciešamajiem personiskā patēriņa priekšmetiem atbilstošā kvalitātē par iespējami zemākām cenām, t.i., nodrošināt tām privātajām mājsaimniecībām, kuras ir biedrības sastāvā, patērētāja izdevīgumu (renti jeb pārpalikumu), salīdzinot ar citām mājsaimniecībām, kuras nav biedrībā un, tāpēc pērk preces par tirgus cenām.

No ekonomikas teorijas viedokļa patērētāju biedrība ir privāto mājsaimniecību apvienība atsevišķu funkciju kopīgai izpildei: nepieciešamo patēriņa preču iegādei, t.sk. neizslēdzot iespēju arī tās ražot savu vajadzību apmierināšanai. Pašu patēriņa procesu (vajadzību apmierināšanu) katra privātā mājsaimniecība realizē atsevišķi.

Juridiski patērētāju biedrība ir uzņēmējdarbības forma. Praksē patērētāju kooperācijas darbība tirdzniecībā drīzāk tiek vērtēta no šāda viedokļa: peļņas, rentabilitātes un konkurētspējas ar citām tirdzniecības uzņēmējdarbības formām, pārdodot preces visiem potenciālajiem pircējiem neatkarīgi no to piederības konkrētajai patērētāju biedrībai (vai biedrību savienībai). No ekonomiskā viedokļa katra fiziska persona pārstāv mājsaimniecību, jo tai nav citu motīvu, lai iestātos

biedrībā, kā tikai izdevīgāku patēriņa nosacījumu iegūšana. No otras puses – patērētāju biedrībai “nav izdevīgi” tādi biedri, kuri pārstāv mājsaimniecības un kooperatīvā preces nepērk.

Ekonomiskajā literatūrā sastopams arī tāds uzskats, ka starp patērētāju biedrību kopumā un tās elementiem – mājsaimniecībām nepastāv tirgus attiecības. Tirgus attiecībām raksturīgas pretējas pircēju un pārdevēju intereses (viena puse grib iespējami izdevīgāk pārdot, bet otra puse – iespējami izdevīgāk nopirkt preci), bet kooperatīvam un mājsaimniecībām ir viens mērķis: kooperatīvā apvienoto mājsaimniecību patēriņa izdevīgums, iegādājoties preces. Norēķiniem naudas formā šajā gadījumā ir otršķirīga nozīme.

Atbilstoši patērētāju kooperatīva mērķim tā biedriem ir jānodrošina iespēja samazināt izdevumus preču iegādei (t.i., tērēt mazāku daļu no sava budžeta). Patērētāju biedrība iepērk preces vairumtirdzniecībā par izdevīgākām cenām un pārdod saviem biedriem mazumtirdzniecībā, kā arī var organizēt to ražošanu. Augstāku darbības ekonomisko efektivitāti var sasniegt, palielinot biedrībā esošo mājsaimniecību skaitu. Tas samazina vidējās pastāvīgās izmaksas un preču pašizmaksu, un tātad palielina biedrības biedru personisko izdevīgumu. Tāpēc kooperatīvās organizācijas parasti ir atklātas, bet tikai tik ilgi, kamēr tas nekaitē tās biedru interesēm.

Ekonomiski nav izdevīgs preču apgrozījuma apjoma pieaugums, palielinot pircēju skaitu, kuri nav patērētāju biedrības biedri. Tradicionālās patērētāju biedrības saimniecisko stabilitāti lielā mērā nosaka zemais riska līmenis, jo ir iespējams samērā precīzi noteikt preču apjomu, kas nepieciešams tās biedru vajadzību apmierināšanai. Taču, ja preču sortimentu veido atbilstoši “parasto” pircēju pieprasījumam, riska līmenis aug, un šīs izmaksas ir jākompensē patērētāju biedrības biedriem. Tāpēc vēsturiski dažādos patērētāju kooperācijas attīstības posmos tiesības iegādāties preces tās tirdzniecības tīklā bieži vien bija tikai patērētāju kooperācijas biedriem.

Kooperatīvās tirdzniecības attīstību pašreizējā posmā nosaka tās iespējas ietekmēt cenu līmeni, sistēmas vadības decentralizēto un centralizēto elementu saskaņošana un reāla izdevīguma nodrošināšana patērētāju biedrības veidojošajām mājsaimniecībām.

Mag.oec., lekt. J.Šalkovska

OPTIMĀLĀ REKLĀMAS BUDŽETA NOTEIKŠANAS PROBLĒMA

Uz relatīvo vai absolūto, atkarībā no budžeta izveidošanas paņēmiena, reklāmas izdevumu lielumu ietekmē sekojošie faktori:

1. Produkta dzīves cikla posms.

2. Produkta raksturojumi.
3. Tirgus daļa.
4. Konkurences līmenis.

Pielietojot tradicionālos reklāmas budžeta noteikšanas paņēmienus, ņemot vērā iepriekš nosauktos faktorus, var noteikt nepieciešamo reklāmas izdevumu lielumu, bet ne vieninēr šis budžets būs optimālais. Ir zināms, ka investīcijas reklāmā pēc noteikta līmeņa sasniegšanas (kurš arī ir optimālais) pakļaujas galējā derīguma likumam. Optimālā reklāmas budžeta noteikšana ir praktiski visu kompāniju problēma.

1995. gadā Jaunzēlandes profesori Pīters Danahers un Rolands Rusts mēģināja risināt šo problēmu ar noteiktiem matemātiskiem aprēķiniem un piedāvāja savu optimālā reklāmas budžeta noteikšanas metodi. Autori izskata reklāmu kā investīciju un piedāvā formulu, lai aprēķinātu reklāmas budžetu, kas dos iespēju dabūt atpakaļ maksimālās investīcijas reklāmā.

Kā piemēru izvēlēsimies reklāmas kampaņas plānošanu televīzijā. Tāda plānošana pasaules praksē tiek praktizētā ar tā saucamajām kopējo reitingu vienību palīdzību – Gross Rating Points (GRPs). GRPs – tā ir visu reitingu summa, kura bija telepārraidēi par atskaites periodu. Šis rādītājs tiek aprēķināts regulārām pārraidēm. Ja reklāmas tiek izvietotas dažādās TV pārraidēs, GRPs summējas.

GRPs efektivitātes attiecībā var konstatēt sekojošo:

- 1) eksistē minimālais GRPs līmenis, kuru nepieciešams pārvarēt, lai reklāmas kampaņai būtu vismaz minimālais efekts. Ar efektu šeit var saprast auditorijas apjomu, pārdošanas palielināšanu utt.;
- 2) pēc minimālā GRPs līmeņa sasniegšanas, GRPs daudzuma palielināšana izraisa efektivitātes palielināšanos;
- 3) GRPs efektivitāte tiek pakļauta atdeves samazināšanas likumam.

Ar diferenciālo risinājumu palīdzību var atrast optimālā GRPs līmeņa noteikšanas vienādojumu:

$$g(\text{opt}) = g(\text{min}) \times \left[\frac{(f(\text{max}) - f(g \text{ min}))}{f(\text{max})} \right] \times (d+b)/d \bigg]^{1/b}$$

$g(\text{opt})$ – optimālais GRPs daudzums,

$g(\text{min})$ – minimālais GRPs līmenis,

$f(\text{max})$ – maksimāli iespējamā efektivitāte, ja nav reklāmas izdevumu limita,

$f(g \text{ min})$ – efektivitāte, pērkot daudzumu $g(\text{min})$,

d – koeficients, kas rāda GRPs atlaidi, pērkot daudzumu g ,

b – koeficients, kas rāda katra nākamā GRPs atkarību no iepriekšējā.

Optimālais GRPs līmenis ir nepieciešams, lai aprēķinātu optimālo reklāmas izdevumu līmeni. Empīriskā ceļā nepieciešams noteikt minimālo GRPs līmeni. Pēc tā sākas ātrs reklāmas kampaņas – $g(\text{min})$ efektivitātes pieaugums. To var izdarīt arī ar datorprogrammu palīdzību, kurus izmanto media plānošana.

Līdzīgu optimālā reklāmas budžeta noteikšanas metodi var izmantot kā reklāmdevējiem, tā arī reklāmas agentūrām, kā arī "konsaltinga" kompānijām kā iespējamo konsultatīvo pakalpojumu.

+

Mag.oec., lekt. J.Šalkovska

LATVIJAS ALKOHOLISKO DZĒRIENU TIRGUS MĀRKETINGA IZPĒTE

Alkoholisko dzērienu lietošana Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, izraisa sabiedrībā smagas bioloģiskas un sociālas problēmas. Ir skaidra likumsakarība starp alkohola patēriņu – izdzertā alkohola daudzumu uz 1 valsts iedzīvotāju un alkohola lietošanas radītajām sekām. Pārmērīga alkohola lietošana ir izvērsusies par problēmu Latvijā, īpaši pēdējā laikā. Par to liecina stipro alkoholisko dzērienu augstais patērišanas līmenis. Analizējot alkoholisko dzērienu patēriņu pa atsevišķiem dzērienu veidiem, redzam, ka nozīmīgu vietu šajā struktūrā ieņem degvīna un stipro spirtoto dzērienu patēriņš.

Valsts līmenī alkohola patērišanas kultūru var aplūkot no divām pusēm: piedāvājums un pieprasījums. Pēc doto preču specifikas, alkohola tirgus regulēšana ar brīvo pieprasījuma un piedāvājuma mehānismu bez negatīvām sociālām un ekonomiskām sekām ir iespējama tikai ar noteiktu sabiedrības iekšējās kultūras līmeni, kas atkarīgs no sabiedrības apzinātas attieksmes pret alkohola lietošanu.

Sakarā ar patērētāju iracionālo uzvedību alkohola lietošanā, kāds ir pieejams Latvijā, nepieciešams, lai valsts regulētu alkohola tirgu.

Lai atrisinātu problēmu, kas ir radusies pētāmajā tirgū, rodas nepieciešamība pēc ticamas informācijas par šī tirgus pamatparametriem, par perspektīvām un attīstības tendencēm.

1999. gadā bija veikta Latvijas alkoholisko dzērienu tirgus mārketinga izpēte. Izpētes pamatmērķis – atklāt faktorus, kas veicina un kavē formēties racionālām patērētāju attiecībām pilsētu iedzīvotājos Latvijas alkoholisko dzērienu tirgū.

Tika aptaujāti 1732 respondenti. Izlases formēšanā tika izmantota kvotu metode. Kvotēšana notika pēc četriem kritērijiem: dzimums, vecums, nacionālā struktūra, pilsētas iedzīvotāju skaits un piederība dažādiem Latvijas reģioniem.

Izdarītās aptaujas rezultātā tika atklāts, ka 72% no aptaujātajiem respondentiem pamatā lieto vietējo ražotāju alkoholiskos dzērienus.

Aptaujas rezultātā ir noskaidrots, ka apmēram 5% respondentu labprātīgi iegādājas falsificētus dzērienus un atšķaidītu spirtu, jo tiem ir daudz zemāka cena. Respondenti par pamatfaktoru alkoholisko dzērienu izvēlē nosauca garšas īpašības (95% šis faktors ir nozīmīgs); pēc tam cena (78%) un ārējais noformējums (58%

respondentu uzskata šo faktoru par diezgan svarīgu, un, pirmkārt, tās ir sievietes). Vīriešiem liela nozīme ir tādām faktoram, ka nākamajā rītā nav pagīru. Pēc aptaujas rezultātiem noskaidrots, ka alkohola patērētājiem Latvijā nav raksturīga pievēršanās noteiktai dzērienu markai. Tādu izjūt tikai 11% aptaujāto. No augstāk minētā var secināt, ka jaunu alkoholisko dzērienu marku piedāvājums vietējā tirgū ar attiecīgu informācijas un ar akcentu uz garšas īpašībām būs veiksmīgs.

Aptaujas rezultāti parāda, ka dzēriena ārējam noformējumam respondenti dod priekšroku pudeles formas oriģinalitātei (63% norāda šo variantu). Sievietes ar augstāko izglītību, iegādājoties alkoholiskos dzērienus, dod priekšroku tiem, kas ir iesaiņoti kārbās; sievietes vecumā līdz 25 gadiem un sievietes vecākas par 55 gadiem pirmajā vietā izvirza krāsainu etiķeti. Vīrieši, kuri ir vecāki par 55 gadiem, bez augstākās izglītības par galveno pudeles izvēles kritēriju nosauca tilpumu.

Lai izmainītu pirkšanas izvēli, galvenais uzsvars reklāmas pasākumos jāliek uz dabīgajiem vīniem, uz to kvalitāti un prestižu. Orientēties labāk uz jauno paaudzi, kā uz perspektīvāko tirgus segmentu. Atļūstot un nostiprinot jauniešu labvēlīgo attieksmi pret dabīgajiem vīniem, var cerēt, ka jaunajai paaudzei pieaugot, pieaugs arī dabīgo vīnu daļa kopējā alkohola tirgū, un pazemināsies alkoholisma problēma Latvijā.

Dr.oec., asoc. prof. R.Škapars

DABĪGIE MONOPOLI LATVIJĀ UN TO REGULĒŠANA

Līdz ar Latvijas pāreju uz tirgus ekonomiku, sākās arī atbilstošas ar uzņēmējdarbību saistītās likumdošanas sakārtošanas process. Radās nepieciešamība definēt un pētīt tādas tirgus situācijas un stāvokļus kā konkurence, monopols, monopolstāvoklis, monopoldarbība, dabīgais monopols. Pirmo reizi tie tika definēti Latvijas Republikas likumā "Par konkurenci un monopoldarbības ierobežošanu". To dēvē arī par pirmo konkurences likumu. Tas stājās spēkā 1992. gada 1. februārī. Atbilstoši šim likumam tika veidota Monopoluzraudzības komiteja ar nolūku veicināt brīvas konkurences attīstību un veikt pasākumus, lai novērstu ražošanas pārmērīgu koncentrāciju un Latvijas tirgus monopolizāciju. Šai komitejai bija uzdots sniegt Latvijas Republikas Ministru Padomei priekšlikumus par cenu ierobežošanu, ņemot vērā inflācijas līmeni (uz laiku līdz sešiem mēnešiem), uzņēmējiem, kuri izmantodami savu monopolstāvokli, būtiski paaugstinājuši cenu. Praksē gan izrādījās, ka pirmais konkurences likums un citi tam saistoši normatīvie akti nav izsmēloši un pietiekami precīzi nenosaka tās saimnieciskās attīstības, kuras tirgus ekonomikas apstākļos regulē valsts.

pieņemot un efektīvi realizējot pretmonopolu likumdošanu. Šī iemesla dēļ 1993. gada 6. aprīlī tika izdots likums "Par papildinājumiem un grozījumiem likumdošanas aktos monopoldarbības uzraudzības jautājumos", kurā Latvijas Republikas Augstākā Padome izdarīja nopietnas korekcijas pastāvošā monopollikumdošanas situācijā. Likuma grozījumi galvenokārt tika vērsti uz sodu par pirmā konkurences likuma neievērošanu un sodīšanas kārtības konkretizēšanu un sakārtošanu.

Lai realizētu Latvijas Republikas likumdošanas aktu harmonizēšanu ar Eiropas Savienības likumdošanu, jau 1994. gadā Monopoluzraudzības komiteja bija sagatavojusi jaunu likuma "Par konkurenci un monopoldarbības ierobežošanu" projektu. Jaunajā projektā papildus jau esošajiem bija iekļauti panti, kas vēlti jautājumiem par kartelu vienošanos, dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, maldinošu reklāmu. 1996. gadā, ievērojot ES galvenās nostādnes, tika izstrādāti un saskaņoti likumprojekti "Par konkurenci un monopoldarbības ierobežošanu" un "Par konkurences aizsardzības valsts komiteju". Šajos likumprojektos daudz detalizētāk bija formulēti aizliegtas vienošanās gadījumi. Bija paredzēta kriminālatbildība gadījumos, kad notikusi aizliegta vienošanās starp konkurentiem. Eiropas konkurences sistēmā tiek aizliegta viena vai vairāku uzņēmumu dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana. Latvijā līdz 1997. gada beigām spēkā esošajā likumā "Par konkurenci un monopoldarbības ierobežošanu" vispār netika definēts tāds stāvoklis un līdz ar to ierobežojumi tā ļaunprātīgai izmantošanai. 1997. gada 8. jūlijā Saeima pieņēma konkurences likumu, kuru dēvē par otro konkurences likumu. Šis likums ir spēkā arī šodien. Jaunais likums pamatos ir veidots, ņemot vērā starptautisko juridisko kārtību un Eiropas Savienības likumdošanu. Kā atzinuši Eiropas komisijas eksperti, tas ir ievērojams solis Latvijas likumdošanas tuvināšanā Eiropas Savienībā spēkā esošajām normām konkurences jomā.

Sevišķa uzmanība tiek atvēlēta arī dabīgo monopolu regulēšanai. Saeimā tiek izskatīts atbilstošs tam likumprojekts "Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem". Likumprojekts aptver valsts regulējamās nozares – enerģētiku, telekomunikācijas, pastu, dzelzceļu, pasažieru pārvadājumus, kā arī pašvaldību regulējamās nozares – sadzīves atkritumu apsaimniekošanu, ūdensapgādi un kanalizāciju, pasažieru pārvadājumus. Deklarācija par Ministru kabineta darbu paredz, ka līdz 2001. gada 1. janvārim valstī tiks izveidota vienota, profesionāla un neatkarīga institūcija dabīgo monopolu tarifu un noteikumu regulēšanai. Regulatora neatkarība nozīmē to, ka šādai institūcijai pēc savas darbības būtības jāatrodas nosacīta trijstūrā: "sabiedrisko pakalpojumu sniedzējs (monopoluzņēmums) – sabiedrisko pakalpojumu saņēmējs (iedzīvotāji, uzņēmumi, institūcijas utt.) valdība" vidū.

Lekt. R.Tiesniece, lekt. R.Buševica

BIROJA DARBĪBAS AUTOMATIZĀCIJAS PROBLĒMAS

Viens no efektīvas biroja vadīšanas priekšnoteikumiem ir sakārtota lietvedība. Darbu ar dokumentiem reglamentē vispārīgie lietvedības noteikumi, lēmumu, instrukcijas, arhīvu uzturēšanas un uzņēmuma iekšējās kārtības noteikumi.

Pēc kārtības kādā noformē lietvedības dokumentus birojā, lielā mērā vērtē arī vadītāja un visa biroja darbības efektivitāti.

Katrs birojs neatkarīgi no tā veida un formas dokumentē savu darbību ar mērķi izmantot to, nosūtīt, glabāt, atlasīt un saņemt citu organizāciju dokumentus. Katrs dokuments prezentē gan pašu darbinieku, parāda tā zināšanu līmeni, gan biroju, kas to izsniedz. Tāpēc katram biroja darbiniekam jāpārzina dokumentu sastādīšanas noteikumi un jāpārzina biroja darbības automatizācijas iespējas.

Iebkura mūsdienu biroja darbības automatizācijas priekšnoteikumi ir:

- moderna tehnika,
- birojam atbilstoša tīkla topoloģija,
- atbilstošas modernas programmatūras iegāde.

Mūsdienās grūti atrast tādu uzņēmumu, kur nebūtu **tehniskais nodrošinājums**, jo tas ievērojami paaugstina darba produktivitāti, atbrīvo darbiniekus no rutīna roku darba, dod iespēju kvalitatīvi noformēt dokumentus, veidot biroju prezentācijas, reklāmas u.c.

Birojam iegādājoties jaunu tehniku, jāņem vērā faktors, ka tehnika ātri novecojas, bet ik pēc 4 gadiem mainīt visu biroja tehnisko nodrošinājumu nav saprātīgi. Tāpēc birojam jāizvēlas optimālais variants: pēc iespējas modernāka un jaudīgāka tehnika, lai datori ātri morāli nenoveco. Ieteicams iegādāties viendabīgu tehniku, jo tas atvieglos tehnikas pieslēgšanas, instalēšanas un apkalpošanas procesu.

Nākamais priekšnoteikums – birojam atbilstošas **tīkla topoloģijas** izveidošana. Tīkls ir viena no efektīvām iespējām kā palielināt darba produktivitāti un tas ir labākais ceļš, kā ietaupīt līdzekļus pērkot datoru tehniku. Mūsdienu biroju darbībā tīkli spēlē ļoti svarīgu lomu. Lokālos tīklos apvieno datorus, kas atrodas attālās darba vietās, kuri izmanto kopējo iekārtu, programmnodrošinājumu un informāciju.

Nākamais priekšnoteikums ir atbilstošas **modernas programmatūras iegāde**. Bez standarta programmatūras birojs var iegādāties arī speciālo programmatūru, kuras izvēle atkarīga no biroja specifikas. Šajā gadījumā nepieciešams raksturot Lotus Notes/Domino programmatūru, kas ir mūsu laboratorijas licencēts programmaprodukts, kas nodrošina biznesa procesu automatizāciju un efektīvu informācijas apmaiņu starp uzņēmuma darbiniekiem, t.i., nodrošina Interneta un

Intraneta funkcijas. Lotus Notes/Domino ir biroja darbinieka darba vietas programmatūra. Tas ir Lotus Development Corporation programmaprodukts.

Secinājums: Izvēlēties modernu biroja tehniku, izveidot atbilstošu tīklu topoloģiju un iegādāties mūsdienīgu programmnodrošinājumu nav tik vienkāršs uzdevums. Jo gan tehnikas, gan programmatūras, gan datortīklu izveidošana ir dārgs pasākums, tāpēc liela uzmanība jāpievērš tam, lai risinājums būtu optimāls izmaksu ziņā un perspektīvs – ar iespējām tīklu paplašināšanā un programmu attīstībā. Tāpēc pirms biroja darbības automatizācijas rūpīgi jāaprēķina visas gaidāmās izmaksas un laika periods, pēc kura tās atmaksāsies.

Dr.oec., doc. D.Usmanova

SOCIĀLĀS UN EKONOMISKĀS STRATIFIKĀCIJAS PROBLĒMU ANALĪZE

Sociālā stratifikācija ir sabiedrības sociālā noslāņošanās. Tā ir saistīta ar veidiem, kā sociālā nevienlīdzība tiek nodota no vienas paaudzes otrai. Nevienlīdzība ir kritērijs, ar kura palīdzību var novietot vienu sociālo slāni augstāk vai zemāk par citiem. Par iemeslu tam ir dažādas iespējas piekļūt pie tādiem sociāliem labumiem, kā nauda, vara, izglītība, prestižs. Ja sociālā struktūra ir izveidojusies, pamatojoties uz sabiedriskā darba dalīšanu, tad sociālā stratifikācija veidojas uz darba rezultātu – sociālo labumu – sabiedriskās dalīšanas pamatā.

Galvenie stratifikācijas parametri ir: ienākumi, vara, izglītība un prestižs. Pēc galveno sociologu domām šajos parametros ietilpst sociālo labumu ieguves kanāli.

Stratifikācijai ir četras koordinātu asis. Ienākumu mēra latos vai dolāros zināmā laika sprīdī.

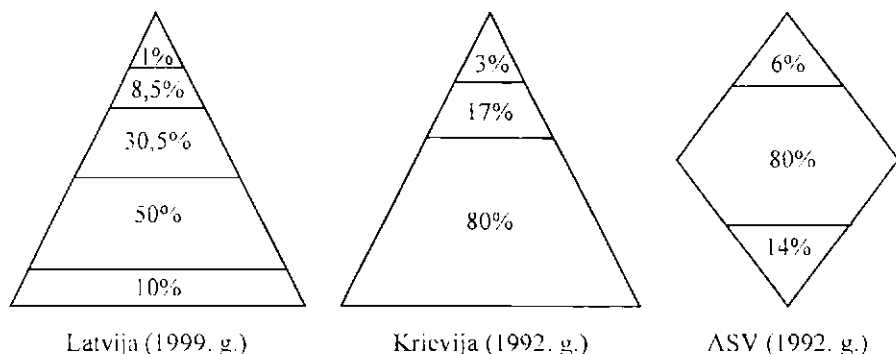
Izglītību mēra ar mācību gadu skaitu valsts vai privātā skolā, augstskolā, maģistratūrā, doktorantūrā.

Varu mēra ar to cilvēku skaitu, kuriem ir saistošs pieņemamais lēmums. Tā ir iespēja pakļaut savai gribai un lēmumam citus cilvēkus, neskatoties uz viņu gribu.

Prestižs stāv ārpus šīm kategorijām, jo ir subjektīvs rādītājs. Tā ir cieņa pret statusu, kāds ir izveidojies sabiedriskajā domā. ASV nacionālais sabiedriskās domas pētīšanas centrs periodiski veic ierindas amerikāņu aptauju, lai noteiktu dažādu profesiju sabiedrisko prestižu. Datu salīdzinājums pa dažādiem gadiem parāda prestiža skalas stabilitāti. Augstākais vērtējums ir 100, zemākais – 1. Taču ne vienmēr var izmantot Amerikā izveidoto prestiža skalu Latvijas sociālajos apstākļos, tā kā tai ir nepieciešama adaptācija.

Cilvēki, kuriem ir vienādas pozīcijas pēc visiem parametriem, veido vienu stratu.

Darbā izveidots stratifikācijas profils pēc iedzīvotāju ienākumu sadalīšanas līmeņa. Tika izmantoti oficiālie statistikas dati, kā arī Labklājības ministrijas (LM) un ANO Attīstības programmas pētījumi par nabadzību Latvijā.

1. zīmējums. Latvijas, Krievijas un ASV stratifikācijas profili (pēc oficiāliem datiem).

Latvijas stratifikācijas profilam ir piramīdas forma, kuras pamatā ir visnabadzīgākie iedzīvotāji (10%) ar ienākumiem, kas mazāki par Ls 24 uz vienu ģimenes locekli mēnesī. LM izvirzīja priekšlikumu ieviest valstī garantētu minimālo ienākumu līmeni – Ls 21 uz vienu ģimenes locekli mēnesī, ko pētījumos var uzskatīt par nabadzības sliekšni Latvijā.

Otro slāni veido 50% no visiem iedzīvotājiem, kuru ienākumi uz vienu cilvēku pārsniedz nabadzības sliekšni, bet nav lielāki par krīzes iztikas minimumu (kurš 1998. gada decembrī bija Ls 55.67).

Profila virsotnē ir aptuveni 1% iedzīvotāju, kuru ienākumi pārsniedz 500 latus, 8.5% saņem ienākumu no 200 līdz 500 latiem. Tos var nosaukt par relatīvi bagātiem un pārtikušiem atbilstoši. Bagātie un pārtikušie Krievijā veido atbilstoši 3% un 17%. ASV – 6% un 80%.

Piramīdas vidējā daļa nav noteikta (apmēram 30.5% iedzīvotāju). Tā kā tajā ietilpst dažādi slāņi, kuru ienākumos ir liela starpība. To skaitā ir arī tie iedzīvotāji, kuru ienākums ir zemāks nekā Ls 82 – pilnais iztikas grozs. Runāt par vidējā slāņa veidošanos būtu priekšlaicīgi. Šis sociālais process tikai sākas un attīstās lēni.

Tātad var secināt, ka par nabadzīgajiem var uzskatīt pat vairāk nekā 60% Latvijas iedzīvotāju, lai gan nepieciešama šo datu objektivizācija sakarā ar esošo reālo ienākumu pazemināšanās stabilo tendenci ar nolūku izvairīties no nodokļu samaksas.

Salīdzinot nabadzības profilus dažādās valstīs (1. zīm.), var atzīmēt, ka ASV zem nabadzības sliekšņa dzīvo 14% iedzīvotāju, bet Krievijā – 80%. Turklāt ASV vidējo slāni veido 80% iedzīvotāju.

Dr.oec., doc. G.Usovs

PLĀNOŠANA UN MOTIVĒŠANA, VADĪŠANA UN STIMULĒŠANA, KOPSAVILKŠANA UN APMAKSĀŠANA KĀ ADMINISTRĒŠANAS TRĪSFĀZU CIKLA DIVKĀRŠAS PAMATFUNKCIJAS

Ir diezgan daudz nepamatotu uzskatu sastāva jautājumos – nosaukumos, skaitliskumā un secībā, tā saucamo “pamata funkciju”, kuru vieni sauc par menedžmentu, citi – par administrēšanu, bet trešie – par vadīšanu un pārvaldīšanu. Neatņemams no tiem ir cikliskums un tiem sekojošas iedomājamās “papildu funkcijas”, kas parasti netiek minētas. Tā kā bieži lietotais vārdu pāris “pamata funkcijas” nomaina un aizēno patieso un šajā gadījumā nepieciešamo terminu “sākotnējās cikliskās funkcijas”, bet precizāk “administrēšanas (menedžmenta, vadīšanas, pārvaldīšanas) cikla sākotnējās funkcijas”. Pēdējā terminā ir ieslēgts šeit apspriežamās un risināmās problēmas formulējums.

Šie fakti liecina par brīnīšķīgu, līdz šim laikam eksistējošu ārpus jebkādas kritikas paradoksu. Ja tas līdz šim nekur nav precīzi formulēts, tas nozīmē, ka neviens nav skaidri sapratis problēmu, kuru būtu zinātniski jāizpēta. Neskatoties uz šīs problēmas neskaidro izpratni, ir nebeidzama tās risināšanas variantu plūsma, kuras veltīgi pretendē uz nesasniedzamo administratīvo patiesību. Rezultātā nevis pētnieki, bet gan sacerētāji piedāvā **nezināmo nezināmajam**. Viņi paši pat tieši neaptver ne to pašu priekšniecības darbību, ne tās darbības ciklisko pusi, kurai apjomīgi deklarētas un tik vieglprātīgi piedāvātas, bet sākotnēji nepareizas “pamata funkciju” receptes. Tās parasti nav izpildāmas noteiktā secībā un, tāpēc nevienam nav obligātas. To skaitliskums dažādās publikācijās svārstās no 4-5 līdz 6-8 un vairāk. Tiem cieši sekojošās “papildu funkcijas” nekad netiek minētas.

Kā administratīvās doktrīnas pamatlicējs A.Fajjols 1916. gadā norādīja, ka administrēt – tas ir paredzēt, organizēt, izīkot, koordinēt un kontrolēt. Lielais skaits sekojošu un līdz šim laikam parādošamies uzskatu ir A.Fajjola versijas variācijas. ASV mūsdienīgo redzesloku atspoguļo M.Meskona un citu uzskati par menedžmentu, kā plānošanu, organizēšanu, motivāciju un kontroli. Pie kam neviens no pētniekiem neapgrūtina sevi ar minēto paziņojumu pamatojumu un argumentāciju, i.e., neviens nemin nepārprotamu un pietiekami loģisku vai empīrisku pamatojumu, no kura kā pieprasījuma sekas obligāti ir to izsniegtās “pamata funkcijas”.

Deklaratīvo un nepierādāmo uzskatu vietā iepazīsimies ar īsu pamatojumu, kas iezīmēts administratīvā cikla nosaukumā ar tur nosaukto sākotnējo funkciju trīsfāzu secību. Tajās ietilpstošās un tās izklāstošās “papildu funkcijas” arī ir noteiktas, bet šeit netiek izskatītas.

Jautājuma būtība ir šāda: "Kāpēc ir pareizs tāds sastāvs, kā sākotnējo funkciju grupēšana un secība?" Atbilde ir sekojoša. Pēc tā var secināt, ka menedžmenta vai pārzināšanas jēga ir "direktrēšanas" un administrēšanas summa. Turpmāk, izskatot tikai administrēšanu, izskatīsim sekojošo. Pirmkārt, administrēšana (tajā ir tās dubultā jēga) vienmēr saistīta ar lietām un cilvēkiem, kas to veic. Tāpēc tā funkcijām jābūt nepārtraukti pāra: viena vienmēr attiecas uz tiem, kas darbu veic, bet otra attiecas uz cilvēku regulēšanu, kas tās funkcijas pilda. Otrkārt, veicamie darbi iziet trīs laika fāzes – nākotni kā projektu, tagadni kā gaitu un pagātnei kā rezultātu visa tā īstenošanā. Tāpat arī cilvēki ir noteikti ar trim laika fāzēm un trīs attiecību veidiem, kas aktivizē viņu attieksmi pret darbu – nolūki nākotnei, garastāvoklis tagadnei, pārdzīvojumi pagātnei. Tieši ar tādiem nolūkiem, garastāvokļiem un pārdzīvojumiem tiek noteikta lietišķā un darba aktivitāte ikvienā kārtējā mirklī. Tāpēc pāru funkciju jēga obligāti ir trīsfāzu, lai ietekmētu lietas un cilvēkus nākotnē, tagadnē un pagātnes aspektā. Treškārt, administrēšana sāk darboties, kad ar "direktrēšanu" ir īstenota lietu organizācija. Tādējādi "organizācija" neattiecas uz administrēšanas funkcijām. Viņam atliek sadalīt darbus starp izpildītājiem un nostiprināt viņos sekojošo – izpildīt uzdevumus noteiktā veidā. Tam visam kā rūpes par nākotni ir nepieciešama plānošana un motivēšana, kā arī to papildinošās funkcijas. Lietu izpildes gaitā administrēšanai ir nepieciešams virzīt viņus pie gala rezultāta pa visekonomiskāko ceļu. Pie tam vajag uzslavēt un paātrināt, dažreiz arī samierināt cilvēkus un palēnināt viņu darba tempu. Tam kā rūpes par tagadni ir nepieciešama vadīšana un stimulēšana, kā arī to papildu funkcijas. Beidzot, darbu galā ir jānosaka galējais rezultāts un izdevumi, darbinieku uzcītības apmaksa. Tam visam kā rūpes par pagātnei ir kopsavilkums un apmaksa, kā arī papildu funkcijas.

Tādi ir nepieciešamie un pietiekamie administratīvās patiesības pamatojumi par to, ka administrēt – tas ir plānot un motivēt, vadīt un stimulēt, rezultēt un apmaksāt. Tāpēc šis trīs fāžu administratīvais cikls ir obligāts efektīvai administrēšanai.

Dr.h.oec., prof. E.Vanags, LU doktorante I.Vilka

ĪPAŠI ATBALSTĀMO REĢIONU NOTEIKŠANAS METODIKAS PILNVEIDOŠANA

Sobrīd Latvijā viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir reģionālās politikas izstrādāšana un īstenošana, jo Latvijā ir ļoti lielas teritoriālās atšķirības sociāli ekonomiskās attīstības ziņā. 1. tabulā atspoguļotas reģionālās atšķirības Latvijas rajonos, 2. tabulā – teritoriālās atšķirības valsts pagastos. 1998.gadā rūpniecības produkcijas izlaide uz 1 iedzīvotāju Tulsu rajonā bija 11,4 reizes lielāka nekā

Daugavpils rajonā, nefinansu investīcijas uz 1 iedzīvotāju Rīgas rajonā bija 6,7 reizes lielākas un mēneša vidējā bruto darba samaksa 1,7 reizes lielāka nekā Rēzeknes rajonā, bezdarba līmenis Ogres rajonā bija 4,8 reizes zemāks nekā Rēzeknes rajonā.

1. tabula

Reģionālās atšķirības Latvijas rajonos 1998. gadā (jeb 1999. gada 1. janvārī)

Rādītāja nosaukums	Rajons Rādītāja vērtība		Atšķirība reizēs
	labākais	sliktākais	
Rūpniecības produkcijas izlaide uz 1 iedzīvotāju, Ls	Talsu raj. 898	Daugavpils raj. 79	11,4
Nefinansu investīcijas uz 1 iedzīvotāju, Ls	Rīgas raj. 414	Rēzeknes raj. 62	6,7
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	Rīgas raj. 18	Daugavpils raj. 5	3,6
Bezdarba līmenis, %	Ogres raj. 4,7	Rēzeknes raj. 22,4	4,8
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedz., Ls	Rīgas raj. 70	Rēzeknes raj. 20	3,5
Demogrāfiskās slodzes līmenis	Rīgas raj. 645	Saldus raj. 870	1,3
Iedzīvotāju blīvums uz 1 km ²	Rīgas raj. 47,8	Ventspils raj. 5,7	8,4
Mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls	Rīgas raj. 135	Rēzeknes raj. 80	1,7

Vēl lielākas atšķirības ir pagastu līmenī. Bezdarba līmenis Ogres rajona Bīrzgales pagastā bija 46 reizes zemāks nekā Rēzeknes rajona Sokolu pagastā, iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju Daugavpils rajona Šēderes pagastā bija 37 reizes lielāks nekā Valmieras rajona Vecates pagastā. Būtiskas atšķirības ir pat tādā sociāli demogrāfiskā rādītājā kā demogrāfiskās slodzes līmenis (darbspējas vecumu nesasniegušo un pārsniegušo personu skaits vidēji uz 1000 personām darbspējas vecumā) – Rīgas rajona Ādažu pagastā tas bija 3,5 reizes zemāks nekā Alūksnes rajona Veclaicenes pagastā.

Laī samazinātu reģionālās atšķirības, aktuāla ir īpaši atbalstāmo reģionu izveidošana.

Atbilstoši likumdošanai īpaši atbalstāmais reģions ir tāds reģions, kurā ilgstoši saglabājas negatīvas ekonomiskās un sociālās attīstības tendences vai viena no šīm tendencēm un, kuram saskaņā ar likumu piešķirts īpašs statuss (Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem, 1997.). Šo statusu pēc Reģionālās attīstības padomes ieteikuma piešķir Ministru kabinets.

Par īpaši atbalstāmo reģionu var noteikt valsts teritorijas daļu, bet ne mazāku kā atsevišķs pagasts vai pilsēta.

Likums nosaka, ka īpaši atbalstāmā reģiona statuss var tikt attiecināts uz apdzīvotām teritorijām, kuru iedzīvotāju skaits nepārsniedz 15 procentus no valsts iedzīvotāju skaita. Īpaši atbalstāmā reģiona statuss tiek pārskatīts ik pēc trim gadiem (Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem, 1997.).

2. tabula

Teritoriālās atšķirības Latvijas pagastos 1998. gadā (jeb 1999. gada 1. janvārī)

Rādītāja nosaukums	Pagasts Rādītāja vērtība		Atšķirība reizēs
	labākais	sliktākais	
Bezdarba līmenis, %	Birzgales pag., Ogres raj. 0,9	Sokolu pag., Rēzeknes raj. 41,1	46
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju, Ls	Šēderes pag., Daugavpils raj. 173,21	Vecates pag., Valmieras raj. 4,68	37
Personas ar augstāko un vidējo izglītību uz 1000 iedzīvotājiem 18 un vairāk gadu vecumā	Kursišu pag., Saldus raj. 789	Savas pag., Liepājas raj. 226	3,5
Demogrāfiskās slodzes līmenis	Ādažu pag., Rīgas raj. 520	Veclaicenes pag., Alūksnes raj. 1832	3,5
Iedzīvotāju blīvums uz 1 km ²	Ozolnieku pag., Jelgavas raj. 368	Ances pag., Ventspils raj. 1,9	194

Īpaši atbalstāmos reģionus nosaka divos posmos (Kārtība, 1997.).

Pirmajā posmā Ekonomikas ministrija nosaka potenciālos īpaši atbalstāmos reģionus, ņemot vērā šādus kritērijus:

- statistikas rādītājus;
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas priekšlikumus par teritorijām, kuru attīstību ierobežo likumos un citos tiesiskos aktos ietvertie noteikumi (dabas liegumi, rezervāti, kultūrvēsturiskie objekti un teritorijas u.c.). Šādas teritorijas nedrīkst aptvert vairāk kā 30 procentus no īpaši atbalstāmo reģionu kopējā iedzīvotāju skaita.

Otrajā posmā, pamatojoties uz starpministriju komisijas ekspertu vērtējumu par reģiona attīstības iespējām, izvērtējot pašvaldību iesniegtās reģionu attīstības programmas, Reģionālās attīstības padome no potenciālajiem īpaši atbalstāmajiem reģioniem izvēlas tos, kuriem var piešķirt īpaši atbalstāmā reģiona statusu (Kārtība, 1997.).

Vairums potenciālos īpaši atbalstāmos reģionus nosaka, izmantojot statistikas rādītāju kompleksu.

Metodes vienkāršots algoritms ir šāds. Visas Latvijas administratīvi teritoriālās vienības sakārto (ranžē) pēc visiem kompleksā ietvertajiem rādītājiem, piešķirot attiecīgus rangus. Pēc tam visu rādītāju rangus sver ar īpašiem rādītāju nozīmīguma koeficientiem un atrod svērtu rangu summu katrai teritoriālai vienībai. Šīs summas atkal ranžē, un katras vienības rangs parāda noteiktas teritorijas vietu vispārējā noslāņošanās procesā.

Izmantojot minēto metodiku, īpaši atbalstāmā reģiona statusu valdība ir piešķirusi 5 rajoniem, 9 pilsētām un 70 pagastiem.

Ja īpaši atbalstāmos reģionus veido rajoni vai republikas pilsētas, to noteikšanai izmanto 9 statistikas rādītājus (skat. 3. tabulu). Ja īpaši atbalstāmos reģionus veido pagasti un rajonu pilsētas, to noteikšanai izmanto 6 statistikas rādītājus (skat. 4. tabulu).

3. tabula

**Īpaši atbalstāmo reģionu noteikšanai nepieciešamie
rādītāji rajonu un republikas pilsētu līmenī**

	Rādītājs	Rādītāja svars
1.	Bezdarba līmenis	2,0
2.	Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju	2,0
3.	Rūpniecības produkcijas izlaide uz vienu iedzīvotāju	1,0
4.	Nefinansu investīcijas uz vienu iedzīvotāju	1,0
5.	Mazumtirdzniecības apgrozījums (ieskaitot tirgus apgrozījumu) uz vienu iedzīvotāju	1,0
6.	Demogrāfiskās slodzes līmenis	1,0
7.	Personu skaits ar augstāko un vidējo izglītību uz 1000 iedzīvotājiem 18 un vairāk gadu vecumā	1,0
8.	Mēneša vidēja bruto darba samaksa	1,0
9.	Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	1,0

4. tabula

**Īpaši atbalstāmo reģionu noteikšanai
nepieciešamie rādītāji pagastu un pilsētu līmenī**

	Rādītājs	Rādītāja svars
1.	Bezdarba līmenis	2,0
2.	Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju	2,0
3.	Demogrāfiskās slodzes līmenis	1,0
4.	Iedzīvotāju blīvums	1,0
5.	Rūpniecības vajadzībām izmantojamās platības un ar ražošanas un sociālas infrastruktūras objektiem aizņemtās platības īpatsvars kopējā teritorijas platībā	1,0
6.	Personu skaits ar augstāko un vidējo izglītību uz 1000 iedzīvotājiem 18 un vairāk gadu vecumā	1,0

Valsts mēroga reģionālās attīstības jautājumu koordinācijai Saeima ir apstiprinājusi Reģionālās attīstības padomi. Tās sastāvā ir seši Ministru kabineta un trīs Saeimas ieteikti pārstāvji, kā arī viens pašvaldību pārstāvis.

Ministru kabinets īpaši atbalstāmo reģionu ekonomiskās attīstības veicināšanai ir izveidojis Reģionālo fondu. No Reģionālā fonda līdzekļiem var finansēt:

- ieguldījumus uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) statūtkapitālā;
- procentu maksājumus par mērķkredītiem, kas tiek sekmīgi izmantoti saskaņā ar iesniegto biznesa plānu;
- vienreizējus maksājumus (maksājumus par ekonomiskās izglītības pasākumiem, piemaksu par jaunu darbu vietu radīšanu u.c.) uzņēmumiem (uzņēmēj sabiedrībām);
- ieguldījumu dotācijas;
- infrastruktūras attīstību (kopīgi ar pašvaldību);
- pašvaldību organizētus uzņēmējdarbību veicinošus pasākumus;
- īpaši atbalstāmo reģionu vietējos attīstības fondus un īpaši atbalstāmo reģionu attīstības programmu izstrādi;
- izdevumus Reģionālā fonda darbības nodrošināšanai u.c. (Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem, 1997.).

Reģionālā fonda līdzekļus var izmantot tie uzņēmumi (uzņēmēj sabiedrības), kuri ir reģistrēti un darbojas tikai īpaši atbalstāmajā reģionā, kā arī īpaši atbalstāmo reģionu pašvaldības (Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem, 1997.).

Uzņēmumi (uzņēmēj sabiedrības) un pašvaldības palīdzību no Reģionālā fonda var saņemt tikai pēc attiecīga projekta izstrādāšanas, iesniegšanas un atbalstīšanas Ekonomikas ministrijā un Reģionālā fonda konsultatīvajā komisijā.

Reģionālās attīstības galvenie virzieni ir izklāstīti turpmākajā tekstā.

1. Kā zināms, sākot no 2000. gada, sagaidāma ievērojama palīdzība no Eiropas Savienības pirmsstrukturālajiem fondiem un pēc Latvijas uzņemšanas Eiropas Savienībā – no strukturālajiem fondiem. Tāpēc ir svarīgi, lai īpaši atbalstāmie reģioni Latvijā iespēju robežās tiktu noteikti pēc līdzīgiem kritērijiem, kādus lieto Eiropas Savienībā.

Eiropas Savienībā atbalstāmo reģionu noteikšanai kā svarīgākos rādītājus izmanto iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju, bezdarba līmeni, tajā skaitā bezdarbnieku skaitu vecuma grupā līdz 25 gadiem u.c.

Lai tuvinātu Latvijas metodiku Eiropas Savienības metodikai, nosakot īpaši atbalstāmos reģionus pa rajoniem kopā ar citiem rādītājiem, kā vissvarīgāko paredzēts izmantot iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju, izslēdzot rādītājus par rūpniecības produkcijas izlaidi un mazumtirdzniecības apgrozījumu uz vienu iedzīvotāju.

2. Paredzēts veidot 3 atsevišķas grupas pagastiem, pilsētām un rajoniem. Tādējādi grupas kļūtu viendabīgākas.

3. Izmantojot statistikas rādītāju kompleksu īpaši atbalstāmo reģionu noteikšanai, līdz šim, kā iepriekš minēts, tika lietota rangu metode. Tā ir visai vienkārša, uzskatāma un kopumā sevi attaisno. Taču, kritiski vērtējot rangu metodi, jāatzīst, ka tā, precīzi sakārtojot teritorijas pēc vietām par katru statistikas rādītāju, ne vienmēr precīzi atspoguļo reālās atšķirības statistikas rādītāju nozīmēs. Rangu vietā lietojot katras teritorijas statistikas rādītāja vērtības standartizētu novirzi no vidējā valstī, varētu iegūt precīzāku informāciju.

4. Tā kā Latvijā ir daudz sociāli ekonomiskā ziņā atpalikušu teritoriju, tad būtu vēlams palielināt maksimālo iedzīvotāju skaitu, kuru ņem vērā, uz apdzīvotām teritorijām attiecinot īpaši atbalstāmā reģiona statusu, līdz 30 procentiem no valsts iedzīvotāju skaita. Šobrīd Latvijā šis ierobežojums ir noteikts 15% apmērā, kas ir mazāk nekā vairumā citu valstu un Eiropas Savienībā, kurā atbalstāmo reģionu teritorijās var dzīvot līdz 50% no Eiropas Savienības attiecīgās valsts iedzīvotāju kopskaita.

5. Līdz šim visām īpaši atbalstāmā reģiona statusu ieguvušajām teritorijām pieļaujamais valsts atbalsta intensitātes līmenis ir bijis vienāds, lai gan īpaši atbalstāmo reģionu vidū vērojamas būtiskas atšķirības sociāli ekonomiskās attīstības līmeņa ziņā.

Valsts atbalsta intensitātes diferencēšanai, kā vienu no iespējamiem variantiem, iesakām visus īpaši atbalstāmos reģionus iedalīt četrās kategorijās atkarībā no sociāli ekonomiskās attīstības līmeņa.

Maksimālais valsts atbalsta intensitātes līmenis, kas pienākas 1. kategorijas (vājākajām) teritorijām, ir šāds:

- 50% no sākotnējo investīciju summas;
- 2000 latu par katru radīto jauno darbavietu;
- 100% no procentu maksājumiem par mērķkredītiem;
- 100% no ekonomiskās izglītības pasākumu finansēšanas.

Pieļaujamais valsts atbalsta intensitātes līmenis atsevišķām reģionu kategorijām, pēc maksimālā atbalsta līmeņa, atspoguļots 5. tabulā.

5. tabula

Valsts atbalsta intensitātes pieļaujamais līmenis

Valsts atbalsta līdzeklis	1. kategorija	2. kategorija	3. kategorija	4. kategorija
Sākotnējās investīcijas	50%	45%	40%	35%
Jaunas darbavietas radīšana	Ls 2000	Ls 1800	Ls 1600	Ls 1400
Procentu apmaksājumi par mērķkredītiem	100%	90%	80%	70%
Izglītības pasākumu finansēšana	100%	90%	80%	70%

6. Šobrīd uzņēmējdarbības veicināšanai īpaši atbalstāmajās teritorijās tiek izmantots visai šaurs atbalsta veidu loks. Vairāk nekā 80% gadījumu atbalsts tiek

sniegts procentu maksājumu veidā mērķkreditiem. Nepieciešams paplašināt uzņēmējdarbības atbalsta veidu loku.

7. Veidojot Latvijas teritoriālās vienības atbilstoši ES Statistiskajai teritoriālo vienību klasifikācijai (NUTS), tās pirmajā un otrajā līmenī tiek ieslēgta visa Latvija kopumā, bet trešajā līmenī – jaunizveidojamie reģioni. Paredzot 5 reģionus, vidējā reģiona platība Latvijā būtu 4,2 reizes lielāka un vidējais iedzīvotāju skaits – par 35 procentiem lielāks nekā vidēji ES. Savukārt 9 reģionu variantā Latvijā reģiona vidējā platība būtu 2,3 reizes lielāka, bet vidējais iedzīvotāju skaits reģionā – par 25 procentiem mazāks nekā vidēji ES reģionā NUTS trešajā līmenī.

Abi varianti atbilst Eiropas Savienības prasībām un, izšķiroties par optimālo variantu, jāņem vērā Latvijas valsts un iedzīvotāju intereses.

Literatūra

1. Administratīvi teritoriālās reformas likums "Pieņemts 1998.g. 21.okt. Latvijas Vēstnesis. – 1998. – 30.okt.
2. Kārtība, kādā piešķirams īpaši atbalstāmā reģiona statuss /Ministru kabineta noteikumi Nr. 263, izdoti 1997.g. 29.jūl./ Latvijas Vēstnesis. – 1997. – 1.aug.
3. Latvijas lauku attīstības programma /Apstiprināta Saeimā 1998. 15.jūn./ Reģionālā attīstība.
4. Tiesību akti, noteikumi un koncepcijas. Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 1998.
5. Latvijas nacionālā plānojuma koncepcija /Akceptēta Ministru kabineta 1998.g. 27.janv. (prot. Nr. 4, 36&)/ Reģionālā attīstība: Tiesību akti, noteikumi un koncepcijas. – Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 1998.
6. Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepcija / Akceptēta Ministru kabineta 1996.g. 3.dec. sēdē (prot. Nr. 58, 30&)/ Reģionālā attīstība: Tiesību akti, noteikumi un koncepcijas. – Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 1998.
7. Likums "Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem". Pieņemts 1997.g. 22. maijā/ Latvijas Vēstnesis. – 1997. – 18.jūn.
8. Noteikumi par teritoriju plānojumiem / Ministru kabineta noteikumi Nr. 62, izdoti 1998.g. 24.febr./ Reģionālā attīstība: Tiesību akti, noteikumi un koncepcijas. – Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 1998.
9. Par ekonomikas reģionālās attīstības veicināšanu /Koncepcijas projekts// Latvijas Vēstnesis. – 1996. – 6.dec.
10. Reģionālā administratīvi teritoriālā iedalījuma reformas koncepcija /Izskatīta un konceptuāli akceptēta Ministru kabineta 1999.g. 24.aug. sēdē (prot. Nr.43, 21&) un 31.aug. sēdē (prot. Nr.44, 40&) //Latvijas Vēstnesis. – 1999. – 9.sept.
11. Reģionālās attīstības padomes nolikums /Ministru kabineta noteikumi Nr. 264, izdoti 1997.g. 27.jūl./ Latvijas Vēstnesis. – 1997. – 1.aug.

12. Teritorijas attīstības plānošanas likums / Pieņemts 1998.g. 15.okt.// Latvijas Vēstnesis. – 1998. – 30.okt.
13. Vaidere I. Reģionālā politika Latvijā. – Rīga, 1999. – 119 lpp.
14. Vanags E. Lai jebkurš precīzi zinātu, kas notiek Latvijā // Latvijas Vēstnesis. – 1999.– 5.nov.
15. Vilka I. Valsts un pašvaldību loma ekonomikas attīstībā. – Rīga: LU, 1997. 101 lpp.

Dr.oec., doc. A.Viesis

DATORS UN STATISTIKA

1. Mācību darbā paplašinās datoru un statistikas mijiedarbība.
2. Straujā programmprodukta Microsoft Excel versiju nomaiņa notiek tieši statistiskās analīzes iespēju palielināšanā. Galvenie attīstības virzieni:
 - nelielu datu bāzu viegli pārskatāma izveidošana, apstrāde, analīzes tabulu sagatavošana izdrukai;
 - ērti lietojamu standartfunkciju skaita palielināšana;
 - grafisko attēlu daudzveidības pieaugums.
3. Diemžēl ierobežoti mācību un zinātniskā darbā izmanto specializēto datu statistiskās analīzes programmproduktu SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Tam iemesls ir relatīvi dārgā programma un tās apjoms.
4. Matemātiskās statistikas datorizācijas iespējas un virzieni labi parādīti I.Arhipovas un S.Bāliņas mācību grāmatā "Statistika ar Microsoft Excel ikvienam".

LU doktorante I.Vilka

PAŠVALDĪBU SADARBĪBA ADMINISTRATĪVI TERITORIĀLĀS REFORMAS KONTEKSTĀ

1993. gadā pieņemtajā pašvaldību reformu koncepcijā kā viens no reformu virzieniem ir administratīvi teritoriālā reforma, kuru šobrīd varētu raksturot kā vienu no gausākajiem reformu virzieniem. Tikai 1998. gada oktobrī tika pieņemts "Administratīvi teritoriālās reformas likums", kurā kā šīs reformas mērķis ir

noteikts izveidot ekonomiski attīstīties spējīgas administratīvās teritorijas ar vietējām un reģionālajām pašvaldībām, kas nodrošinātu kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem.

Pozitīvi ir atzīnējamas demokrātijas izpausmes "Administratīvi teritoriālās reformas likumā":

- administratīvi teritoriālās reformas realizācijai atvēlēts salīdzinoši garš laikposms (līdz 2004.g.30.novembrim);
- lielākā daļa no šī laika atvēlēta reformas realizācijai pēc pašu pašvaldību iniciatīvas jeb brīvprātīgai reformas īstenošanai (līdz 2003.g.31. decembrim);
- reformas īstenošana notiek pakāpeniski, kā pirmo soli veicot rajonu izpēti;
- izpētes gaitā likums paredz iedzīvotāju attieksmes noskaidrošanu;
- likums nosaka jaunu teritoriju veidošanas kritērijus, bet nedefinē to kvalitatīvos vai kvantitatīvos pamatrādītājus, pieļaujot individuālu pieeju dažādiem reģioniem;
- likums pieļauj, ka reformas mērķis var tikt sasniegts gan ar vietējo pašvaldību apvienošanu, gan ar sadarbību.

Jau notikusi izpēte vairāk nekā pusē Latvijas rajonu liecina par izmaiņu nepieciešamību vietējo pašvaldību līmenī. Pašvaldībām, apvienojoties vai sadarbojoties, iespējams paaugstināt to administratīvo un ekonomisko kapacitāti, kas nodrošinātu augstāku pašvaldību sniegto pakalpojumu kvalitāti, uzlabot teritorijas attīstības plānošanu un iekļaušanās iespējas starptautiskos projektos.

Par pašvaldību sadarbību parasti runā kā par:

- soli uz apvienošanu;
- alternatīvu apvienošanai.

Tajā pašā laikā administratīvi teritoriālās reformas likums un MK noteikumi par vienreizējas dotācijas piešķiršanu sadarbību salīdzinājumā ar apvienošanu zināmā mērā diskriminē. Vārds "sadarbība" likumā atrodas iekavās aiz vārda "apvienošanās". Pašvaldībām, realizējot sadarbību kā reformas rezultātu, valsts paredzētā dotācija ir 1% no pašvaldību kopbudžeta, apvienošanās gadījumā - 5%.

Vispārīgi, salīdzinot pašvaldību apvienošanu un sadarbību, katram variantam ir savas priekšrocības un trūkumi (skat. 1. tabulu).

Pašvaldību sadarbības galvenie uzdevumi ir:

- paplašināt un uzlabot likumdošanā noteikto pašvaldību funkciju izpildi;
- racionāli izmantot esošos resursus un piesaistīt jaunus resursus;
- nodrošināt pašvaldību attīstību.

Pašvaldības sadarbību var īstenot dažādās pakāpēs:

- pilnībā nodot funkcijas izpildi pašvaldību kopīgai institūcijai (vietējā iniciatīvas grupa, sabiedriska organizācija, pašvaldību uzņēmums, kopīga iestāde);

- algot kopīgus speciālistus;
- vienoties par pašvaldību līdzīgu vai nepretrunīgu stratēģiju attiecīgo funkciju veikšanā;
- organizēt speciālistu apmācību, kvalifikācijas paaugstināšanu, pieredzes apmaiņu;
- savstarpēji sniegt pakalpojumus (telpu izmantošana, tehnisko līdzekļu izmantošana);
- veikt projektu izstrādi, piesaisti, piedalīties tajos attiecīgās jomas attīstībai.

1. tabula.

Pašvaldību apvienošanās un sadarbības galvenās priekšrocības un trūkumi

	Pašvaldību apvienošanās	Pašvaldību sadarbība
Priekš- rocības	- darbinieku specializācija un augstāka kvalifikācija; - finanšu līdzekļu koncentrācija; - kredītiespēju palielināšanās; - iespējama tālāka valsts pārvaldes decentralizācija pašvaldību virzienā (valsts funkciju nodošana pašvaldībām).	- saglabāta esošo pašvaldību suverenitāte; - pieredzes iegūšana iespējamai tālākai pašvaldību apvienošanai; - saglabājas salīdzinoši ciešāks deputātu kontakts ar iedzīvotājiem; - iedzīvotāju, pašvaldību darbinieku un deputātu atbalsts.
Trū- kumi	- esošo pašvaldību robežu likvidēšana; - deputātu attālināšanās no iedzīvotājiem; - iedzīvotāju atbalsta trūkums apvienošanās īstenošanai; - pārejas procesa izmaksas; - draudi bijušo pagasta centru pārvēršanai par nomalēm; - gadījumā, ja pašvaldībām ir atšķirīgs statuss pret pašv. finanšu izlīdzināšanas fondu (PFIF), tad apvienošanās rezultātā ar pašreizējo PFIF mehānismu kopbudžets var būt mazāks nekā atsevišķu pašvaldību budžetu summa.	- sarežģīts, darbietilpīgs un parasti lēns pašvaldību sadarbības vadības un koordinācijas process; - grūts kopīga budžeta veidošanas process; - iespējama pārvaldes izdevumu palielināšanās; - pretrunas starp sadarbības partneriem (piemēram, attiecībā uz savstarpējiem maksājumiem); - neziņa par tālākam attīstības perspektīvām -- draudi piespiedu apvienošanai.

Taču, lai institucionāli realizētu pašvaldību sadarbību, nepieciešama kopīga budžeta veidošana. Un tas praksē ir smagākais uzdevums. Šobrīd, runājot par pašvaldību sadarbību, ir iespējams jau atsaukties uz Latvijas pašvaldību pieredzi. Par zināmu panākumu pašvaldības uzskata viena procenta no saviem nodokļu ieņēmumiem atvēlēšanu kopbudžetam. Nespēja vienoties par kopīgu budžetu padara sadarbības statusu vēl vājāku.

Svarīga ir sākmā minēto demokrātisko principu ievērošanas un saglabāšanas nepieciešamība administratīvi teritoriālās reformas procesā, tajā skaitā pašvaldību sadarbības kā reformas rezultāta pieļaušana.

Taču pašvaldībām, izstrādājot sadarbības projektus un īstenojot tos, nepieciešams reāli apzināties sadarbības iespējas, neveidot mākslīgas apvienības, izvairīties no situācijas, ka sadarbība ir bēgšana no apvienošanās.

Dr.oec., doc. J.Vitkovskis

VADĪŠANAS KULTŪRA UN STILS

Jebkurā zinātnes nozarē pētniekam vispirms ir nepieciešams noskaidrot pamatjēdzienus jeb kategorijas. Šāda nepieciešamība rodas arī disciplīnās "Vadīšanas teorija", "Menedžments" u.c. studijās.

Vadīšanas teorijā pamatjēdzienu kopas veidošana ir nopietna zinātniska problēma, jo vairāk tādēļ, ka šī teorija balstās uz daudzām citām disciplīnām sistēmu teoriju, matemātiku, ekonomiku, socioloģiju, psiholoģiju, informācijas teoriju, kibernetiku u.c. un ir pārņēmusi šo disciplīnu jēdzienus. Piemēram, tādi jēdzieni kā stimulš, motīvs, interese, vajadzība tiek atšķirīgi skaidrota filozofijā, psiholoģijā, socioloģijā, ekonomikā.

Virknē darbos par menedžmentu [1; 2; 6; 8] var konstatēt, ka nav vienotības tādos jēdzienos kā organizācijas un vadīšanas kultūra, vadīšanas stils un ētika. Džons Edeirs savā grāmatā [3] vispār neaplūko šos jautājumus. Minētajos darbos nav skaidrojuma par to, kurš no šiem jēdzieniem ir ietilpīgāks un ietver pārējos, kā arī, kā šīs nosauktās vadītāja darbības, attiecinot uz padotajiem (kultūra, ētika), saskan ar jēdzieniem "vadīšanas metode" un "vadīšanas sociālās un psiholoģiskās metodes". Vai šo jēdzienu saturs ir analogisks, vai atšķirīgs? Mēģināsim salīdzināt.

Vadīšanas metode tiek skaidrota kā vadītāja iedarbība uz padotā interesēm – ekonomiskajām, sociālajām, tas ir "noteiktu motīvu komplekss, kas veicina cilvēka rīcību noteiktā virzienā" [1, 282]. Vai arī "motivācija ir dinamisks process, kurš, lietojot psiholoģiskās, sociālās, ekonomiskās un tiesiskās metodes un līdzekļus, sekmē indivīda un organizācijas izvērsto mērķu sasniegšanu" [2]. Kā redzams, jēdzienu skaidrojumos ir līdzība to būtībā, t.i., vadītāja iedarbībā uz tām vai citām cilvēka interesēm. Pēc būtības ļoti tuva ir arī vadīšanas stila definīcija – "tipisku un samērā stabilu paņēmieni kopums, ar kuriem vadītājs iedarbojas uz padotajiem, lai īstenotu organizācijas mērķus" [1, 359], vai, "lai efektīvi veiktu vadības funkcijas" [2]. Minētajās definīcijās mēs varam saskatīt vadītāja kaut kāda rakstura iedarbību uz padotā interesēm nolūkā gūt ietekmi pār viņu un līdz ar to paklausību pildīt vadītāja tiešos norādījumus, vai arī brīvprātīgu vēlmi darboties vadītāja rādītajos veicinošos

apstākļos. Ņemot vērā vadītāja rīcībā esošo iedarbības metožu un paņēmienu lielo klāstu, tajos varētu saskatīt arī vadīšanas ētikas pazīmes [5, 458; 7, 23; 8, 37].

Tātad rodas jautājums par definīciju darbībām vadīšanas attiecību realizācijā starp vadītāju un padotajiem. Kas attiecas uz vadīšanas metodēm un stilu, tad autors uzskata, ka šajos jēdzienos ietvertā būtība veiksmīgāk ir apvienojama vienā jēdzienā – vadīšanas stils.

Atgriežoties pie vadīšanas ētikas jēdziena, autors piekrīt uzskatam, ka tā ir vadīšanas kultūras sastāvdaļa [9, 302]. Virkne autoru [6: 7: 8] vadīšanas ētiku skaidro kā vadītāja un viņa padoto savstarpējo uzvedību atbilstoši sabiedrībā un kolektīvā pieņemtajām uzvedības normām. Savukārt, vadīšanas kultūra tiek definēta kā vadītāja prasme izmantot sabiedrībā pastāvošās vērtības padoto darba efektivitātes paaugstināšanas nolūkos [9, 31]. Ja vadītājs nepazīst, nezina šīs vērtības, tad viņš ir nekulturāls kā cilvēks konkrētajā sabiedrībā. Ja vadītājs pārzina šīs sabiedrībā un kolektīvā pastāvošās vērtības, bet neprot vai negrib tās izmantot savu profesionālo pienākumu pildīšanā, tad viņš ir nekulturāls kā vadītājs. Vai šajā gadījumā viņam ir vai var būt ētiskas attiecības ar padotajiem? Kultūra izpaužas cilvēku attiecībās ne tikai vienam pret otru, bet arī attieksmē pret visu pārējo dzīvo un nedzīvo vidi. Ētika jeb uzvedības normas iekļaujas attiecību kultūras jēdzienā un tātad varētu tikt apvienotas vienā jēdzienā – vadīšanas kultūra. Rezultātā autors piedāvā izmantošanai šādu jau minēto kategoriju hierarhisku secību: vadīšanas (arī organizācijas) kultūra, kas ietver kultūras vērtības un uzvedības normas – vadīšanas stils, kas ietver metodes un paņēmienus.

Literatūra

1. Praude V., Beļčikovs J. Menedžments. – R.: Vaideļote. 1997.
2. Vadīšanas pamati/ Autoru kol. – R.: VAS, 1994.
3. Fdeirs Džons. Efektīvas vadīšanas skola. – R.: Asja. 1999.
4. Reņģe V. Organizāciju psiholoģija. – R.: Kamene. 1999.
5. Бодди Дэвид. Пейтон Роберт. Основы менеджмента. – С.-П.: Питер. 1999.
6. Мескон М. и др. Основы менеджмента. Пер. с англ. – М.: Дело. 1996.
7. Ньюстром Джон. Дэвис Кейт. Организационное поведение. – С.-П.: Питер. 2000.
8. Современное управление. Американская ассоциация управления. Энциклопедический справочник. Том 1. – М.: Издатцентр. 1997.
9. Глушенко Е.В. и др. Теория управления. Учебный курс. – М.: Вестник. 1997.

Dr.oec., asoc. prof. I.Vorončuka, Dr.oec., doc. V.Dubra

PRAKTISKO DARBU NOZĪME APMĀCĪBAS SISTEMĀTISKĀ PIEEJĀ

Apmācība, tāpat kā jebkurš cits darba process, ja tā nav uzmanīgi izplānota un pārraudzīta, var būt ļoti izšķērdīga. Bez loģiskas sistemātiskas pieejas apmācība var dot to, kas nav nepieciešams, un otrādi, vai arī apmācības apjoms var būt par lielu vai par mazu. Kad apmācība ir pabeigta, pārbaude parādīs, vai tā ir bijusi veiksmīga mērķa sasniegšanai.

Sistemātiskā pieeja personālvadības kursa apmācībai izriet no šīs programmas:

- studiju kursu nevar pietiekami labi apgūt bez praktiskiem darbiem;
- savukārt praktiskos darbus var veikt tikai, izmantojot lekcijās iegūtās teorētiskās zināšanas, kā arī studējot literatūru personālvadības jautājumos;
- darbs grupās ir izanalizēts un definēts;
- izpildes standarti ir vispāratzīti;
- studenti, kuri apsver apmācības kursu, izskata, vai vajadzīgie izpildes standarti tiek sasniegti;
- apmācības programmai būtu periodiski jāmainās.

Topošu vadītārzinību speciālistu sagatavošanas procesā studiju kursa "Personālvadība" programma ir bāze viņu sagatavotībai personālvadības jautājumos.

Praktiskajos darbos studentiem ir jāizpilda 15 uzdevumi. No šī uzdevumu saraksta var atzīmēt, piemēram, šādus darbus:

- noteikt nepieciešamo personāla skaitu;
- sastādīt personāla štatu sarakstu;
- uzrakstīt darba sludinājumu;
- izstrādāt darba vietas aprakstu un prasību profilu;
- pretendentu darba intervēšana;
- darbinieku vērtēšana;
- darbinieku izglītošanas plāna sastādīšana.

Personālvadības iemaņu iegūšanai tiek izmantotas aktīvas darba metodes - tādas kā darbs komandā, lietiskās spēles, imitācijas metodes, testēšana u.c.

Praktisko darbu uzdevumi dod iemaņas personāla vadībā, palīdz apliecināt sevi kā nākamā speciālistu.

Kursa mērķis ir sekmēt studentu prasmju veidošanos iekļauties aktīvā izziņas procesā, patstāvīgi un radoši strādāt, mācīnnot iegūtās zināšanas praktiski izmantot.

SIEVIETES LOMA VADĪBĀ

Viens no demokrātijas stūrakmeņiem – politiskā un tiesiskā vienaldzība. Tas paredz, ka visiem pilsoņiem ir vienādas tiesības politiskajā dzīvē, neskatoties uz viņu politisko un reliģisko pārliecību, dzimumu piederību.

Mazliet par vēsturi, kā sieviete ienākusi politiskajā dzīvē.

Vēsture liecina, ka sievietes jau no seniem laikiem ir tiekušās nostāties līdžās vīrietim gan kultūrā, gan ekonomikā, gan arī politikā. Pirmā no zināmajām civilizācijām, kurā sieviete ieguva tiesības mantot valdnieka varu, bija Ēģipte. Vēlāk viduslaikos un jaunajos laikos sievietes ir atradušās dažādu valstu troņos un sekmīgi valdījušas pār milzīgajām impērijām, piemēram, Krievijas carienes, Anglijas karalienes u.c.

Sieviešu iesaistīšana Latvijas politiskajā dzīvē sākās 19. gadsimta beigās līdz ar Jaunās strāvas sludinātajām sieviešu emancipācijas idejām. Par sava veida kulmināciju sieviešu kustībā 19. gadsimta beigās uzlūkojams Rīgas dumpis, kad Džutas strādnieču uzsāktais streiks īsā laikā pārauga plašos strādnieku nemieros. Vēlāk sociāldemokrātiski noskaņotās sievietes aktīvi iesaistījās gan partijas organizēšanā, gan 1905.-1907. gada revolūcijā. Pilsonisko aprindu sieviešu iekļaušanās sabiedriskajos procesos aktivizējās tikai pēc 1917. gada februāra revolūcijas Krievijas un carisma gāšanas, kad sākās sabiedriskās dzīves demokratizācijas process. Jau 23. martā notika pirmā Rīgas sieviešu sapulce, kurā tika nodibināta "Sieviešu vienaldzības iznīcināšanas izpildkomiteja".

Pilnībā sieviešu piedalīšanos politiskajā dzīvē legalizēja tikai 1920. gadā, kad pieņēma jauno vēlēšanu likumu un sievietes ieguva vēlēšanu tiesības. Liela sieviešu aktivitāte izpaudās Satversmes sapulces vēlēšanās. Tajās piedalījās vairāk nekā 700 000 vēlētāju (85%), pie kam pārsvarā bija sievietes. Tomēr, neskatoties uz lielo aktivitāti, sieviešu īpatsvars Satversmes sapulcē bija neliels (6 no 150). Arī Saeimās tas nebija augsts un svārstījās no 1 (4. Saeimā) līdz 17 (7. Saeimā). Pirmajās trijās Saeimās sievietes vispār nebija pārstāvētas. Satversmes sapulcē visvairāk sieviešu nāca no LSDP: Aspazija – **Elza Pliekšāne**, Klāra Kalniņa un **Berta Vesmane**.

Pēc neatkarības atgūšanas 5. Saeimā sieviešu īpatsvars strauji pieaug (14), kritums 6. Saeimā (8) un sasniedz 7. Saeimā (17). Visvairāk sieviešu 5. Saeimā bija no LNNK – 3 un no Latvijas ceļa arī – 3. Septītajā Saeimā vislielākā sieviešu pārstāvētība ir Latvijas ceļam un Tautas partijai – pa 5 no katras partijas.

Interesanti apskatīt, kāds ir sieviešu deputātu kvalitatīvais raksturojums pēdējās trīs Saeimās.

- Gandrīz visām deputātēm ir augstākā izglītība.
- Palielinās deputātu īpatsvars vecumā līdz 40 gadiem:
– 5. Saeimā – 1,

- 6. Saeimā – 3,
- 7. Saeimā – 4.

Ja 5. Saeimā vēl bija 1 deputāte vecāka par 60 gadiem, tad 6. un 7. Saeimā šāda vecuma deputātes – sievietes vairs nav. Šie rādītāji attēloti tabulā sievietes deputātu vecuma struktūra pēdējās trīs Saeimās.

Vecums Saeimas	līdz 30	31-40	41-50	51-60	virs 60	vidējais
5. Saeimā	-	1	9	3	1	46,5
6. Saeimā	1	2	4	1	-	41,8
7. Saeimā	1	3	8	5	-	46,2

Lielākai daļai sieviešu ir pieredze pārvaldes darbā, jo viņas pārstāv dažāda līmeņa pārvaldes institūcijas, kultūras iestādes, biznesa aprindas, arodbiedrības.

Vēl viens interesants vērojums – gan 6., gan 7. Saeimā ir liels atkārtoti ievēlētu sieviešu īpatsvars (6. Saeimā no 8 ievēlētājām sievietēm 7 bija ievēlētas atkārtoti, 7. Saeimā no 14 – 4), kas liecina par vēlētāju uzticēšanos savām izraudzītājām.

Sievietes ir pārstāvētas ne tikai Saeimā, bet arī valdībā un pārvaldībās.

Pirmajās divās pēc valsts neatkarības atjaunošanas sastādītajās valdībās sieviešu nebija, trešajā bija viena ministre no visiem 13 ministriem. Viena valsts ministre no 12 valsts ministriem un 4 valsts sekretāres no 13 cilvēkiem šajā postenī.

Lielāks sieviešu īpatsvars ir vietējo pašvaldību deputātu vidū – 30%. Jo mazāka pašvaldības struktūra, jo vairāk sieviešu pašvaldību vadītāju vidū.

Literatūra:

1. Sieviete Latvijas politiskajā dzīvē// Zinātniskā konference "Sieviete vakar, šodien un rīt". - Jelgava: LLU, 1999. 67.-69. lpp.
2. Sievietes Latvijas pārejas posmā//
<http://www.undp.riga.lv/hdrs/lat95bal/chapter4.htm>